

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

DEPARTEMENT POLITIEKE WETENSCHAPPEN

Partijwissels in België

Een onderzoek naar de motieven en gevolgen
van de overstap van Belgische parlementsleden
naar een andere partij.
Periode 1981-1999.

Promotor : Dr. S. DEPAUW
Verslaggever : Prof. Dr. W. DEWACHTER

VERHANDELING
aangeboden tot het verkrijgen van
de graad van Licentiaat in de
Politieke Wetenschappen
door
Marjan DECROOS

academiejaar 2002-2003

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

DEPARTEMENT POLITIEKE WETENSCHAPPEN

Partijwissels in België

Een onderzoek naar de motieven en gevolgen
van de overstap van Belgische parlementsleden
naar een andere partij.
Periode 1981-1999.

Promotor : Dr. S. DEPAUW
Verslaggever : Prof. Dr. W. DEWACHTER

VERHANDELING
aangeboden tot het verkrijgen van
de graad van Licentiaat in de
Politieke Wetenschappen
door
Marjan DECROOS

academiejaar 2002-2003

Inhoudstabel

Inhoudstabel	i
Lijst van schema's en tabellen	iii
Deel 1: Situering van het onderzoek	1
Hoofdstuk 1: Aanleiding tot onderzoek naar partijwissels in België	1
Hoofdstuk 2: Onderzoeksvragen	2
2.1. Stand en aard van het bestaand onderzoek rond het fenomeen van de partijwissel	2
2.2. Onderzoeksvragen in deze eindverhandeling	5
Hoofdstuk 3: Relevantie van de onderzoeksvragen	7
3.1. (De herverkaveling van) het Belgische partijsysteem.....	8
3.2. Partijorganisatie in België	9
3.3. De vertegenwoordigende rol opvatting van het parlementslid.....	13
3.4. De deontologische discussie: mandaat meenemen of niet?.....	16
Wat volgt.....	20
Deel 2: Partijwissels in België: Onderzoeksoptzet.....	21
Hoofdstuk 4: Theoretische overwegingen en hypothesen	21
4.1. Het normativisme.....	21
4.2. Het structuralisme	23
4.3. Rational Choice.....	24
4.4. De keuze voor een Rational Choice-kader	26
Hoofdstuk 5: Conceptueel model	28
5.1. Assumptie over de nutsfunctie van het parlementslid: “office” en “policy”	28
5.2. Het afhankelijke parlementslid en de keuze om de partij te verlaten voor een andere partij.....	31
5.3. Gevolgen van de overstap	40
Hoofdstuk 6: Onderzoeksontwerp.....	42
6.1. Onderzoekseenheden.....	42
6.2. Onderzoeksmethode.....	46

Deel 3 : Onderzoek naar de motieven en gevolgen van de overstap van Belgische parlementsleden naar een andere partij.....	51
Inleidende opmerkingen over het verloop van het onderzoek	51
Hoofdstuk 7: Motieven van overstap.....	53
7.1. De dalende waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij	54
7.2. De ingeschatte waarde van het lidmaatschap van de nieuwe partij.....	69
7.3. De verloren investeringen	80
7.3.1. Het verlies aan persoonlijke banden	80
7.3.2. Het verlies aan reputatie	82
7.3.3. Het mogelijk verlies van de parlementszetel.....	83
7.4. Besluit: Types van overstap. Rational Choice?	84
Hoofdstuk 8: Gevolgen van partijwissel.....	92
8.1. Herverkiezing	92
8.1.1. De ontvangst in de nieuwe partij: Positie in de nieuwe partij en de verkregen plaats op de lijst.....	93
8.1.2. Reacties van de kiezer op de overstap	98
8.2. Carrièrebevordering	112
8.3. Beleidsbeïnvloeding.....	113
8.4. Besluit: wat bepaalt het succes van de overstap?	116
 Deel 4: Besluit	 119
 Referentielijst.....	 124

Lijst van schema's en tabellen

Schema 1: De beslissing van het parlementslid tot overstap naar een andere partij	32
Tabel 1: Parlementsliden die tussen 1981 en 1999 van partij veranderden.	45
Tabel 2: Schematische weergave van de beslissingen tot overstap van de geïnterviewde onderzoekseenheden en de types van overstap.	86
Tabel 3: Gevolgen van de overstap: positie van het parlementslid in de nieuwe partij en hun verkregen plaats op de lijst.....	93
Tabel 4: Gevolgen van de overstap: verkregen plaats op de lijst na de overstap (niet- geïnterviewden).....	98
Tabel 5: Het verschil in absolute en geschaalde voorkeurstemmen voor en na de overstap.....	100
Tabel 6: Gevolgen van de overstap van het parlementslid voor de stemmenaantallen van de partijen	103
Tabel 7: Gevolgen van de overstap: het verschil in absolute en geschaalde voorkeurstemmen voor en na de overstap, het verschil in stemmenaantallen van de verschillende partijen van de niet geïnterviewde overstappers.....	110

Dank aan alle mensen die op een directe of indirecte manier een bijdrage hebben geleverd aan deze eindverhandeling:

Mijn promotor, Dr. Sam Depauw, omdat zijn opbouwende feedback ervoor gezorgd heeft dat de eindverhandeling die voorligt beter is dan ik ze op mijn eentje had kunnen maken.

Roger Nols, Jean-Pierre de Clippele, Ferdinand Geyselings, Johan De Mol, Jef Ulburghs, Pierre Chevalier, André Geens, Mimi Kestelijn-Sierens, Hugo Coveliers, Herman Candries, Lisette Nelis-Van Liedekerke, Paul Staes, Ludo Dierickx, Gérard Deprez, Pierrette Cahay-André, omdat ze de nodige tijd en moeite hebben uitgetrokken om mij in een vaak openhartig gesprek te woord te staan over hun partijwissel.

Mama, papa, Veerle en Herlinde voor het helpen uittikken van de interviews.

Tine, voor haar aanstekelijke dapperheid en optimisme.

Mijn zussen, voor alle hartjes onder de riem.

Tom, omdat hij mij de kwaliteit in vele dingen heeft leren ontdekken (zoals het mogen werken met zijn Apple[®] Macintosh... ©).

Mijn ouders, voor alle kansen die ze mij steeds bieden.

Deel 1: Situering van het onderzoek

Hoofdstuk 1: Aanleiding tot onderzoek naar partijwissels in België

In het najaar van 2001 werd het gerucht bekend dat oud-CVP-voorzitter Johan Van Hecke en VLD-voorzitter Karel De Gucht plannen maakten om samen “een grote volkspartij” op te richten. Daartoe zou Van Hecke met zoveel mogelijk CD&V’ers naar de VLD overstappen. De CD&V reageerde met de uitsluiting van Van Hecke, waarna Van Hecke een nieuwe beweging “NCD” (Nieuwe Christen Democratie) oprichtte. Een jaar later schafte het gros van de NCD-leden zich een VLD-lidkaart aan. Eveneens in het najaar van 2001 viel de Volksunie na een lange lijdensweg officieel uiteen. Wat ervan overblijft trekt in 2003 alleen (N-VA), in kartel met de sp.a (Spirit) of als individu op de lijst van een andere partij (vooral VLD, Agalev) naar de verkiezingen. Tussen de splitsing en de verkiezingen van 2003 kreeg de kiezer een soms weinig verheffend schouwspel te zien van hoe de partijlozen op zoek gingen naar de partij die hen het beste lag of – op een minder positieve manier voorgesteld – hen het meeste te bieden had. Voor analisten van en spelers op het politieke veld vormden beide gebeurtenissen een aanleiding om zich te bezinnen over de toekomst van en de nood aan herverkaveling van het Vlaamse partijenlandschap, voor ons vormden ze een aanleiding om het fenomeen van de partijwissels dieper te bestuderen in het kader van de eindverhandeling die voorligt.

Met dit onderwerp bewegen we ons op een controversieel terrein. De reacties op een overstap zijn meestal erg kritisch. De partij die achterblijft, hanteert een retoriek die de “overlopers” van verraad beschuldigt, de pers staat klaar om de overstap als een opportunistische machtsoverweging af te schilderen, de kiezer voelt zich berooid, de legitimiteit van de politieke vertegenwoordiging daalt en de ideologische grenzen tussen de partijen worden vaag, kortom, het dichten van de beruchte kloof tussen de burger en de politiek lijkt weer een stap verder af. Men vraagt zich af hoe een politicus er dan toch toe komt om een dergelijke controversiële beslissing tot overstap te nemen. Deze beslissing, alle overwegingen die eraan kunnen voorafgaan en alle consequenties die ze mogelijk heeft voor de verdere politieke loopbaan van de politicus in kwestie, zullen het onderwerp worden van deze eindverhandeling.

Hoofdstuk 2: Onderzoeksvragen

2.1. Stand en aard van het bestaand onderzoek rond het fenomeen van de partijwissel

Partijwissels (in het Engels “party switching”, “faction hopping” of “political tourism” genoemd) zijn geen fenomenen die zich enkel in België voordoen. Een bekende internationale “overstapper” is Winston Churchill: hij stapte van de Conservatives over naar Liberals en daarna terug naar Conservatives. In Italië stapten tussen 1996 en 2000 meer dan 22% van de volksvertegenwoordigers over naar een andere partij.¹ Ook Spanje kende tussen 1977 en 1996 een relatief hoog aantal partijwissels (40 indien we de overstappen naar de “grupo mixto” niet meetellen), dit ondanks de restrictieve reglementering die daar ter zake rond geldt.² Tussen 1947 en 2000 veranderden in de Verenigde Staten dertig congresleden van partij.³ De laatst bekende overstap in de VSA was die van Senator James Jefford in 2001: zijn overstap van de republikeinse fractie naar de democratische fractie deed de krappe republikeinse meerderheid in de Senaat omslaan naar een democratische meerderheid.⁴ Vooral nieuwe democratieën krijgen te kampen met een hoge frequentie aan partijwissels: in het eerste Hongaarse parlement (1990-1994) veranderde één op de vijf parlementsleden van fractie.⁵ Bij de Poolse verkiezingen van 1997 waren 61,2 procent van de parlementsleden die terug opkwamen ondertussen veranderd van partij, bij de Tsjechische verkiezingen van 1996 waren dat er 54,9

¹ MERSHON, D. & HELLER, W.B., *Party Fluidity and Legislators' Vote Choices: The Italian Chamber of Deputies, 1996-2000*, (paper prepared for delivery at the 2001 Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, 30 August-2 September 2001), augustus 2001, <http://pro.harvard.edu/papers/014/014012HellerWill.pdf> (PDF).

² Zo moet een verkozene die wil veranderen van fractie geaccepteerd worden door de nieuwe fractie en kan het ruilen van fractie enkel gedurende de eerste vijf dagen van de parlementaire zitting, zoniet moet het parlements lid zitting nemen in de zogenaamde “grupo mixto”. Zie SANCHEZ DE DIOS, M., “Parliamentary Party Discipline in Spain” in BOWLER, S., FARREL, D. M. & R.S. KATZ, (eds.), *Party Discipline and Parliamentary Government*, Columbus, Ohio State University Press, 1999, p. 15-152.

³ GROSE, C.R. & YOSHINAKA, A., *The Consequences of Party Switching in Congress: The Electoral Fortunes of Incumbent Legislators Who Switched Parties, 1947-2000*, (paper prepared for presentation at the 2001 Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, California, August 31, 2001), <http://pro.harvard.edu/papers/022/022013GroseChris.pdf> (PDF).

⁴ KIRK, V., “Keepin’ it together in the Senate” in *National Journal*, 33, (2001), 23, p. 1736.

⁵ AGH, A., “The parliamentarization of the East Central European Parties: Party Discipline in the Hungarian Parliament, 1990-1996” in BOWLER, S., FARREL, D. M. & R.S. KATZ, (eds.), *Party Discipline and Parliamentary Government*, Columbus, Ohio State University Press, 1999, p. 178-179.

procent, een cijfer dat in 1998 daalde tot 10,5 procent.⁶ De Braziliaanse Kamer kende tijdens de legislatuur 1991-1994 52 procent partijwissels in verhouding tot het totaal aantal leden.⁷

Het bestaand onderzoek naar partijwissels is deels beschrijvend, deels verklarend. Het beschrijvende onderzoek brengt – naast de frequentie van partijwissels (zie de hierboven aangehaalde frequenties) – ook de richting van de bewegingen tussen de partijen en de gevolgen van de overstap in kaart. Zo geldt voor de partijwissels in de Tsjechische Republiek en Polen dat er steeds meer overgestapt wordt naar oude, gevestigde partijen in plaats van naar nieuwe, opkomende partijen, dat er verhoudingsgewijs meer overgestapt wordt naar partijen uit hetzelfde ideologische blok dan naar partijen die veraf staan van het programma van de eerste politieke partij en dat steeds meer wordt overgestapt naar winnende partijen in Polen, maar dat daarentegen in Tsjechië steeds vaker wordt overgestapt naar verliezende partijen. Eveneens in Tsjechië en Polen stelt onderzoek naar de gevolgen van partijwissels vast dat de gemiddelde plaats op de lijst die overstappers innemen niet significant verschilt van die van andere politici die zich voor een tweede keer kandidaat stellen, maar dan op dezelfde lijst. Wel bestaat er een significant verschil tussen loyale partijleden en overstappers in hun kansen om (her)verkozen te worden: de loyale partijleden in Polen en Tsjechië hebben namelijk meer kans op succes dan de overstappers⁸ Een gelijkaardig onderzoek naar de electorale gevolgen van de partijoverstap van zittende congresleden in de Verenigde Staten concludeert dat overstappers na hun overstap zowel in de voorverkiezingen als in de verkiezingen zelf een grotere concurrentie ervaren en minder stemmen halen dan voor hun overstap.⁹ Dat een overstap ook gevolgen heeft voor het stemgedrag van de individuele politicus toont het onderzoek van Nokken en Poole aan. Zij constateren dat bij een Amerikaans congreslid dat overstapt er een verschil is in stemgedrag voor en na de overstap. Dit verschil is enkel significant bij congresleden die overstappen van de ene grote partij naar de andere in tijden van grote ideologische polarisatie.¹⁰

Het verklarende onderzoek naar partijwissels situeert zich op twee niveaus. Het eerste soort onderzoek zoekt naar verklaringen op het niveau van het partijstelsel: zo identificeert

⁶ SHABAD, G., *Interparty mobility among political elites in post-communist East Central Europe*, (paper prepared for delivery at the 2001 Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, August 28-September 2), <http://pro.harvard.edu/papers/011/011017ShabadGold.pdf> (PDF).

⁷ DESPOSATO, S., *Parties for Rent? Ambition, Ideology, and Party Switching in Brazil's Chamber of Deputies*, 15-05-2002, <http://www.u.arizona.edu/~swd/pubwork.html> (WWW).

⁸ SHABAD, G., *o.c.*

⁹ GROSE, C.R. & YOSHINAKA, A., *o.c.*

¹⁰ NOKKEN, P.T. & POOLE K.T., *Congressional Party Defection in American History*, (paper prepared for delivery at the Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, August 29 to September 2, 2001), <http://pro.harvard.edu/papers/022/022008NokkenTimo.pdf> (PDF).

Desposato enkele structurele factoren op dit niveau die partijwissels in Brazilië in de hand werken, zoals de wisselende en weinig diepgaande partijaanhang van de Braziliaanse kiezers, het ontbreken van enig wettelijk verbod op het veranderen van partij en de garantie aan zetelende parlementsleden op een plaats op de lijst voor herverkiezing onafhankelijk van het oordeel van de partijleiding.¹¹ Op ditzelfde niveau situeert zich de verklaring voor de hoge mate aan partijwissels in de nieuwe democratieën: het partijsysteem is daar immers nog in opbouw. Eens het partijlandschap geconsolideerd en de parlementaire democratie werkzaam is, daalt de frequentie aan partijwissels.¹²

Het tweede soort verklarende onderzoek naar partijwissels bevindt zich op het niveau van het individuele parlementslicid. Daarbij vertrekt men vanuit de individuele politicus en bestudeert men de beslissing tot overstap en de factoren die deze beslissing beïnvloeden. Verschillende auteurs hebben hiertoe verklarende modellen ontwikkeld waarin de beslissing tot overstap wordt voorgesteld als een afweging van de kosten en baten van partijlidmaatschap in verschillende arena's. Volgens Hirschman hebben individuen die ontevreden zijn met de acties van hun groep twee mogelijkheden: tegenspreken (voice) of vertrekken (exit).¹³ Ook het ontevreden parlementslicid beschikt over deze twee mogelijkheden. Zo kan hij¹⁴ bij wijze van tegenspraak (of inspraak) proberen de partij van binnenuit van koers te doen veranderen. Of hij kan een dissidente stem uitbrengen in het parlement.¹⁵ Daarnaast rest het ontevreden parlementslicid volgens Hirschman dus nog één mogelijkheid en dat is uit de partij te stappen. In het geval van een zittend parlementslicid betekent dit ontslag te nemen uit de fractie en als onafhankelijke te zetelen of zich bij een andere partij aan te sluiten. Dat het partijlicid ondanks zijn ontevredenheid toch bij de partij blijft, is volgens Hirschman een gevolg en uiting van loyaliteit.¹⁶ Kreuzer en Pettai onderkennen in hun onderzoek naar de afweging voor en tegen partijlidmaatschap in post-communistische democratieën ook de

¹¹ De zogenaamde 'candidato nato'-regel. Zie DESPOSATO, S., *o.c.*

¹² SHABAD, G., *o.c.*; AGH, A., *l.c.*, p. 178-179.

¹³ HIRSCHMAN, A.O., *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organisations, and States*, Cambridge, Harvard University Press, 1970, p. 4.

¹⁴ In wat volgt zullen we in de mannelijke vorm over "het" parlementslicid spreken en niet in termen van hij/zij. Dit doen we louter voor de vlotte leesbaarheid. Wanneer we het hebben over "parlementsleden", rekenen we daar ook de ex-parlementsleden bij.

¹⁵ Het parlementslicidonderzoek heeft deze vorm van tegenspraak, de dissidentie, al deels onderzocht. De fractiecohesie, vaak geoperationaliseerd als het aantal dissidente stemmen binnen de fractie, wordt gezien als een indicator van de sterkte van politieke partijen. Zie o.a. SAALFELD, T., *Parteisoldaten und Rebellen: eine Untersuchung zur Geschlossenheit der Fraktionen im Deutschen Bundestag (1949-1990)*, Opladen, Leske und Budrich, 1995, 406 p.; DEPAUW, S., *Rebellen in het parlement. Fractiecohesie in de Kamer van volksvertegenwoordigers (1991-1995)*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2002, 262 p. en BOWLER, S., FARREL, D. M. & R.S. KATZ, (eds.), *Party Discipline and Parliamentary Government*, Columbus, Ohio State University Press, 1999, 304 p.

¹⁶ HIRSCHMAN, A.O., *o.c.*, p. 98.

mogelijkheden van exit (“disloyal member”), en loyalty (“loyal member”), maar weigeren de mogelijkheid van het loyaal blijven als de norm te zien. Zij redeneren voort op het spoor van de dissidentie en zien voor het onloyale partijlid twee potentiële pistes: ofwel de ongecoördineerde verandering van het partijlidmaatschap, wat resulteert in een splitsing van de partij, ofwel de gecoördineerde verandering van het partijlidmaatschap samen met andere partijen, wat resulteert in een fusie van de partij met andere partijen of in een individuele overstap naar een andere partij. Welke piste het parlementslid zal volgen zal afhankelijk zijn van wat hem het meeste oplevert in electorale termen (“vote winning”), carrièrebevorderende termen (“office seeking”) en toegang tot middelen van de partij (“resource economizing”).¹⁷ Desposato constateert via statistische verbanden dat Braziliaanse parlementsleden van partij veranderen vanuit ideologische en “distributieve” (toegang tot middelen) overwegingen, in mindere mate vanuit electorale overwegingen en niet vanuit “institutionele” (toegang tot machtsposities) overwegingen.¹⁸

2.2. Onderzoeksvragen in deze eindverhandeling

Naar partijwissels in België werd tot dusver bekend nog geen onderzoek (beschrijvend of verklarend) gevoerd. Aangezien het aantal overstappende parlementsleden in België al bij al nog redelijk beperkt is (of toch niet van die grootte-orde zoals we die in de jonge democratieën en Italië terugvinden, zie verder “onderzoekseenheden”), kunnen we geen kwantitatief onderzoek voeren teneinde veralgemenende uitspraken te doen over de bewegingen tussen de partijen, de gevolgen van partijwissels (beschrijvend), of de individuele motieven van de overstap (verklarend). Aangezien we daarenboven enkel het Belgische partijsysteem bestuderen, kunnen we de invloed van bepaalde structurele elementen op het fenomeen van de partijwissel (verklarend) niet nagaan. Wel willen we op volgende onderzoeksvragen een kwalitatief antwoord vinden:

- 1) Waarom verandert het Belgische parlementslid van partij? Dit is de vraag naar de *motieven* van het parlementslid tot overstap (verklarend op het niveau van het individuele parlementslid).

¹⁷ KREUZER, M. & PETTAI, P., The calculus of party affiliation in post-communist democracies: party switching, fusions, fissions and the institutionalisation of party systems, paper presented at the ASPA Annual Meeting 2002, Boston, 20-08/02-09 2002, <http://www.41.homepage.villanova.edu/markus.kreuzer/word%20Files/Kreuzer%20&%20Pettai%20APSA%202002.doc> (WWW).

¹⁸ DESPOSATO, S., o.c.

2) Wat zijn de *gevolgen* van de partijwissel voor het overgestapte parlementslid? Deze vraag stelt zich eveneens op het niveau van het parlementslid en is deels beschrijvend, maar ook deels verklarend: we zullen immers nagaan of de gevolgen van de overstap te verklaren zijn door de manier waarop en motieven van waaruit de beslissing tot overstap is genomen.

In deel 2 zullen we, vertrekkende vanuit het theoretisch kader van de Rational Choice-theorie, enkele hypothetische antwoorden op deze onderzoeksvragen formuleren. Deze hypothesen zullen daarna empirisch getoetst worden in deel 3. Maar eerst gaan we in op de relevantie van een onderzoek naar partijwissels in België.

Hoofdstuk 3: Relevantie van de onderzoeksvragen

De vragen die in deze eindverhandeling gesteld worden, zijn in verschillende opzichten relevant. Vooreerst hebben ze een intrinsieke relevantie: bij de overstap van een ex-parlementslid wordt in de pers vaak gespeculeerd over de motieven van de overstap, die minder “edel” zouden zijn dan de overstappers zelf voorstellen. Critici voorspellen daarenboven dat het overgestapte parlementslid “afgestraft” zal worden door de kiezer. Daarom is het ons inziens relevant de motieven die voor een overstap aangehaald worden te groeperen en te onderzoeken wat de feitelijke gevolgen van de overstap zijn op electoraal vlak, maar ook op andere vlakken: voelt de overstapper zich (ideologisch) thuis in de nieuwe partij, krijgt hij de kans een carrière uit te bouwen in de nieuwe partij...

Vervolgens hebben de vragen die in deze eindverhandeling gesteld worden een relevantie voor enkele grotere vragen die de politologie zich stelt. Ten eerste kan ons onderzoek naar de motieven en gevolgen van een partijwissel inzicht leveren in het Belgische partijsysteem. Een hoge frequentie aan partijwissels zoals we die in de nieuwe democratieën terugvinden, wordt verklaard door de afwezigheid van een geconsolideerd partijsysteem in die landen. In een vermeend geconsolideerd partijsysteem als het Belgische worden partijwissels aanzien als een randfenomeen. Of is er meer aan de hand? Zijn partijwissels slechts het topje van de ijsberg? Is het Belgische partijsysteem toch niet zo stabiel als we denken? Ons onderzoek naar partijwissels in België kan een bijdrage leveren aan het huidige debat rond ontzuiling, ontideologisering en herverkaveling van het Belgische partijenlandschap.

Ten tweede kan ons onderzoek inzicht leveren in het partijfunctioneren in België. Hoe zijn de partijen in België georganiseerd en wat in hun organisatie maakt een overstap mogelijk? Is het een gebrek aan discipline of juist een teveel aan discipline? Of zijn partijen professionele organisaties geworden waar ideologieën geen rol meer spelen?

Ten derde is er de vraag naar de rol van het parlementslid. Wanneer een parlementslid overstapt naar een andere partij, in sommige gevallen nog tijdens zijn mandaat, stelt zich meer bepaald de vraag naar de vertegenwoordigende invulling van die rol. Dergelijke overstap doorbreekt blijkbaar de verwachting en de vanzelfsprekendheid dat een verkozene het standpunt van zijn partij in het parlement vertegenwoordigt. Maar is een verkozene dan niet vrij een oordeel te vellen? Is hij niet enkel verantwoording verschuldigd aan zijn kiezer? En is het niet enkel aan de kiezer om op geregelde tijdstippen over het doen en laten van de verkozene te oordelen, door het al dan niet uitbrengen van een stem voor de politicus in kwestie? Of stemt de kiezer eerder voor een partijstandpunt, en verwacht hij bijgevolg van de

door hem verkozen politicus dat hij de partij vertegenwoordigt? Is een overstap in deze context dan inderdaad een beschaming van het vertrouwen, zowel van de kiezer als van de partij?

Hieraan verbonden is er ten vierde de praktische discussie die een partijwissel van een parlamentslid tijdens de uitvoering van zijn mandaat met zich meebrengt. Moet de overstapper zijn mandaat neerleggen? Behoort de zetel de partij of de persoon toe? Deze eindverhandeling gaat onder andere na of en waarom het overstappend parlamentslid zijn zetel meeneemt, dan wel achterlaat en levert op die manier een bescheiden bijdrage aan dit debat.

3.1. (De herverkaveling van) het Belgische partijsysteem

Het politieke partijenlandschap in België is sinds de jaren zestig aan grote veranderingen onderhevig. Waar dit landschap vroeger sterk verzuild was, en dus elke partij haar vast kiezers- en ledenkorps had, is volgens analisten de laatste decennia de ontzuiling ingetreden. De kiezer die zich op die manier ontdaan zou hebben van de banden met haar economische of levensbeschouwelijke klasse, stemt niet langer voor de traditionele partij die verbonden is met haar zuil, maar stemt op basis van campagnes, verkiezingsthema's, personen... Men spreekt van het fenomeen van de "vlottende kiezer". De electorale achteruitgang van de traditionele levensbeschouwelijke partijen kunnen in deze evolutie gekaderd worden. Het gevolg van deze evolutie zou zijn dat men tot op vandaag kan spreken van een herverkaveling van het politieke landschap. Ten eerste is er vanaf de jaren '60 de opkomst en het electoraal succes van nieuwe partijen. Dit, samen met het feit dat de drie traditionele partijen zich opsplitsen in een Vlaamse en franstalige afdeling, doet Dewinter concluderen dat het "twee-en-een-half" partijensysteem dat België tot de jaren '60 kenmerkte, vanaf de jaren '60 omgevormd wordt tot een multipartijensysteem.¹⁹ Ten tweede gaan de partijen zich herpositioneren op de links-rechts as, of op nieuwe assen, zoals de materialistische – postmaterialistische as. Partijen breken open. In 1961 al stelde Omer Vanaudenhoven de liberale partij bij de omvorming tot de PVV/PLP open voor katholieken. In 1984 deed Karel Van Miert hetzelfde met de operatie Doorbraak. Na de parlamentsverkiezingen van 1991, waarbij de traditionele partijen grote verliezen leden, vormde de PVV zich om tot de VLD, en om haar nieuwe Vlaamse profiel te

¹⁹ DEWINTER, L & DUMONT, P., "Belgium: Party System(s) on the Eve of Disintegration?" in BROUGHTON, D. & DONOVAN, M., *Changing Party Systems in Western Europe*, Londen, Pinter, 1999, p. 184.

ondersteunen, trok ze naast verruimers uit de SP en de CVP, een groot aantal VU-leden aan. De CVP wilde zich op haar vernieuwingscongres van 1993 ontdoen van het juk van de standenorganisaties, een structuur die van de CVP altijd een uiterst gesloten partij heeft gemaakt. Onder het vernieuwende voorzitterschap van Johan Van Hecke stapten enkele vooraanstaande politici uit Agalev en de SP over naar de CVP.²⁰

Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt reeds dat het “binnenhalen” van leden uit andere partijen een vaak gebruikte strategie is in de pogingen van partijen om zich te herpositioneren in het partijenlandschap. We kunnen ons afvragen in hoeverre deze pogingen ook daadwerkelijk functioneel zijn, of eerder een “window dressing” naar de buitenwereld toe. Krijgen overstappers daadwerkelijk iets te zeggen in de nieuwe partij? Kunnen ze het profiel waarvoor ze zijn aangezocht nog uitspelen binnen de partij? Of waren ze enkel goed om enkele kiezers van andere partijen voor zich te winnen en betekenen ze verder weinig in de nieuwe partij? We geloven dat ons onderzoeksonderwerp een interessante bijdrage kan leveren aan de onderliggende dynamieken van de veelbesproken politieke herverkaveling.

3.2. Partijorganisatie in België

De politieke partij is vandaag niet meer weg te denken uit het Belgische politieke systeem. Zoals in vrijwel alle Westerse landen fungeert zij als intermediaire structuur tussen burger en staat bij uitstek. Sinds de afschaffing van de mogelijkheid tot panacheren bij verkiezingen moet de kiezer zich bekennen tot één lijst, in plaats van zijn voorkeur te kunnen uitspreken voor meerdere kandidaten op verschillende lijsten. Elke kandidaat moet zich, wil hij een reële kans hebben verkozen te worden, bij een partij aansluiten. Eens verkozen wordt het parlamentslid ingedeeld bij zijn fractie, die, afhankelijk van de partij, in meer of mindere mate zijn doen en laten in het parlement controleert. Partijen zijn niet langer een los verband van kiesverenigingen, maar hebben zichzelf uitgebouwd tot sterke organisaties, erop gericht de verkiezingen te winnen, om zo een regeringspositie te kunnen veroveren. Goguel definieert een partij als “un groupement organisé de citoyens, qui participe aux élections et qui a pour but de faire prévaloir une doctrine politique commune à base philosophique, économique ou sociale ainsi que les intérêts de ses membres, par la participation aux institutions politiques et l’accession complète ou partielle au pouvoir.”²¹ Binnen dergelijke organisaties moeten

²⁰ FIERS, S., *Partijvoorzitters in België of “Le parti, c’est moi”?*, diss.doc., Leuven, 1998, p. 66-67.

²¹ GOGUEL, F., aangehaald in DEWACHTER, W., *Politieke sociologie. Boekdeel 2*, Leuven, Acco, 2001, p. 51.

afzonderlijke politici functioneren. Een studie van de motieven en gevolgen van partijwissels kan ons een inzicht leveren in hoe de Belgische partijen zich organiseren.

Partijen die zich intern willen (her)organiseren worden geconfronteerd met een strategisch dilemma: enerzijds wil de partij een zo breed mogelijke achterban aanspreken om sterk te staan bij verkiezingen en een regeringspositie te veroveren. Anderzijds moet ze, om de belangen van dit brede publiek te kunnen omzetten in beleid, een professionele aanpak hanteren. Dit vergroot het risico dat de achterban verkleint.²² Anders geformuleerd gaat het om de spanning tussen de belangenverdedigingsfunctie en de besturingsfunctie van partijen. Theorieën die de nadruk leggen op de belangenverdedigingsfunctie van partijen stellen dat partijen *intern democratisch* georganiseerd moeten worden. De partij moet bij elke beleidsbeslissing rekening houden met haar onderste rangen en hun belangen verdedigen. Een intern democratische partij impliceert ook dat binnen de partij plaats moet zijn voor verschillende visies of “tendenzen”. Dit “tendensrecht” maakt van een partij een open organisatie, waar individuen die van een andere partij komen zich niet al te sterk moeten conformeren en weinig drempels ondervinden om aanvaard te worden in de nieuwe partij. Of dit inderdaad in de Belgische partijen het geval is, zal ons onderzoek moeten uitwijzen.

Theorieën die de besturingsfunctie van partijen benadrukken, stellen dat democratie tot stand komt door *interpartijdige competitie*. Volgens dit model treden partijen tijdens verkiezingen in concurrentie om zoveel mogelijk kiezers te mobiliseren, hierbij gesteund door een gedisciplineerde organisatie. De democratie beperkt zich tot de interpartijdige keuze van de kiezers. Het enige moment waarop de partij door de kiezer ter verantwoording kan worden geroepen, is bij de volgende verkiezingen.²³ Volgens Michels ondergaat elke organisatie die een vuist wil maken een tendens naar oligarchisering. Dat leiders in eerste instantie nog vrijwillig en spontaan opkomen, maar zich daarna professionaliseren en onafzetbaar worden, noemt hij de “ijzeren wet van de oligarchie”.²⁴ Ook de structuur van de politieke partij als organisatie wordt dus gekenmerkt door een stabiele, bijna onafzetbare, interne cirkel van topleiders. Voor het onderwerp van deze eindverhandeling impliceert deze these dat wie succesvol wil overstappen naar een andere partij, het best goede relaties kan hebben met deze interne cirkel. Want het is deze kring van leiders die de toegangswegen tot de belangrijke

²² DESCHOUWER, K., *Organiseren of bewegen? De organisatiestructuren van de Belgische partijen na 1960*, Brussel, VUB Press, 1993, p. 9.

²³ SAALFELD, T., *o.c.*, p. 23.

²⁴ MICHELS, R., *Les partis politiques: essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Parijs, Flammarion, 1914, p. 172-173.

posities controleert.²⁵ Ons onderzoek van de verschillende cases zal uitwijzen of het inderdaad noodzakelijk of zelfs voldoende is om gesteund te worden door enkele leidersfiguren om het te maken in de nieuwe partij, dan wel of de nieuwkomer weer onderaan de ladder moet beginnen.

Interessant om hierbij te vermelden is het verband dat Hirschman veronderstelt tussen de mate waarin “exit” uit de organisatie mogelijk of onmogelijk is (met andere woorden: in welke mate een organisatie open of gesloten is) en de mate waarin “voice” (tegenspraak, maar ook inspraak, dus interne democratie) getolereerd wordt. Organisaties waarin geen mogelijkheid van exit bestaat, zoals totalitaire partijen in een éénpartijsysteem, zullen niet responsief zijn ten opzichte van de in- en tegenspraak van hun leden. Maar waar de mogelijkheid van exit groot is, zoals in partijen in een meerpartijsysteem, wordt de interne democratie evenmin aangemoedigd; de leden zullen bij onenigheid immers geneigd zijn over te stappen naar één van de vele andere partijen in het veld, in plaats van te proberen de zaken van binnen uit te veranderen. Het evenwicht tussen exit en voice verklaart dus volgens Hirschman een deel van de mate van interne democratie in organisaties.²⁶ Draaien we Hirschmans argument om, dan kunnen we stellen dat de mate waarin “voice” binnen de partij mogelijk is, een invloed heeft op de mate waarin “exit” uit de partij zal plaatsvinden. Deze verhandeling stelt ons in staat deze stelling te toetsen aan de werkelijkheid in de Belgische politieke partijen. Is een overstap inderdaad een teken dat de partij die men verlaat er niet in slaagt de ontevredenheid van de leden via een intern democratische weg te laten uiten?

De manier waarop een partij georganiseerd is, houdt evenwel meer in dan enkel de mate waarin ze responsief is ten opzichte van de eigen leden. De literatuur biedt verscheidene modellen van partijorganisatie aan die men, wanneer men ze in volgorde van verschijnen na elkaar leest, als een evolutie in de organisatie van de partijen kan zien. Duverger maakt het onderscheid tussen de *kaderpartij* en de *massapartij*. Het klassieke voorbeeld van de kaderpartij is de 19de-eeuwse burgerlijke partij. Zij is elitair, heeft geen vaste hiërarchie of structuur, maar vormt toch een min of meer vast verband tussen gelijkgezinde notabelen. Zij is er enkel op gericht kiezers te werven, geen leden, en vertrouwt hiervoor op de naambekendheid en de politieke en sociale invloed van haar kopstukken. De socialistische partij zoals die bestond in het begin van de 20ste eeuw is dan weer het typevoorbeeld van de massapartij. Zij is veel strakker gestructureerd, met een sterke partijleiding en een

²⁵ DEBUYST, F., *La fonction parlementaire en Belgique: mécanismes d'accès et images*, CRISP, Brussel, 1967, p. 26.

²⁶ HIRSCHMAN, A.O., o.c., p. 83-84.

hiërarchische opbouw die diep reikt tot aan het modale lid. Zij wil zoveel mogelijk kiezers werven door een duidelijk partijprogramma uit te bouwen en dit via verkiezingscampagnes aan de man brengen. Ledenwerving is voor de massapartij een belangrijke opdracht.²⁷

Kirchheimer bracht aan dat na de Tweede Wereldoorlog het organisatiepatroon van de partijen evolueerde naar dat van een *catch all-partij*. Het doel van de catch all-partij is om nieuwe doelgroepen aan te boren, kiezers te werven buiten haar “classe gardée”. Hiertoe zet ze graag haar ideologie opzij en knoopt ze banden aan met verschillende belangengroeperingen, in plaats van rechtstreeks haar leden te werven. De beslissingen worden gecentraliseerd in een sterk leiderschap, de interne democratie neemt af.²⁸

Ook Panebianco brengt met het concept van de *electoraal professionele partij* een moderner alternatief aan voor de massapartij van Duverger. Terwijl in de massapartij (Panebianco noemt dit de *massa-bureaucratische partij*) de partijbureaucratie nog een centrale rol speelt, wordt deze rol in de electoraal-professionele partij ingenomen door professionals, of nog: in de electoraal-professionele partij heeft elk “lid” een gespecialiseerde taak. In tegenstelling tot de massa-bureaucratische partij is de electoraal-professionele partij ook geen lidmaatschapspartij meer, met sterke verticale organisatorische verbanden en gericht op het vaste kiezerskorps, maar een electorale partij, met zwakke verticale verbanden en gericht op het opinie-electoraat. Het leiderschap wordt in de electoraal-professionele partij niet langer opgenomen door de interne leiders in een collegiaal leiderschap, zoals in de massa-bureaucratische partij, maar door een gepersonifieerd leiderschap, zoals de volksvertegenwoordigers en de regeringsleden. De massa-bureaucratische partij wordt gefinancierd door lidmaatschap en verwante organisaties, bij de electoraal-professionele partij gebeurt dit door belangengroeperingen en overheidssubsidiëring. Tenslotte verdwijnt in de electoraal-professionele partij de nadruk op de ideologie die er wel was in de massa-bureaucratische partij, deze wordt vervangen door een nadruk op issues en leiderschap. Carrière makers en vertegenwoordigers van belangengroeperingen spelen een belangrijke rol in de partijorganisatie, terwijl vroeger enkel de echte “gelovigen” deze centrale rol konden spelen.²⁹

Katz en Mair duiden met hun notie van *kartelpartijen* eveneens op deze professionalisering van het politiek personeel. Hun centrale stelling is dat politieke partijen

²⁷ DUVERGER, M., *Les Partis Politiques*, Paris, Colin, 1951, p. 84-92.

²⁸ KIRCHHEIMER, O., “The Transformation of the Western European Party Systems” in LAPALOMBARA, J. & WEINER, M., *Political Parties and Political Development*, Princeton, Princeton University Press, 1966, p. 177-200.

steeds meer verweven raken met de staat, doordat ze voor hun overleven afhankelijk zijn van staatsubsidies. Politieke partijen treden daarom niet meer echt in concurrentie rond grote beleidsissues, maar meer rond de efficiënte uitvoering van het beleid. Partijen vormen daarom niet alleen een “kartel” met de staat, maar ook met elkaar. De strijd tussen partijen verdwijnt, politiek wordt een beroep.³⁰

Koole typeert de Nederlandse partijen als *moderne kaderpartijen*. De moderne kaderpartij kent een overwicht van de partijtop, een gering ledenaantal, een sterke gerichtheid op de kiezers, ongeacht sociale klasse en godsdienst, een campagnevoering rond issues en politieke leiders, een sterk uitgebouwde organisatiestructuur die reikt tot aan het modale lid, en inkomsten die afkomstig zijn van zowel de staat als van de partijleden.³¹

De hierboven beschreven modellen zijn alle (met uitzondering van Kooles moderne kaderpartij die “de” Nederlandse partij voorstelt) ideaaltypische modellen die dus zelden in de werkelijkheid zullen voorkomen, maar waarvan wel elementen in werkelijkheid kunnen voorkomen. Ons onderzoek naar de motieven en gevolgen van partijwissels kan inzicht leveren in de mate waarin de verschillende modellen op de Belgische partijen toepasbaar zijn.

3.3. De vertegenwoordigende rolopvatting van het parlementslid

Van zodra een politicus zich op een bepaald moment in zijn of haar loopbaan kandidaat stelt voor parlamentsverkiezingen, ook daadwerkelijk verkozen wordt en bijgevolg in het parlement gaat zetelen, stelt zich het probleem van de vertegenwoordiging. Het parlementslid wordt immers geacht het volk te “vertegenwoordigen”, of nog “iets wat niet tegenwoordig is toch in zekere zin tegenwoordig maken”.³² Over hoe deze vertegenwoordigende rol precies moet worden ingevuld, bestaan verschillende opvattingen.³³

²⁹ PANEBIANCO, A., *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, p. 264.

³⁰ KATZ, R.S. & MAIR, P., “Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party.” in *Party Politics*, 1, (1995), 1, pp. 5-28.

³¹ KOOLE, R., *De Opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960-1990*, Utrecht, Het Spectrum, 1992, p. 406-412.

³² HOOGERWERF, A., *De geachte afgevaardigde: over de vertegenwoordigende rol van het parlementslid*, Meppel, Boom, 1968, p. 5.

³³ Het concept “rol” is veelbesproken in de sociale wetenschappen en wordt verschillend gedefinieerd naargelang de gehanteerde theoretische (vooral functionalistische of symbolisch interactionistische) invalshoek. Voorlopig beperken we ons hier tot deze eerder neutrale definitie: het rolconcept betreft “the tendency for human behaviors to form characteristic patterns that may be predicted if one knows the social context in which those behaviors appear.” Zie BIDDLE, B.J., “Role Theory”, in BORGATTA, E.F. &

Artikel 42 van de Belgische Grondwet stelt het zo: “De leden van beide Kamers vertegenwoordigen de Natie en niet enkel diegenen die hen hebben verkozen.” De Grondwet spreekt zich dus uit vóór een vertegenwoordiging van het “algemeen belang” en tegen de vertegenwoordiging van particuliere belangen. Vaak verkeerdelijk geciteerd als advocaat van deze opvatting is het 18de-eeuwse Britse parlementslid Edmund Burke die in zijn “speech tot de kiezers van Bristol” argumenteert dat “Parliament is not a congress of ambassadors from different and hostile interests, which interests each must maintain, as an agent and advocate, against other agents and advocates; but Parliament is a deliberative assembly of one nation, with one interest, that of the whole – where not local prejudices ought to guide, but the general good, resulting from the general reason of the whole.” Dit algemeen belang bestaat echter niet op zich, maar kan pas na deliberatie van de verscheidene particuliere (in zijn pleidooi territoriale) belangen gedefinieerd worden. Deze deliberatie heeft volgens Burke het beste in het parlement plaats, als zijnde de plaats waar de verschillende belangen gearticuleerd worden. Dit veronderstelt volgens Burke dan wel dat de leden van het parlement niet gebonden zijn aan de opinies en wensen van hun kiezers, maar dat ze daarentegen vrij zijn hun oordeel te vormen in het licht van het algemeen belang.³⁴ Eulau, Wahlke e.a. onderscheiden in de representatietheorie van Burke twee noties die analytisch gescheiden moeten worden, namelijk de concepten “focus van representatie” en “stijl van representatie”. De focus van representatie is in het geval van Burke het algemeen belang, maar dit kan ook de kieskring, de eigen kiezers, de politieke partij, of een drukkingsgroepering zijn. De stijl van representatie is in het geval van Burke die van een “trustee” of gevolmachtigde: het parlementslid kan vrij volgens zijn eigen overtuigingen beslissen. De stijl van representatie kan ook die van een “delegate” of lasthebber zijn: het parlementslid is dan gebonden door instructies van zijn kiezers, zijn partij of andere instanties. De verschillende foci van representatie zijn niet exclusief, met als gevolg dat een conflict ertussen kan ontstaan. Eulau, Wahlke e.a. onderscheiden op die manier drie verschillende vertegenwoordigende rollen van het parlementslid: naast die van “trustee” en “delegate” is er ook een tussentype: de “politico” die het midden beslaat op het continuüm tussen trustee en delegate en dus ofwel tegelijk ofwel

MONTGOMERY, R.J.V., (eds.), *Encyclopedia of Sociology (2nd edition)*, Vol. 4, New York, Macmillan, 2000, p. 2415.

³⁴ BURKE, E., “Speech to the electors of Bristol” in *Works*, vol. 3, Rivington, Londen geciteerd in JUDGE, D., *Representation. Theory and practice in Britain*, Routledge, London & New York, 1999, p. 53.

opeenvolgend nu eens het oordeel van een bepaalde groep volgt en dan weer zijn eigen oordeel.³⁵

Lieven De Winter maakt in zijn studie naar de attitudes en het gedrag van Belgische parlementsleden ook dit onderscheid naar focus en stijl van representatie. Als drie belangrijkste foci van representatie halen de Belgische parlementsleden het vaakst de inwoners van de kieskring, bepaalde socio-economische categorieën (arbeiders, boeren, zelfstandigen en ondernemers) en het partijelectorat in de kieskring aan, dit laatste staat op gelijk niveau als het nationale partij-electoraat. Op de vierde plaats staan de inwoners van een bepaalde taalgemeenschap, pas op de vijfde plaats komen “alle Belgen”. Op de zesde plaats staan confessionele categorieën, op nummer zeven staat de persoonlijke achterban van het parlements lid (kiezers die een voorkeurstem uitbrachten op het parlements lid en “klanten” van het dienstbetoon van het parlements lid). Als laatste drie foci van representatie staan de inwoners van een bepaald gewest, socio-demografische categorieën en inwoners van een bepaalde provincie of sub-regio. De Winter besluit dat “de” representatieve focus van “het” Belgisch parlements lid niet bestaat. Wel komen de representatieve foci van de parlements leden op socio-economisch, linguïstisch en confessioneel gebied overwegend overeen met het kiezerspubliek van de partij. Wat de stijl van representatie betreft rapporteert het onderzoek van De Winter dat de Belgische parlements leden gemiddeld voor 63% een “trustee”-stijl aanhangen en voor 29,9% een “delegate”-stijl. In geval van conflict tussen hun eigen persoonlijke mening en die van de parlementaire groep volgen de meeste parlements leden de mening van de parlementaire groep. Bij een botsing tussen eigen mening en die van de kiezers volgen ze eerder hun eigen mening. De concrete spanning waarmee Belgische parlements leden in de invulling van hun vertegenwoordigende rol vooral te maken krijgen is dus die tussen “trustee” ten opzichte van de kiezer en “delegate” ten opzichte van de partij.³⁶ Deze spanning is inherent aan het representatieprobleem en onoplosbaar.

Parlements leden die overstappen naar een andere partij zijn volgens de resultaten van De Winters onderzoek blijkbaar uitzonderingen. Want duidelijk is dat wie – om welke reden ook – overstapt naar een andere partij zich geenszins als een delegate van de partij gedraagt. In deze eindverhandeling kunnen we nagaan of de overstap inderdaad gemotiveerd wordt door de ervaring van een rolconflict tussen de partij als representatiefocus en enig andere

³⁵ EULAU, H., WAHLKE, J., *The politics of representation*, Sage publications, Beverly Hills & London, 1978, pp.113-119.

³⁶ DE WINTER, L., “Intra- and Extra-Parliamentary Role Attitudes and Behaviour of Belgian MPs” in MÜLLER, W.C. & T. SAALFELD (eds), *Members of parliament in Western Europe: roles and behaviour*, Frank Cass, Londen, Portland, 1997, pp. 133-136.

representatiefocus, zij het de eigen persoonlijke mening, de eigen achterban, een socio-economische categorie, het algemeen belang, ... Op die manier dragen we bij tot het onderzoek naar de vertegenwoordigende rolopvatting van het parlementslid.

3.4. De deontologische discussie: mandaat meenemen of niet?

De spanning die het parlementslid ervaart in de invulling van zijn vertegenwoordigende rol tussen vrijheid (zijn eigen oordeel volgen) en gebondenheid (het partijstandpunt volgen) wordt extra zichtbaar op het moment dat een parlementslid verandert van partij en dus van fractie. Mag het parlementslid zijn mandaat behouden en zich gedragen als een trustee tegenover de kiezer of moet hij zijn mandaat overlaten aan de opvolger van zijn partij (en zich dus als een delegate van de partij gedragen)? Wanneer een zittend parlementslid overstapt naar een andere partij en zijn mandaat meeneemt, vormt dit niet alleen een probleem voor de legitimiteit ten opzichte van de kiezer, maar kunnen ook de krachtsverhoudingen binnen het parlement veranderen. Vraag is of dit nog de keuze van de kiezer respecteert...

Wanneer een overstappend parlementslid zijn mandaat meeneemt naar de andere fractie staat de achterblijvende fractie vaak klaar met harde eisen aan het adres van de overstapper om het mandaat aan diens opvolger over te laten. Maar omdat de Belgische grondwet nergens melding maakt van het bestaan van politieke partijen, laat staan zich uitspreekt over de partijgebondenheid van het mandaat, kan de partij de overstapper daartoe niet verplichten. In tegenstelling tot de Belgische Grondwet erkent de Duitse Grondwet wel het bestaan van politieke partijen en hun intermediaire rol (zie het Duitse Grondwetsartikel 21(1): “The political parties participate in the forming of the political will of the people”³⁷). Bij fractiewissels komt dit artikel in spanning te staan met grondwetsartikel 38, dat net als het Belgisch grondwetsartikel 42 stelt dat de verkozenen vertegenwoordigers zijn van het hele volk en niet gebonden zijn door instructies van anderen, maar enkel hun eigen geweten moeten volgen. Terwijl artikel 21 het dus mogelijk maakt te pleiten voor een mandaatsverlies in geval van overstap, pleit artikel 38 voor het vrije niet-partijgebonden mandaat. Doorgaans heeft in de interpretatie van deze spanning bij partijoverstap het artikel 38 het pleit

³⁷ TSCHENTSCHER, A., *The Basic Law (Grundgesetz) The Constitution of the Federal Republic of Germany (May 23rd, 1949)*, http://www.oefre.unibe.ch/law/the_basic_law.pdf (PDF).

gewonnen.³⁸ In India heeft men in antwoord op de zeer hoge frequentie aan fractiewissels wettelijke regelingen getroffen: een parlementslid dat uit de fractie stapt, verliest ook zijn zetel.³⁹

Spalckhaver maakt melding van enkele middelen waarmee een partij zich bij gebrek aan wettelijke middelen vooraf tegen dergelijke scenario's kan indekken. Zo is er de zogenaamde "blanco-afstandsverklaring" waarbij het fractielid in het begin van de legislatuur een ongedateerde verklaring tot afstand van het mandaat moet ondertekenen, zodat de partij deze gedateerd en wel aan het fractielid kan voorleggen wanneer zij het nodig acht, bijvoorbeeld in het geval van een overstap, maar ook in het geval zij de mandataris bij nader inzien onbekwaam acht. Zo moest elk lid van de Communistische Partij van Duitsland (KPD) reeds voor de Rijksdagverkiezingen van 1920 een dergelijke blanco-afstandsverklaring ondertekenen. Daaropvolgende eisen tot aftreden werden echter onontvankelijk verklaard omdat ze in strijd waren met de grondwet die de onafhankelijkheid van het parlementslid garandeert. Een ander middel is de kandidaat-mandatarissen voor de verkiezingen een schriftelijke verklaring te laten afleggen waarin staat dat in geval van conflict met de partij het fractielid zijn mandaat zal neerleggen. Dergelijke verklaring had echter in Duitsland evenmin rechtswerkzaamheid, aangezien het ook in strijd was met de grondwet.⁴⁰ Ook Duverger maakt melding van deze twee procedures die vooral gebruikt worden in communistische en fascistische partijen.⁴¹

Bij gebrek aan wettelijke regelingen lijkt een partij dus aangewezen op interne reglementeringen. Wanneer we er de deontologische codes van de verschillende Belgische partijen⁴² op naslaan, merken we dat in sommige partijen inderdaad expliciete regels aanwezig zijn die het al dan niet afgeven van het mandaat bij het verlaten van de fractie reglementeren. Zo ondertekent een Agalev-parlementslid een politieke en morele code waarvan punt 10 stelt dat "[h]et kandidaat-parlementslid zijn/haar mandaat ter beschikking van de partij [stelt] indien hij/zij beslist geen deel meer uit te maken van de Fractie, of indien

³⁸ SPALCKHAVER, J., *Mandatsverlust bei Fraktionswechsel und freies Abgeordnetenmandat*, Göttingen, diss. doc., 1977, p. 4. In andere gevallen dan partijwissel wordt de spanning evenwel in het voordeel van artikel 21 geïnterpreteerd.

³⁹ SARTORI, G., *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, Houndmills, MacMillan, 1994, p. 192.

⁴⁰ SPALCKHAVER, J., *o.c.*, p. 9-14.

⁴¹ DUVERGER, M., *o.c.*, p. 84-92.

⁴² De deontologische codes werden opgevraagd bij de verschillende partijen. Van VLD, sp.a, N-VA, CD&V, Agalev, Vlaams Blok, PS en cdH kregen we antwoord, van Spirit, MR en ECOLO niet.

de partij beslist dat het betrokken parlementslid geen deel meer kan uitmaken van de Fractie.”⁴³

Wie zich voor de verkiezingen van 2003 kandidaat wil stellen bij het centre démocrate Humaniste, tekent een “engagement des candidats aux élections législatives 2003” waarvan punt 14 stelt “[je m’engage] dans le même esprit [souhaitant être cohérent avec moi-même, envers les membres et envers les électeurs] à abandonner mes mandats dès qu’il apparaît que mon engagement ne correspond plus au projet politique et aux lignes politiques définies de manière collégiale par les instances du parti, ou si je quitte le parti pour devenir membre d’un autre parti politique ou d’un autre mouvement politique.”⁴⁴

Artikel 22 van de deontologische code voor mandatarissen van de SP (nog steeds geldig voor mandatarissen van de huidige sp.a) stelt: “Elke mandataris of kandidaat-mandataris moet een document ondertekenen waarin hij/zij zich onherroepelijk ertoe verbindt bij het verlaten van de partij al zijn/haar mandaten en functies die hij/zij namens de partij uitoefent, ter beschikking te stellen van de partij.” De SP gaat trouwens nog verder en legt in artikel 23 van de deontologische code vast dat “[e]en mandataris van een andere partij die overstapt naar de SP slechts [wordt] aanvaard als hij/zij al zijn/haar mandaten en functies ter beschikking stelt van zijn oorspronkelijke partij.”⁴⁵

De Vlaams Blok-mandataris ondertekent het “Charter van de Vlaams Blok-Mandataris” dat het volgende over de partijgebondenheid van het mandaat stelt: “Ik ben lid van het Vlaams Blok en zal dit blijven zolang ik het mandaat waarvoor ik ben verkozen zal uitoefenen.”⁴⁶ In hoeverre deze positief geformuleerde zinsnede ook in de negatieve zin geïnterpreteerd mag worden (dus in de zin: ‘van zodra ik geen lid meer ben van het Vlaams Blok zal ik mijn mandaat niet meer uitoefenen’) is niet duidelijk.

Bij de andere bestudeerde Belgische partijen treffen we geen dergelijke reglementeringen aan. Maar zelfs indien een overstap van een fractielid wel gereguleerd wordt, dan nog kan de partij het mandaat na de feiten niet opeisen omdat eenmaal uit de partij gestapt, de politicus in kwestie niet meer onderhevig is aan de sancties die vanuit de partij getroffen worden zoals schorsing of het niet meer aanvaarden van het lid als kandidaat. Het

⁴³ DEBRUYNE, L. [louis.debruyne@agalev.be], (04-03-2003, 9u34), *Politieke en morele code binnen Agalev*, Email aan DECROOS M. [marjan.decroos@student.kuleuven.ac.be].

⁴⁴ *Engagement des candidats aux élections législatives 2003 (Chambre des représentants et Sénat)*, cdH, 2003, p. 3.

⁴⁵ *Statuten, Tuchtreglement, Deontologische code. De statuten van de SP aangenomen door het congres van 9 en 10 december 1995*, z.p., SP, 1995, p. 94.

⁴⁶ *Charter van de Vlaams Blok-Mandataris*, Vlaams Blok, z.d., z.p.

enige wat ze met een dergelijke reglementering kan doen is het parlementslid confronteren met zijn indertijd aangegaan engagement.

Ook de reglementen van Kamer en Senaat regelen niets ter zake. Meer nog, de partijgebondenheid van het mandaat wordt als facultatief voorgesteld: “De volksvertegenwoordigers *kunnen* politieke fracties vormen” (artikel 10,1 reglement Kamer, eigen cursivering) en “De senatoren die rechtstreeks door het kiezerskorps verkozen zijn, *kunnen* zich tot fracties verenigen”, maar dan wel “volgens de lijsten waarop zij verkozen zijn” (artikel 18,1 reglement Senaat, eigen cursivering). Wijzigingen in de samenstelling van de fracties wordt in beide kamers door de fractievoorzitter ter kennis van de voorzitter gebracht (art. 10,4 Kamerreglement, art. 18,3 Senaatsreglement).⁴⁷

In 1993 dienden CVP-volksvertegenwoordigers Karel Pinxten en John Taylor een wetsvoorstel in om “overlopers” hun mandaat te ontnemen. Het voorstel werd in overweging genomen en doorgestuurd naar de Commissie Binnenlandse Zaken, Algemene Zaken en Openbaar Ambt. Aangezien het voorstel in gesloten commissie werd besproken, hebben we geen inzage in wat er verder met het voorstel is gebeurd. Het wetsvoorstel is in ieder geval niet ter stemming gekomen in de plenaire vergadering.⁴⁸ In 2001 bracht sp.a-kamerfractieleider Dirk Van der Maelen in de Commissie Politieke Vernieuwing opnieuw het idee aan om “overlopers” hun mandaat te ontnemen. Hij legde de commissieleden onder andere deze twee vragen voor: Moeten kandidaten voor de verkiezingen een verklaring tekenen waarin ze beloven nooit hun mandaat naar een andere partij mee te nemen? en Moeten partijen een code onderschrijven dat ze geen overlopers met mandaat aanvaarden?⁴⁹ Net op dat moment zette één van de indieners van het vorige wetsvoorstel, Karel Pinxten, de stap van de CD&V naar de NCD. De Commissie Politieke Vernieuwing vond eveneens achter gesloten deuren plaats, maar uit persreacties bleek dat het voorstel op weinig enthousiasme kon rekenen: onder andere VLD-fractieleider Coveliers meende dat “Wie overstapt en vals speelt door de kiezer wordt gestraft, daar zijn geen reglementjes voor nodig.”⁵⁰

⁴⁷ *Reglement van de Kamer van volksvertegenwoordigers van België*, bijgewerkt tot 28 februari 2002, <http://www1.dekamer.be/reglement/reglementN.pdf> (PDF); *Reglement van de Belgische Senaat*, 1999, http://www.senate.be/www/webdriver?Mival=index_senate&M=1&LANG=nl (WWW).

⁴⁸ Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), *parlementaire stukken*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1992-1993, 944/1, 1621-1622.

⁴⁹ OTTE, A., “Overlopers moeten mandaat inleveren. Sp.a’ers willen deontologie afdwingen met code en grondwetswijziging” in *De Standaard*, 02/11/2001.

⁵⁰ Uitspraak van Hugo Coveliers geciteerd in DE BACKER, P. & DOBBELAERE, B., “Weinig enthousiasme om overlopers mandaat te ontnemen. Echte overlopers worden afgestraft door de kiezer” in *De Standaard*, 03/11/2001.

Behoort de zetel de partij of de persoon toe? Bij gebrek aan wettelijke bepalingen en afdwingingsmechanismen zijn partijen aangewezen op deontologische codes en engagementen van de leden, die niet meer afdwingbaar zijn van zodra de politicus in kwestie de partij verlaten heeft. De vraag stelt zich dus telkens opnieuw wanneer de situatie zich voordoet. De uitkomst hangt af van de redenering en het “geweten” van de overstapper. Deze eindverhandeling neemt geen standpunt in in deze eerder deontologische discussie, maar kan wel nagaan waar het verschil in motivatie ligt tussen die overstappers die wel hun mandaat hebben neergelegd en diegenen die dat niet hebben gedaan. Op die manier geeft het een beeld van de argumenten voor en tegen de wenselijkheid van mandaatsverlies bij partijwissel zoals die door de overstappers zelf aangebracht worden.

Wat volgt...

Na in dit deel te hebben verduidelijkt wat de aanleiding van het onderzoek vormt, wat we precies te weten willen komen en waarom, ontvouwen we in deel 2 de opzet van dit onderzoek. Daarvoor gaan we eerst te rade bij enkele theoretische kaders die ons in staat stellen hypothetische antwoorden te formuleren op de gestelde onderzoeksvragen (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 bouwen we aan de hand van de assumpties van het gekozen theoretisch kader een conceptueel model op. Hoofdstuk 6 geeft aan hoe we bij de empirische toetsing van het conceptueel model te werk gaan (methodologie en onderzoekseenheden).

Deel 3 geeft het verslag van deze empirische toetsing: hoofdstuk 7 formuleert een antwoord op de vraag naar de motieven van de partijwissel, hoofdstuk 8 beantwoordt de vraag naar de gevolgen van de partijwissel.

In deel 4 tenslotte formuleren we een algemeen besluit.

Deel 2: Partijwissels in België: Onderzoeksopzet

Hoofdstuk 4: Theoretische overwegingen en hypothesen

Waarom neemt een parlementslid de beslissing tot overstap? En wat zijn de gevolgen ervan? Dat zijn de twee vragen waar deze eindverhandeling een antwoord op wil vinden. Voor mogelijke verklaringen gaan we in wat volgt eerst te rade bij verschillende theorieën die een licht kunnen werpen op het fenomeen van de groepsvorming, de groepscohesie en de mogelijkheid van het verlaten van de groep voor een andere groep.⁵¹ We bespreken achtereenvolgens het normativisme, het structuralisme en de theorie van de Rational Choice. Binnen elk van deze theorieën kunnen we het fenomeen van de partijwissel kaderen. Na afweging van de verdiensten en kritieken van de verschillende theorieën zullen we kunnen besluiten dat een Rational Choice-kader het meest geschikt is voor onze probleemstelling.

4.1. Het normativisme

Volgens normativisten komt sociale orde tot stand door het bestaan van bindende collectieve normen of regels. Deze regels zijn geïnstitutionaliseerde gedeelde waarden: ze zijn duurzaam en gelden voor de hele maatschappij. Dat individuen de regels volgen en het sociale leven als gevolg daarvan geordend verloopt, komt doordat iedereen de regels kent: elk individu heeft immers eerst een proces van socialisatie doorlopen. Tijdens dit proces leert het individu de geïnstitutionaliseerde overtuigingen, waarden en normen die in de maatschappij gelden. In de loop van dit socialisatieproces maakt het individu zich daarenboven de geïnstitutionaliseerde normen eigen: hij internaliseert ze waardoor het volgen ervan quasi routinematig gebeurt.⁵² De belangrijkste en bekendste verdedigers van de normativistische sociologie zijn Emile Durkheim (1875-1917) en Talcott Parsons (1902-1979).

⁵¹ Michael Hechter definieert een groep als “een verzameling van individuen die verbonden zijn in bepaald soort gemeenschappelijk georiënteerde activiteit (of een set van onderling verbonden activiteiten), en waartoe de toegang bepaald is door één of meerdere criteria van lidmaatschap.” Volgens deze definitie kunnen we een parlementaire fractie dus als een “groep” catalogeren. De leden van de fractie zijn immers verbonden door een gemeenschappelijke activiteit (het parlementair werk), en om lid te kunnen zijn van de fractie moet men voldoen aan het criterium verkozen te zijn op de lijst van de partij. Zie HECHTER, M., *Principles of group solidarity*, Berkeley, University of California Press, 1988, p.16.

⁵² LAERMANS, R., *Communicatie zonder mensen. Een systeemtheoretische inleiding in de sociologie*, Amsterdam, Boom, 1999, p. 144 -150.

Volgens normativisten is groepscohesie een functie van de mate waarin de groepsnormen bij elk groepslid geïnternaliseerd zijn.⁵³ Eens deze volledig geïnternaliseerd zijn, is het vanzelfsprekend dat een parlementslid bij zijn groep, zijn partij blijft. Het parlementslid identificeert zich zodanig met de partij en zijn collega-fractieleden dat het niet meer bij hem opkomt om zich bij een andere partij te voegen.⁵⁴ Als hypothese voor de motieven van het verlaten van de ene partij voor een andere kan men vanuit dit perspectief stellen dat bij onveranderde normen parlementsleden de fractie zullen verlaten omdat bij deze parlementsleden de socialisatie en internalisering van normen zwakker is dan bij de andere parlementsleden. Normen kunnen evenwel ook evolueren doorheen de tijd, denken we maar aan de expliciete vernieuwingspogingen van verschillende partijen, zoals de operatie Doorbraak bij de SP in 1984, de omvorming van de PVV tot de VLD in 1992 en het vernieuwingscongres van de CVP in 1993. Maar ook impliciet legt een partij steeds nieuwe accenten vast in antwoord op voortdurend nieuwe uitdagingen. De hypothese voor de motieven van de overstap is hier dan dat de groep er niet in slaagt deze geëvolueerde normen systematisch bij de leden te socialiseren en te internaliseren. Hierdoor stelt zich het probleem van de zwakker wordende groepscohesie en wordt een uitstap uit de partij door de niet mee-evoluerende leden waarschijnlijker. Deze leden kunnen dan een nieuwe (eventueel afgescheurde) partij van gelijkgezinden oprichten of overstappen naar de partij waar de oude normen nog in grotere mate gelden. Om deze hypothese te testen zouden we kunnen nagaan of het aantal overstappen pieken vertoont in de tijd en zo ja, of die pieken zich situeren in een periode nadat een partij zich heeft hervormd. Over de gevolgen van overstap kunnen we vanuit het normatief oogpunt enkel in deze zin een hypothese stellen: de overstapper zal relatief vlug (dit in vergelijking met elke andere nieuwkomer) de groepsnormen van de nieuwe partij internaliseren, aangezien ze sterk lijken op die van de vorige partij.

Normativisten geven zelf toe dat normen niet volledig het bestaan van sociale orde kunnen verklaren. Er zijn immers nog steeds deviante leden binnen een groep. Daarom erkennen normativisten dat ook sancties nodig zijn om sociale orde te installeren. Hier stuit men evenwel op een theoretische zwakte van het normativisme. Het is immers nooit zeker en niet empirisch vast te stellen of een bepaald gedrag het gevolg is van geïnternaliseerde normen dan wel van sancties.⁵⁵ Blijft iemand bij een partij omwille van de gedeelde set van

⁵³ HECHTER, M., *o.c.*, p. 20.

⁵⁴ Dit is wat Hirschman "That special attachment to an organization known as loyalty" noemt. Zie verder en zie HIRSCHMAN, A.O., *o.c.*, p. 77.

⁵⁵ HECHTER, M., *o.c.*, p.3-4.

geïnternaliseerde normen, of omwille van de sancties – negatief, maar ook positief: de voordelen – die het lidmaatschap van de partij met zich meebrengt?

Bovendien zijn normen en de mate waarin een individu ze al dan niet heeft geïnternaliseerd moeilijk te operationaliseren en te meten concepten. De hypothese dat wie overstapt diegene is die de normen van de partij niet voldoende heeft geïnternaliseerd, valt dus binnen het bereik van deze verhandeling moeilijk te toetsen.

4.2. Het structuralisme

Het structuralistische perspectief veronderstelt het bestaan van “sociale structuren”. Sociale structuren zijn duurzame, geordende en volgens een vast patroon verlopende relaties tussen “elementen” van een maatschappij. Een maatschappij wordt op die manier geordend zoals een machine of een organisme. Deze sociale structuren zijn niet observeerbaar, maar de sociale fenomenen die ze veroorzaken zijn dat wel. Een voorbeeld van een auteur die men kan plaatsen binnen het structuralistische denken is Marx.⁵⁶

Het individu is in het structuralistische perspectief dus sterk bepaald door “de structuur” van de maatschappij (zijn sociale relaties, de economische klasse waartoe hij behoort, het politieke regime waaronder hij leeft, enz.).

Volgens het structuralistische perspectief is de mate van sociale cohesie in een groep een functie van gedeelde materiële belangen. Mensen vormen groepen om samen beter voor die belangen te kunnen opkomen. Dat mensen die dezelfde belangen delen toch geen groepen vormen is te wijten aan structurele beperkingen op de mogelijkheden om de krachten te bundelen.⁵⁷ Het zijn dus structurele elementen (omgevingscondities) die het bestaan en de mate van groepscohesie verklaren.

Ook de keuze voor lidmaatschap van een bepaalde politieke partij zal door deze omgevingscondities bepaald worden. Een hypothetische verklaring voor partijwissel zou dan zijn dat de omgevingscondities veranderd zijn (een parlementslid verandert bijvoorbeeld van job en heeft bijgevolg andere belangen te verdedigen, wat hij beter kan in een andere partij). Of het parlementslid komt tot het besef dat dezelfde belangen beter verdedigd kunnen worden in de nieuwe partij en treedt uit die overweging toe tot die nieuwe partij. De gevolgen van een

⁵⁶ ABERCROMBIE, N., HILL, S. & TURNER, S.B., *The Penguin Dictionary of Sociology (3rd edition)*, London, Penguin Books, 1995, p. 391, 415-416

⁵⁷ HECHTER, M., *o.c.*, p.25-27.

dergelijke overstap voor de carrière van het parlementslid zouden zich dan op het vlak van de invloed op het beleid situeren: de nieuwe of oude belangen worden beter verdedigd via de nieuwe partij.

Het vermoeden rijst dat het individu in werkelijkheid meer keuzevrijheid heeft dan het structuralistische model vooropstelt. Dergelijke deterministische verklaring voor de keuze van de partij strookt bovendien niet met de hedendaagse populaire idee van de vlottende kiezer en de ontzuiling (zie hoofdstuk 3). Een ander probleem dat het structuralisme niet onderkent, is dat van de free-riding. Individuen mogen dan wel tot een groep toetreden om beter hun belangen te kunnen verdedigen, niets garandeert dat zij zich ook daadwerkelijk voor dat gemeenschappelijk belang zullen inzetten, eerder dan te profiteren van de collectieve actie van de rest van de groep.⁵⁸ Het is duidelijk dat wanneer free-riding op grote schaal wordt toegepast dit het einde van de groep betekent, aangezien het gemeenschappelijk belang niet meer verdedigd wordt.

4.3. Rational Choice

In tegenstelling tot het normativistische en het structuralistische perspectief neemt de Rational Choice-theorie niet het boven-individuele (normen, structuren) als sociale ordeningsfactor, maar het rationeel handelend individu. Rational Choice veronderstelt dat elk individu zich “rationeel” gedraagt in gegeven omstandigheden. “Rationeel” betekent hier dat het individu bij het kiezen tussen verschillende mogelijke acties die actie zal kiezen die zijn individuele verlangens en voorkeuren maximaal realiseert, rekening houdend met beperkende omstandigheden. De rationele actor heeft een bepaalde set van verlangens. Deze verlangens kan hij niet allemaal waarmaken, omdat wat hij verlangt schaars is, of in tegenstrijd met andere verlangens. Daarom moet hij een waarde van voorkeur toekennen aan wat hij wenst te bereiken. Deze voorkeurschaal zal hem helpen bij het nemen van risicovolle beslissingen of bij het kiezen tussen opties die verschillende verlangens in een verschillende mate tegemoetkomen. De appreciatie van het nut van een bepaalde uitkomst, de zogenaamde nutsfunctie, is afhankelijk van de mate waarin aan de verschillende verlangens wordt tegemoetgekomen. Sommige verlangens zijn intrinsiek. Andere zijn instrumenteel; ze zijn een handig middel voor het bereiken van de meer intrinsieke verlangens. Een rationele actor zal dus bij alles wat hij doet een kosten-baten-analyse maken, de risico’s van zijn actie afwegen

en tenslotte de strategie kiezen die het verwachte nut maximaliseert. Deze keuze voor het maximale verwachte nut is wat de beslissing rationeel maakt.⁵⁹

Sommige individuele verlangens zijn niet individueel te verwezenlijken. Denken we aan grote projecten waar de hele groep bij gebaat is, de zogenaamde collectieve goederen, die ofwel te duur zijn om alleen te verwezenlijken ofwel intrinsiek gemeenschappelijk geproduceerd moeten worden. Om aan deze verlangens tegemoet te kunnen komen, organiseren individuen zich in groepen.

Met de assumpties van de Rational Choice-theorie als uitgangspunt vinden we volgende hypothetische verklaring voor de motieven van de overstap van een parlementslid naar een andere partij: de beslissing tot overstap is het gevolg van de positieve uitkomst van een rationele kosten-baten-afweging in functie van de individuele voorkeuren, waarbij de baten gelijk zijn aan de waarde op de nutsfunctie die kan verkregen worden door lid te zijn van de andere partij en de kosten gelijk zijn aan de waarde op de nutsfunctie die kan verkregen worden door lid te blijven van de oorspronkelijke partij. Het parlementslid kiest voor lidmaatschap van die partij waarin hij het best in staat is zijn verwachte nut (in functie van zijn voorkeuren) te maximaliseren. De op die manier genomen beslissing heeft tot hypothetisch gevolg dat het parlementslid zijn verwachte nut zal maximaliseren in de nieuwe partij.

Hoewel de Rational Choice-theorie veelvuldig ingang heeft gevonden in toepassingen op allerhande domeinen (filosofie, sociologie, politieke wetenschappen) is haar algemene toepasbaarheid zeker niet aanvaard. Critici viseren onder andere de oversimplifiërende assumptie van de rationeel handelende actor. Zij stellen dat het gedrag van het individu door veel meer verklaard wordt dan door het streven naar nutsmaximalisatie alleen, zoals door normen en emoties.⁶⁰ Bovendien is volgens critici een actor niet steeds in staat beslissingen te nemen op een rationele manier zoals de Rational Choice-theorie die voorstelt. Deze kritiek stelt een ander soort rationaliteit voor, namelijk één die beperkt wordt door verschillende zaken (vandaar: “bounded rationality” of beperkte rationaliteit). Mensen zouden maar een beperkte mogelijkheid hebben om alternatieven met elkaar te vergelijken. Bovendien zouden ze meerdere doelen hebben die ze moeilijk kunnen specificeren. Experimentele psychologen hebben aangetoond dat menselijk gedrag niet het resultaat is van rationele overwegingen,

⁵⁸ HECHTER, M., *o.c.*, p. 4-7.

⁵⁹ Paragraaf gebaseerd op LAVER, M., *Private Desires, Political Action. An invitation to the politics of Rational Choice*, Londen, Sage Publications, 1998, p. 24-25.

⁶⁰ ZEY, M., *Rational Choice Theory and Organizational Theory: a Critique*, Thousand Oaks-Londen-New Delhi, Sage Publications, 1998, p. 92-93.

maar van een beperkte zoektocht naar alternatieven, een vluchtige inschatting van de gevolgen en een grote afhankelijkheid van “standard operating procedures”.⁶¹ Bovendien zouden individuele voorkeuren afhankelijk zijn van hoe de keuze wordt voorgesteld of “geframed”.⁶²

Anderen bepleiten dan weer dat precies deze simplificerende assumpties de Rational Choice-theorie coherentie verlenen en haar krachtig en toepasbaar maken, maar dit slechts in een beperkt aantal domeinen. Zij bekritisieren daarom vooral het feit dat de Rational Choice-theorie claimt een allesomvattende verklarende theorie voor het sociale gedrag te kunnen zijn. Dat is ze volgens deze critici niet, in elk geval niet als ze enkel vanuit haar basisassumpties vertrekt. Wanneer ze dit wel probeert te zijn, moet de theorie haar basisassumpties verlaten of assumpties van buiten de theorie, zoals alternatieve modellen van rationaliteit, gaan halen, wat haar dan weer als theorie ongeloofwaardig maakt.⁶³

Tenslotte wijzen critici op het gevaar van de door Rational Choice-beoefenaars vaak gepleegde fout om bij het hanteren van een Rational Choice-kader tautologisch te werk te gaan door bij het bestudeerde gedrag achteraf de juiste voorkeuren te construeren.⁶⁴ Om deze fout niet te maken moeten de voorkeuren vooraf gedefinieerd worden, om ze achteraf te kunnen falsifiëren.

4.4. De keuze voor een Rational Choice-kader

In feite kunnen we het fenomeen van de partijwissel bestuderen vanuit de drie bovenstaande theoretische kaders. Alle drie hebben ze hun verdiensten en kritieken. Wij zijn evenwel van mening dat het theoretisch kader van de Rational Choice het best aansluit bij de vraagstelling die in deze eindverhandeling aan de orde is.

Vooreerst omdat dit kader vanuit het individu vertrekt en focust op de beslissingen die het individu neemt. Onze focus op de beslissing tot overstap van het individuele parlementslid kan hier bijgevolg zeer goed in gekaderd worden. Ook de gevolgen van de overstap

⁶¹ BIANCO, W.T., *Trust. Representatives and Constituents*, Michigan, The University of Michigan Press, 1994, p. 40.

⁶² KAHNEMAN, D. & TVERSKY, A., “Choice, Values, and Frames” in ABELL, P. (ed.), *Rational Choice Theory*, Aldershot, Edward Elgar Publishing Limited, 1991, pp. 341-350.

⁶³ BOHMAN, J., “The Limits of Rational Choice Explanation” in COLEMAN, J.S. & FARARO, T.J. (Eds.) *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique*, Newbury Park-London-New Delhi, Sage Publications, 1992, p. 207-208.

⁶⁴ ZEY, M., *o.c.*, p. 94.

bestuderen wij op het individuele vlak. Het Rational Choice-kader stelt ons in staat, in een terugblik op de beslissing, na te gaan of het parlementslid zijn voorkeuren heeft bereikt.

Een tweede argument dat pleit voor de keuze voor Rational Choice is een gezagsargument: Rational Choice is op dit moment één van de dominante stromingen binnen de politieke wetenschappen, vooral op vlak van onderzoek naar partijcohesie en dissidentie binnen de politieke partij. En aangezien we een partij-overstap als een vorm van dissidentie kunnen aanzien, kiezen we ervoor om ons onderzoek vanuit dezelfde theoretische invalshoek te voeren en zo een coherente bijdrage te leveren aan de theorievorming rond dit fenomeen.

Hoofdstuk 5: Conceptueel model

Een conceptueel model is “een geheel van denkbelden-vooraf over het te onderzoeken probleem, d.w.z. over de relaties die de onderzoeker tussen de eigenschappen verwacht waar te nemen bij de onderzoekseenheden.”⁶⁵ Dit wil zeggen dat we uitgaande van ons theoretisch kader bepaalde hypothesen stellen over mogelijke antwoorden op de twee vragen die in dit onderzoek gesteld worden: waarom stapt een parlementslid over en wat zijn de gevolgen van de overstap?

Om deze vragen op te lossen moeten eerst de assumpties van het theoretisch kader toegepast worden op de specifieke situatie van het parlementslid. Dit doen we in paragraaf 5.1. Vervolgens gaan we in paragraaf 5.2. op zoek naar een hypothese om de eerste vraag te beantwoorden. In paragraaf 5.3 stellen we hypothesen omtrent het antwoord op de tweede vraag.

5.1. Assumptie over de nutsfunctie van het parlementslid: “office” en “policy”

Het gevaar indachtig om bij het hanteren van een Rational Choice-kader tautologisch te werk te gaan, moeten we binnen de assumptie van rationaliteit eerst nog een assumptie maken van de nutsfunctie (de persoonlijke appreciatie van het nut van een bepaalde uitkomst) van het parlementslid.

Uiteraard zijn voorkeuren moeilijk vooraf aan te geven, omdat ze subjectief en veranderlijk zijn.⁶⁶ De nutsfunctie verschilt van persoon tot persoon: wat voor de één erg gegeerd is, kan dat voor de ander juist niet zijn. Een vergelijking tussen de nutsfuncties van twee individuen, of de “interpersonal comparison of utility” gaat dus niet op. Omdat het binnen het bestek van deze eindverhandeling evenwel niet mogelijk is om van elk parlementslid dat we onderzoeken eerst de individuele voorkeuren en doelen na te gaan om daar de rationele beslissing uit af te leiden, gaan we te rade bij de bestaande literatuur over de doelen en voorkeuren van het parlementslid.

In het algemeen zou men de voorkeuren van het parlementslid kunnen opdelen in twee categorieën: de doelen die vooral gericht zijn op het bekleden van een of ander ambt en op de uitoefening van de macht (office-oriented), en de doelen die vooral gericht zijn op het

⁶⁵ SEGHERS, J.H.G., *Methoden voor de sociale wetenschappen*, Assen, Van Gorcum, 1987, p. 32.

beïnvloeden van het beleid (policy-oriented). Anthony Downs stelde, in het licht van zijn “economic theory of democracy” dat parlementsleden uit zijn op herverkiezing en carrièrebevordering. Net zoals partijen zijn volgens Downs dus ook de leden ervan *office-oriented*. Het hoogst gerangschikte doel van het parlements lid is te kunnen genieten van de voordelen van de ambtsuitoefening.⁶⁷ Strøm deelt deze oriëntatie naar ambtsuitoefening in in vier categorieën: reselection, re-election, party office en legislative office. “Reselection” (of herselectie) wijst op het feit dat het parlements lid ernaar streeft om opnieuw geselecteerd te worden voor een plaatsje op de kieslijst van de partij. “Re-election” (of herverkiezing) is de doelstelling van het parlements lid om opnieuw verkozen te worden in het parlement. Een andere doelstelling is het verkrijgen van “party office” (of partijdige parlementaire functies). Strøm omschrijft party office als “positions as parliamentary party leader, whip, member of the parliamentary party leadership or some steering committee” kortom “such forms of privilege that are entirely under the control of the party itself”. In de Belgische context denken we vooral aan de partijdige parlementaire functie van fractievoorzitter. Strøm stelt verder dat in systemen waar ministers rechtstreeks gerecruteerd worden uit het parlement – wat het geval is voor België – het verkrijgen van een ministerportefeuille ook behoort tot de doelstellingen van het parlements lid. Tenslotte is er de doelstelling van het verkrijgen van “legislative office” (of onpartijdige parlementaire functies): “all those positions in parliament that are involved in the execution of important legislative responsibilities and which are predominantly non-partisan or cross-partisan in nature” en “to which a member must be elected by parliament as a whole.” Voor België denken we hierbij vooral aan onpartijdige parlementaire functies zoals voorzitter van het parlement of lid van het bureau van het parlement. Dat er een hiërarchie bestaat in deze vier doelstellingen van het parlements lid is duidelijk. Herselectie (een plaats op de kieslijst) is een eerste doelstelling die moet vervuld zijn vooraleer men kan herverkozen worden voor een zitje in het parlement. En men moet herverkozen zijn vooraleer men de functie van fractievoorzitter of minister (party office), parlementsvoorzitter of lid van het parlements bureau kan ambiëren (legislative office). Tussen deze laatste twee doelstellingen bestaat geen hiërarchie.⁶⁸ In wat volgt zullen wij voortbouwen op de vier voorkeuren van het parlements lid die Strøm hier aangeeft. Maar we zullen nadrukkelijker veronderstellen dat niet elk parlements lid elk van deze vier voorkeuren

⁶⁶ HECHTER, M., *o.c.*, p. 31.

⁶⁷ DOWNS, A., *An economic theory of democracy*, New York, Harper, 1957, p. 28.

⁶⁸ STRØM, K., “Rules, Reasons and Routines: Legislative Roles in Parliamentary Democracies” in MÜLLER, W.C. & SAALFELD, T. (Eds.), *Members of Parliament in Western Europe: Roles & Behaviour*, London-Portland, Frank Cass, p. 155-174.

even hoog rangschikt of ze zelfs niet alle vier bezit. We volgen Schlesinger in zijn analyse dat elk parlementslid verschillende politieke ambities kan hebben, namelijk *discrete ambition*, *static ambition* en *progressive ambition*. “Discrete ambition” is de ambitie om parlementslid te zijn voor de duur van één mandaat. Voor deze parlementsleden geldt dus geen enkele van de vier voorgenoemde voorkeuren, aangezien de herverkiezing in de eerste plaats niet tot zijn voorkeuren behoort. “Static ambition” is de ambitie om hetzelfde mandaat te kunnen uitoefenen, maar voor meerdere termijnen. Herselectie en herverkiezing zullen dus tot de voorkeuren van dit soort parlementslid behoren, legislative office en party office evenwel niet. Een parlementslid dat een “progressive ambition” nastreeft, wil een hoger mandaat uitoefenen dan enkel het parlementaire, zoals bijvoorbeeld het ministerschap. Bij deze soort parlementsleden komen wel alle vier de voorkeuren van Strøm gelijktijdig voor.⁶⁹

Tegenover de “office-oriented” visie van Downs staat de opvatting dat het hoogstgerangschikte doel van parlementsleden is een maximale invloed te kunnen uitoefenen op het beleid (*policy-oriented*). Positionele troeven, zoals een parlements-, commissie-, of regeringszitje zijn hiertoe instrumenteel.

Het is duidelijk dat de tweedeling van voorkeuren in office-oriented en policy-oriented een ideaaltypisch onderscheid is en dat de twee soorten van voorkeuren niet in hun zuivere vorm in de werkelijkheid voorkomen. Immers, om een maximale invloed op het beleid uit te oefenen, i.e. om eigen beleidsvoorkeuren te kunnen uitvoeren, is ook enige gerichtheid op ambtsverwerving nodig. En eenmaal het ambt verworven, moet er beleid gemaakt worden. Dat zal waarschijnlijk deels volgens eigen beleidsvoorkeuren gebeuren. Office- en policy-voorkeuren zijn dus met elkaar verweven.

Voor het individuele parlementslid gaan wij er van uit dat hij probeert een evenwicht te vinden tussen de twee doelstellingen die hij nastreeft: 1) een eigen stempel te kunnen drukken op het beleid (policy) en 2) het kunnen behouden van een parlementsmandaat, en daarna eventueel het kunnen uitoefenen van een partijdige of onpartijdige functie in of vanuit het parlement (office).

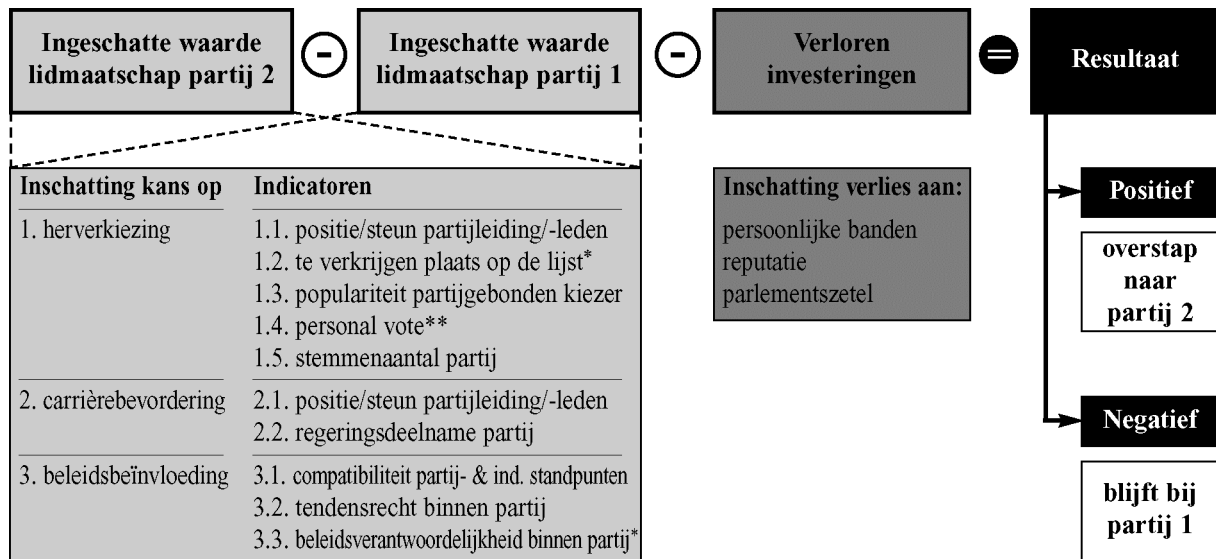
⁶⁹ SCHLESINGER, J.A. aangehaald in STRØM, K., *l.c.*, p. 159.

5.2. Het afhankelijke parlementslid en de keuze om de partij te verlaten voor een andere partij

Om bovenstaande doelstellingen te verwezenlijken, moet een individu toetreden tot een partij. Het individu kan immers wel proberen om op zijn eentje verkozen te worden, maar het kiessysteem en de dure verkiezingscampagnes verhinderen hem dat. Ook de proportionele verdeling van commissie- en regeringszetels onder de partijen dwingt het individu tot lidmaatschap van een partij. Het individuele parlementslid is dus afhankelijk van de partij voor herverkiezing en carrièrebevordering. Daarnaast is het voor het individuele parlementslid eveneens moeilijk om een maximale invloed uit te oefenen op het beleid. Ook hiervoor is het parlementslid afhankelijk van de krachtenbundeling met gelijkgezinden in een partij.

Het rationeel handelend parlementslid zal opteren voor lidmaatschap van die partij die volgens zijn inschatting maximaal aan zijn voorkeuren van ambtsverwerving en beleidsbeïnvloeding tegemoetkomt. Uitgaande van het gehanteerde Rational Choice-kader en binnen de assumptie dat de doelen van parlementsleden zich zowel bevinden op het domein van ambtsuitoefening (reselection, re-election, party office en legislative office) als op het domein van de beleidsbeïnvloeding, veronderstellen we dat de beslissing tot overstap zal verlopen volgens de rationele afweging van de opportuïteitskost van de overstap die schematisch hieronder staat afgebeeld. Indien de uitkomst van deze afweging positief is, zal het parlementslid naar de andere partij (partij 2) overstappen. Indien de uitkomst negatief is, zal het parlementslid bij de oorspronkelijke partij (partij 1) blijven. Bij de inschatting van de mate waarin het lidmaatschap van een bepaalde partij aan zijn verschillende voorkeuren tegemoet komt, zal het parlementslid zich laten leiden door een aantal *indicatoren*. We bespreken ze hieronder per voorkeur.

Schema 1: De beslissing van het parlementslid tot overstap naar een andere partij

*= mogelijkheid tot onderhandelingen met betrekking tot dit item in ruil voor een grote personal vote, deskundigheid, het juiste profiel...

** = blijft constant in beide partijen

De kans op herselectie (samen met herverkiezing voorkeur 1) van het parlementslid is groter als hij zich in een gunstige positie bevindt tegenover diegenen die de lijst samenstellen. De wijze van lijstsamenstelling verschilt van partij tot partij. In sommige partijen kunnen de leden zich via polls uitspreken over een door de partijtop opgestelde modellijst, in andere partijen beslist de partijtop volledig zelf. Daarbij dient ze soms rekening te houden met verdeelsleutels tussen de verschillende zuilen die de partij vertegenwoordigt. De kans dat een parlementslid opnieuw geselecteerd wordt voor een plaatsje op de kieslijst zal dus afhangen van *zijn positie ten opzichte van de verschillende selecterende instanties: (indicator 1.1):* de steun van de zuilen, de populariteit bij de partijleden, de steun van de partijtop. In een kiesstelsel van evenredige vertegenwoordiging als het Belgische is niet elke *plaats op de lijst (indicator 1.2)* de facto even veel waard. Wie een plaats heeft boven aan de lijst is vaak al verzekerd van verkiezing, door de toekenning van de lijststemmen volgens de volgorde op de lijst. Indien een partij x zetels verwacht binnen te halen in een bepaalde kieskring zijn de plaatsen één tot en met x op de lijst de zogenaamde veilige plaatsen. Indien een partij daarenboven verwacht dat een x-aantal verkozenen uit de kieskring minister zullen worden of ontslag zullen nemen uit het parlement, zijn ook de opvolgersplaatsen 1 tot en met x op de lijst van dat arrondissement veilige plaatsen. Plaatsen die net buiten het aantal verwachte zetels vallen zijn de zogenaamde strijdplaatsen. Wie op zo'n plaats verkozen wordt krijgt een zetel die de partij niet had verwacht. Het geringe aantal parlementsliden dat buiten de nuttige volgorde wordt verkozen (van alle verkozenen tussen 1919 en 1991 waren er dat 0,64 procent

voor de Kamer en 0,04 procent voor de Senaat), wijst op het extreme belang van de plaats op de lijst voor de kans die het parlementslid heeft om herverkozen te worden.⁷⁰

Dit betekent niet dat de kans op herverkiezing (samen met herselectie voorkeur 1) enkel afhankelijk is van de plaats op de lijst. Wie op een “onverkiesbare” plaats staat, kan proberen toch verkozen te worden door een zodanig groot aantal voorkeurstemmen te behalen dat hij op zijn eentje een zetel binnenhaalt. Na een overstap kunnen deze voorkeurstemmen afkomstig zijn van twee soorten kiezers. Een eerste soort is de kiezer die doorgaans op de nieuwe partij stemt en binnen de keuze van zijn partijvoorkeur een voorkeurstem voor de overstapper uitbrengt. Een tweede soort kiezer is de kiezer die doorgaans stemt voor de kandidaat in kwestie en de overgestapte kandidaat volgt naar de nieuwe partij. Deze tweede soort kiezers zullen parlementsleden als hun “achterban” definiëren. In de politologische traditie wordt dit de “personal vote” genoemd, refererend aan dat deel in de electorale steun van een kandidaat, dat hij volledig aan persoonlijke kwaliteiten en activiteiten te danken heeft. De electorale steun die verkregen wordt omwille van of mede dankzij het partijlabel valt daar dus niet onder.⁷¹ De kans op herverkiezing is dan afhankelijk van de inschatting van het aantal voorkeurstemmen dat de overstapper kan halen bij een partij, opgedeeld in de inschatting van de *populariteit bij de partijgebonden kiezer (indicator 1.3)* en van de inschatting van de grootte van de achterban of nog: de *grootte van de personal vote (indicator 1.4)*.⁷² De kans op herverkiezing is ook groter naarmate het *stemmenaantal van de partij (indicator 1.5)* groter is: hoe meer stemmen de partij binnenhaalt, hoe groter het aantal zetels, dus hoe groter de kans dat de individuele kandidaat zo’n zitje in het parlement kan veroveren.

⁷⁰ DEWACHTER, W., *Politologie*, Acco, Leuven, 1999, p. 267-270.

⁷¹ Een grote personal vote wordt door politici aanzien als een troef, omdat het de individuele politicus minder afhankelijk maakt van de partij. Politici die sterk willen staan, zullen daarom proberen een zo groot mogelijke persoonlijke achterban rond zich te verzamelen. Vaak onderzocht in dit opzicht is het dienstbetoon (*constituency service*) als middel om een personal vote op te bouwen. Zie CAIN, B., FERREJOHN, J. en M. FIORINA, *The Personal Vote. Constituency Service and Electoral Independence*, Cambridge, Harvard University Press, 1987, 8-9.

⁷² Deze indeling in partijgebonden en niet-partijgebonden voorkeurstemmen stelt ons in staat het begrip “personal vote” accurater te operationaliseren dan dat het doorgaans geoperationaliseerd wordt, namelijk als het aantal voorkeurstemmen. Deze operationalisering is niet accuraat genoeg aangezien er ook kiezers zijn die een voorkeurstem op een kandidaat uitbrengen, maar enkel indien die kandidaat ook op de lijst van hun voorkeur staat. Deze kiezers trekken hun voorkeurstem in van zodra de politicus zich kandidaat stelt bij een andere partij. De voorkeurstemmen van een politicus kunnen dus altijd opgedeeld worden in een deel partijgebonden voorkeurstemmen en een deel niet-partijgebonden voorkeurstemmen: de echte “personal vote”. Het fenomeen van de partijwissel levert ons in dit opzicht een geschikt “natuurlijk experiment” om deze twee elementen in de voorkeurstem te onderscheiden: door een partijwissel verandert de politicus immers van partijlabel en verliest hij dus de partijgebonden voorkeurstemmen (en krijgt er tegelijk ook bij die verbonden zijn aan de nieuwe partij), maar houdt hij zijn persoonlijke kwaliteiten en acties constant en behoudt hij dus zijn personal vote.

Omdat in België de plaats op de lijst zo cruciaal is voor herverkiezing, gaan we in wat volgt de doelstellingen herselectie en herverkiezing samen nemen in één doelstelling: herverkiezing (voorkeur 1).

Wie een functie als fractievoorzitter of minister ambieert (party office, hierna “carrièrebevordering” genoemd) (voorkeur 2) is volledig afhankelijk van de partij. De inschatting van de kans op het bereiken van deze doelstelling is dus afhankelijk van de *positie van het parlementslid in de partij (indicator 2.1)*. Geniet het parlementslid een grote populariteit in de partij, weet hij zich gesteund door de partijtop, kan hij een bepaalde mate van anciënniteit en een hoge mate van deskundigheid aan de dag leggen en worden die troeven erkend binnen de partij, dan is zijn kans op carrièrebevordering groot. Een bijkomende voorwaarde voor het kunnen uitoefenen van een ministerambt is dat de *partij moet deelnemen aan de regering (indicator 2.2)*.

Aangezien legislative office gedefinieerd werd als “die functies waartoe men verkozen wordt door het hele parlement en waarvoor men niet afhankelijk is van de partij” nemen we de inschatting van de kans op het bereiken van legislative office niet mee op in de inschatting die het parlementslid maakt van de mate waarin lidmaatschap van een bepaalde partij zijn voorkeuren maximaal kan tegemoetkomen.

De mate waarin een parlementslid een eigen stempel op het beleid kan drukken (beleidsbeïnvloeding, voorkeur 3) is dan weer wel afhankelijk van de partij waartoe het parlementslid behoort. De kans op het verkrijgen van een eigen invloed op het beleid wordt groter naarmate een parlementslid medestanders vindt in de fractie om de eigen beleidsoriëntatie te steunen in het parlement, dus naarmate de *eigen beleidsoriëntatie meer compatibel is met die van de partij (indicator 3.1)*. Wanneer dit niet zo is, kan het parlementslid proberen de eigen partij te overtuigen of kan hij een individueel standpunt innemen (bijvoorbeeld door tegen de partijlijn te stemmen in het parlement). De mate waarin dit mogelijk is, hangt af van de mate waarin de partij tolerant is ten opzichte van “andersdenkenden”, of nog: van de mate waarin er enig *tendensrecht (indicator 3.2)* is binnen de partij. Een andere indicator voor de kans op beleidsbeïnvloeding is de mate waarin men zich binnen de partij kan profileren als deskundige op een bepaald domein en dan ook de mate waarin deze deskundigheid binnen de partij erkend wordt doordat men *binnen de partij*

verantwoordelijkheid (indicator 3.3) krijgt voor dat beleidsdomein (bijvoorbeeld via het opstellen van voorstellen, plannen, het leiden van werkgroepen in de partij...).

Er wordt verondersteld dat een parlementslid zich door al deze indicatoren laat leiden wanneer hij een rationele afweging maakt tussen het lidmaatschap van de verschillende politieke partijen. Voor wie reeds lid is van een bepaalde politieke partij is de kosten-baten-afweging echter niet zo vlug gemaakt. Er zijn immers bijkomende kosten verbonden aan de overstap zelf, waardoor het niet altijd opportuun zal zijn over te stappen naar een andere politieke partij die beter de individuele voorkeuren tegemoetkomt. Hechter noemt dit de *opportuiniteitskost om de groep te verlaten*, of nog: de *cost of exit*. Hij berekent het als “het verschil tussen de waarde die men krijgt door lid te zijn van de groep en de waarde die kan verkregen worden door naar het beste alternatief over te stappen, *rekening houdend met alle kosten die de overstap met zich meebrengt*.”⁷³ Hoe het parlementslid het verschil berekent tussen de waarde van het lidmaatschap van de ene partij ten opzichte van het lidmaatschap van een andere partij hebben we net uitgelegd: dat gebeurt aan de hand van de aangehaalde indicatoren. Maar wat zijn die kosten die de overstap met zich meebrengt? In het geval van een partijwissel denken we aan drie zaken: het verlies aan persoonlijke banden, het verlies aan reputatie en (in het geval van een zittend parlementslid) het eventueel moeten afstaan van de parlementszetel en het onafgewerkt laten van alle dossiers waar het parlementslid op dat moment mee bezig was. We noemen dit de *verloren investeringen (sunk costs)*.

Een eerste op die manier verloren investering zijn de *persoonlijke banden* die men doorheen de jaren door herhaalde interacties met de andere partijleden had uitgebouwd in de vorige partij. Bij het verlaten van de partij verliest men deze investering. De aanwezigheid van persoonlijke banden weerhoudt het parlementslid ervan om de partij te verlaten.⁷⁴ Ook Hirschman erkent deze werking van persoonlijke banden: hij stelt dat de aanwezigheid van loyaliteit de mogelijkheid van exit verkleint. Uiteraard houdt het concept van loyaliteit meer in dan enkel de aanwezigheid van persoonlijke banden (Hirschman geeft zelf geen uitgebreide definitie van het concept loyaliteit, hij verwijst er enkel naar als “that special attachment to an organization known as loyalty”⁷⁵), maar persoonlijke banden zijn er zeker een onderdeel van. Over de werking van loyaliteit stelt Hirschman: “In the absence of feelings of loyalty, exit per

⁷³ Deze berekening is tegelijk een aanduiding van de mate van afhankelijkheid van het individu aan de groep. Volgens Hechter bepaalt afhankelijkheid, samen met de capaciteit die de groep bezit om de leden te controleren, de cohesie in een groep van rationele individuen.

⁷⁴ HECHTER, M., *o.c.*, p. 47.

⁷⁵ HIRSCHMAN, A.O., *o.c.*, p. 77.

se is essentially costless, except for the cost of gathering information about alternative products and organizations. [...] The loyalist [...] leaves no stone unturned before he resigns himself to the painful decision to withdraw or switch.”⁷⁶ Hirschman wijst ook op de mogelijkheid van het “onbewuste loyale gedrag”: het groepslid is zo vanzelfsprekend loyaal dat hij zich niet bewust is van het feit dat het product of de diensten die de groep levert – in ons geval het beleid dat de partij produceert en de diensten die zij aanbiedt aan het parlementslid – zijn kwaliteit verliest.⁷⁷ De sterkte van de persoonlijke banden verschilt van parlementslid tot parlementslid. Bij sommigen zullen de persoonlijke banden zo sterk zijn dat het mogelijk verlies ervan het parlementslid ervan weerhoudt de partij te verlaten, of zelfs dat het parlementslid “blind” is voor de zaken die verkeerd gaan binnen de partij. Bij anderen zijn de persoonlijke banden niet zo sterk of aan het verzwakken zodat het verlies ervan niet meer als een drempel voor het verlaten van de partij wordt ervaren.

Een andere en voor politici uiterst belangrijke investering die door een overstap op het spel wordt gezet (tweede soort verloren investering), is de persoonlijke *reputatie*. Vanuit het oogpunt van het rationeel handelend individu is een reputatie een uiterst handig hulpmiddel bij sociale interacties. Omdat de dingen waarnaar het individu verlangt vaak beperkt zijn in aanbod, moet hij in concurrentie treden met anderen. Of hij kan met de ander samenwerken en regels opstellen om de verlangde goederen te verdelen. Hoe dan ook krijgen rationele actoren met elkaar te maken en staan zij tegenover elkaar in een spel van competitie of samenwerking. In deze spelen is de reputatie van belang. Een reputatie ontstaat wanneer iemand gedurende een lange tijd interageert met dezelfde groep mensen, telkens op dezelfde manier, waardoor bij de groep verwachtingen ontstaan over het toekomstig gedrag van de persoon in kwestie. Een reputatie opbouwen is het gevolg van jarenlang consequent handelen. Eén actie die niet strookt met de opgebouwde reputatie kan echter al genoeg zijn om de reputatie ineen te doen ineensorten. Het individu zal dus dergelijke acties willen vermijden.⁷⁸ Voor een verkozen politicus is een reputatie vooral handig in zijn interactie met de kiezer. Volgens Bianco zijn deze interacties asymmetrisch: de kiezer beschikt over minder informatie dan de verkozene en zal bijgevolg voor de wenselijkheid van bepaalde beleidsmaatregelen op het oordeel van de verkozene moeten vertrouwen. Een deel van dit vertrouwen is gebaseerd op het beeld dat de kiezer heeft over de beleidsvoorkeuren van de verkozene. Deze

⁷⁶ *ibid.*, p. 83.

⁷⁷ *ibid.*, p. 91-92.

⁷⁸ LAVER, M., *o.c.*, p. 26.

beeldvorming is dan weer een onderdeel van de reputatie van de verkozene.⁷⁹ Of de reputatie een deuk zal krijgen door een overstap hangt af van de geloofwaardigheid van die overstap. Voortbouwend op de inzichten van Bianco kunnen we stellen dat deze geloofwaardigheid een functie is van de mate waarin de beleidsvoorkeuren van de verkozene compatibel zijn met het beleidsprogramma waar de nieuwe politieke partij voor staat. Zijn deze niet compatibel, dan zal de reputatie van de overstapper geschonden worden, waardoor de overstapper dreigt het vertrouwen – en dus de stem van de kiezer – te verliezen. Daarom verwachten we dat een overstappend parlementslid deze overstap naar de kiezer toe zoveel mogelijk zal trachten te rechtvaardigen door de grotere compatibiliteit van de eigen beleidsvoorkeuren met die van de nieuwe partij te benadrukken. Maar zelfs indien deze ook werkelijk meer compatibel zijn, dan nog zal de politicus in kwestie vaak veel moeite hebben om een overstap op dergelijke manier naar het brede kiezerskorps te beargumenteren. Een politicus is immers, zoals Müller het stelt, “geormerkt” door zijn lidmaatschap van een bepaalde partij: “Once they have joined a party they are earmarked, that is in order to maintain credibility they are constrained in only being able to present the package of policies of the respective party.”⁸⁰ Daarom zal een persoonlijke reputatie voor het brede publiek steeds voor een deel verbonden zijn aan een bepaalde partij. Sowieso houdt een overstap dus een groot risico in op het verliezen van een lang opgebouwde reputatie. Maar het ene parlementslid zal zijn reputatie minder aan een specifieke partij verbonden hebben of zal reeds voor de overstap duidelijk naar het kiespubliek toe gecommuniceerd hebben over de incompatibiliteit van zijn eigen beleidsvoorkeuren met die van de partij. De inschatting van de mate waarin men reputatieverlies zal lijden, is niet voor elke politicus gelijk en bepaalt voor een deel het verschil in de opportuiniteitskost van de overstap van elke individuele politicus.

Sommige groepen verbinden voorwaarden aan de uitstap uit de groep. Deze barrières kunnen soms zo groot zijn dat het individu ervan af ziet de groep te verlaten.⁸¹ Zo kan een zittend parlementslid bij overstap verplicht worden zijn zetel aan de partij over te laten. Dat impliceert een grote kost, ook in termen van het achterlaten van wetgevend werk, dossierwerk, enz. Ook dit is dus een verloren investering (derde soort verloren investering). Deze kost valt echter te vermijden. Het parlementslid kan wachten met overstappen tot het einde van zijn mandaat of hij kan – gezien het niet bestaan van wettelijke regelingen hieromtrent – weigeren zijn mandaat af te staan.

⁷⁹ BIANCO, W.T., *o.c.*, p. 152.

⁸⁰ MÜLLER, W.C., “Political parties in parliamentary democracies: Making delegation and accountability work” in *European Journal of Political Research*, 37 (2000), 3, pp. 324

De betekenis van de vaststelling dat men deze drie soorten gedane investeringen sowieso verliest in geval van overstap kan ook zo uitgedrukt worden: een rationeel parlementslid zal nooit de overstap wagen als het hem niets meer oplevert op vlak van herverkiezing, carrièrebevordering of beleidsbeïnvloeding, dat hem in staat stelt het verlies aan persoonlijke banden, reputatie en eventueel een parlementszetel te compenseren. De optie over te stappen zal dus nooit een slechtere uitkomst geven dan de optie bij de oorspronkelijke partij te blijven, aangezien de baten bij een rationele overstap altijd groter moeten zijn dan de kosten.

Ook een gebrek aan informatie over de alternatieve partijen weerhoudt een parlementslid ervan over te stappen. Groepen zijn in meer of mindere mate gesloten en informatie over hun interne werking is vaak moeilijk te verkrijgen. Dergelijke onzekerheid leidt tot inertie. Vaak kunnen groepen ook moedwillig hun leden afschermen van informatie over alternatieven om ze afhankelijker te maken.⁸² Een parlementslid is dus nooit zeker over de juistheid van zijn inschatting van de mate waarin een andere partij tegemoet zal komen aan zijn voorkeuren. Het gaat immers over een inschatting van de kosten en baten die zich in de toekomst situeren en waar het parlementslid voor het verkrijgen ervan afhankelijk is van anderen: de partijleiding, de kiezers, de achterban. Sommige parlementsleden zullen daarom het zekere voor het onzekere nemen en bij de oorspronkelijke partij blijven. Een andere tactiek om meer zekerheid te verwerven is extra *informatie* in te winnen via contacten (eventueel geheim) met de leiding van de partij waarnaar men overweegt over te stappen. Deze hogere mate aan zekerheid doet geïnformeerde parlementsleden eerder overstappen dan parlementsleden die deze informatie niet hebben verkregen.

Deze contacten kunnen ook verder gaan, ze kunnen uitmonden in *onderhandelingen* waarin garanties verkregen kunnen worden omtrent toekomstige kansen. Individuele parlementsleden kunnen via onderhandelingen hun eigen troeven voor de verwezenlijking van de partijdoelen uitspelen, zoals een sterke achterban of een grote bekendheid, het juiste profiel voor de partij, deskundigheid of ervaring teneinde betere garanties te krijgen m.b.t. de verwezenlijkingen van de individuele doelen waarvoor ze afhankelijk zijn van de partij. We zien dat er een context ontstaat waarin zich tussen het individuele parlementslid en de partij een *onderhandelingssituatie* vormt. Het individuele parlementslid kan zijn eigen middelen en prestaties voorleggen aan de partij naar waar hij wil overstappen en in ruil hiervoor garanties

⁸¹ HECHTER, M., *o.c.*, p. 47.

⁸² HECHTER, M., *o.c.*, p. 46-47.

krijgen op een directe toegang tot een deel van de middelen van de nieuwe partij (zoals bijvoorbeeld een goede plaats op de lijst bij volgende verkiezingen of het krijgen van een bepaalde beleidsverantwoordelijkheid in de nieuwe partij.) Het individuele parlementslid zal in een sterke onderhandelingspositie staan wanneer hij een “essentieel” lid is voor de partij.⁸³ Dit kan bijvoorbeeld zo zijn wanneer het nieuwe lid een zodanig grote personal vote heeft opgebouwd dat hij zijn nieuwe partij in zijn kieskring een zetel extra kan opbrengen of wanneer het nieuwe lid net dat profiel biedt waar de partij naar op zoek was.

Bij wijze van samenvatting zetten wij alle veronderstellingen die in deze paragraaf aan bod zijn gekomen over het waarom van de overstap op een rijtje. Uitgaande van het gehanteerde Rational Choice-kader en binnen de assumptie dat de doelen van parlementsliden zich zowel bevinden op het domein van ambtsuitoefening (herverkiezing en carrièrebevordering) als op het domein van de beleidsbeïnvloeding veronderstellen we dat de beslissing tot overstap zal verlopen volgens de rationele afweging van de opportuniteitskost van de overstap die schematisch op pagina 32 staat. Indien de uitkomst van deze afweging positief is, zal het parlementslid naar de andere partij (partij 2) overstappen. Indien de uitkomst negatief is, zal het parlementslid bij de oorspronkelijke partij (partij 1) blijven. Een positieve uitkomst wordt verondersteld bij volgende inschatting van de indicatoren. Ze moeten evenwel niet allemaal tegelijkertijd aanwezig zijn, maar kunnen elk verschillend doorwegen naargelang het parlementslid een verschillend belang hecht aan de verschillende voorkeuren herverkiezing, carrièrebevordering, en beleidsbeïnvloeding:

- een slechte positie in partij 1 (geen steun van de partijleiding, weinig populariteit bij de partijleden), daarentegen een goede positie in partij 2;
- een onverkiesbare plaats op de lijst in partij 1, daarentegen de (onderhandelde) garantie op een verkiesbare plaats op de lijst in partij 2;
- weinig populariteit bij de partijgebonden kiezer van partij 1, daarentegen een grote populariteit bij de partijgebonden kiezer van partij 2;
- een grote personal vote;
- een klein stempercentage van partij 1, daarentegen een groot stempercentage van partij 2;
- geen verwachte regeringsdeelname van partij 1, daarentegen de verwachting van regeringsdeelname van partij 2;

⁸³ LAVER, M., o.c., p. 84.

- weinig of geen compatibiliteit tussen individuele standpunten en standpunten van partij 1, daarentegen een grote compatibiliteit tussen individuele standpunten en standpunten van partij 2;
- de afwezigheid van tendensrecht in partij 1, daarentegen de aanwezigheid van tendensrecht in partij 2;
- de afwezigheid van individuele beleidsverantwoordelijkheid in partij 1, daarentegen de (onderhandelde) garantie op het verkrijgen van beleidsverantwoordelijkheid in partij 2;
- weinig verlies aan persoonlijke banden door overstap;
- weinig verlies aan reputatie door overstap (of alleszins zo laag mogelijk gehouden door de overstap ten opzichte van de kiezer te beargumenteren met een grotere overeenkomst tussen eigen standpunten met die van de nieuwe partij dan met die van de vroegere partij);
- indien mogelijk geen verlies van het mandaat door overstap.

Aangezien wij bovendien vooropstellen dat een overstap steeds een verlies aan persoonlijke banden, reputatie en eventueel de parlamentszetel zal inhouden, zal een parlementslid slechts overstappen naar een andere partij indien deze kost gecompenseerd wordt. Dit kan wanneer de baten die kunnen verkregen worden door lid te zijn van de andere partij *groter* (en dus niet enkel gelijk) zijn dan de baten die kunnen verkregen worden door lidmaatschap van de oorspronkelijke partij.

Wij veronderstellen voorts dat er mogelijk onderhandelingen zullen plaatsvinden tussen het parlementslid dat wil overstappen en de partijtop van de partij waarnaar hij wil overstappen. Tijdens deze onderhandelingen verwerft het parlementslid meer informatie over de interne werking van de partij. Hij biedt er tevens zijn troeven (zoals een grote achterban, een grote bekendheid, een geschikt profiel, een grote deskundigheid, een grote ervaring) aan in ruil voor garanties op een verkiesbare plaats op de lijst en garanties op het verkrijgen van beleidsverantwoordelijkheid in de partij.

Deze hypothesen zullen worden getoetst in het hoofdstuk 7 (deel 3).

5.3. Gevolgen van de overstap

In deze eindverhandeling willen we ook de gevolgen van de overstap voor het parlementslid nagaan. Hoe vergaat het het parlementslid in de nieuwe partij? Wordt hij herverkozen? Wordt

zijn carrière in de nieuwe partij bevorderd? Slaagt hij erin een eigen stempel te drukken op het beleid via de nieuwe partij?

Het is een logisch gevolg van het gehanteerde Rational Choice kader dat we met betrekking tot de gevolgen van de overstap zullen veronderstellen dat die positief zullen zijn indien de beslissing tot overstap is genomen op eerder veronderstelde rationele wijze. Een rationeel individu zal immers enkel acties ondernemen die hem toelaten zijn voorkeuren maximaal te realiseren onder beperkende omstandigheden. Hebben zijn acties toch niet het verwachte nutsmaximaliserende effect, dan heeft het individu bepaalde zaken vooraf verkeerd ingeschat.

We beschouwen de gevolgen van de overstap als positief indien het parlementslid zijn voorkeuren (herverkiezing, carrièrebevordering en/of beleidsinvloed) minstens even goed of beter kan realiseren in de nieuwe partij als in de vorige partij. We veronderstellen meerbepaald dat het parlementslid

- in de verkiezingen volgend op de overstap herverkozen wordt. Indien dit niet het geval is, veronderstellen we dat dit te wijten is aan een verkeerde inschatting van de toekomstige positie in partij 2, van de te verkrijgen plaats op de lijst in partij 2, van de populariteit bij de partijgebonden kiezer van partij 2, van de grootte van de personal vote of van het stemmenpercentage van partij 2;
- na de overstap in partij 2 erin slaagt zijn carrière te bevorderen (fractievoorzitter, minister). Indien dit niet het geval is, veronderstellen we dat dit te wijten is aan een verkeerde inschatting van de toekomstige positie in partij 2 of van de mogelijke deelname aan de regering door partij 2;
- na de overstap erin slaagt een eigen stempel te drukken op het beleid. Indien dit niet het geval is, veronderstellen we dat dit te wijten is aan een verkeerde inschatting van de mate waarin de eigen beleidsvoorkeuren overeenkomen met die van partij 2, van de mate waarin tendensrecht aanwezig is in partij 2 of van de kans op het verkrijgen van beleidsverantwoordelijkheid binnen partij 2.

Deze hypothesen worden getoetst in hoofdstuk 8.

Hoofdstuk 6: Onderzoeksontwerp

6.1. Onderzoekseenheden

De focus van dit onderzoek ligt op het federale en Europese niveau. In aanmerking komen alle (ex-)parlementsleden die bij verschillende partijen op de verkiezingslijst voor het federale parlement (Kamer en Senaat – bij de Senaat komen provinciale en gemeenschapssenatoren niet in aanmerking, gecoöpteerde senatoren worden enkel besproken indien ze bij de voorgaande verkiezingen zijn opgekomen), de Gemeenschaps- en Gewestraden (vanaf 1995) en het Europees Parlement hebben gestaan. Let wel: het criterium voor selectie is dat men een mandaat moet hebben uitgeoefend vóór de overstap. Dit is noodzakelijk aangezien we uitgaan van de nutsfunctie van het parlements lid en niet van de nutsfunctie van het kandidaat-parlements lid.⁸⁴

We bakenen ons onderzoek ook in de tijd af. Het moet gaan om politici die zijn overgestapt in de periode van 1981 tot 1999. De reden waarom we dit doen is tweërlei. Ten eerste is deze periode lang genoeg om bij een groot deel van de bestudeerde parlementsleden een beeld te krijgen van de gevolgen die de overstap heeft op de verdere carrière. Een tweede reden is het feit dat het partijlandschap in die periode geen al te grote veranderingen heeft ondergaan. Van 1981 tot 1999 zetelden deze elf partijen telkens in het parlement: CVP, PSC, PVV/VLD, PRL, PS, SP, VU, FDF (vanaf 1995 in alliantie met de PRL), Agalev, Ecolo en het Vlaams Blok. Volgens Hechter bepaalt het aanbod van “substitutiegoederen” (in casu andere partijen) voor een deel de afhankelijkheid van het individu aan de groep en dus de mate van waarschijnlijkheid dat het individu de groep zal verlaten voor een andere groep.⁸⁵ Daarom is het belangrijk dat het aantal partijen in het parlement zoveel mogelijk constant gehouden wordt.

Enkel in 1985 verdwenen nog drie partijen uit het parlement: RAD/UDRT (Respect voor Arbeid en Democratie/Union Démocratique pour le Respect du Travail), de KPB/PCB (Kommunistische Partij van België/Parti Communiste Belge) en het RW (Rassemblement Wallon in 1981 nog in alliantie met het FDF). Het RW nam niet meer deel aan de

⁸⁴ Typisch voorbeeld van een politicus die door dit criterium niet in de onderzoekspopulatie wordt opgenomen is Bart Somers: voor zijn parlementair mandaat bij de VLD was hij kandidaat bij de VU. Ongetwijfeld zullen er zo nog meer voorbeelden te vinden zijn.

⁸⁵ HECHTER, M., *o.c.*, p. 46.

parlementsverkiezingen van 1985 en hield de facto op te bestaan.⁸⁶ RAD/UDRT nam wel nog deel aan de parlementsverkiezingen van 1985 en 1987, maar kon geen zetel meer bemachtigen en werd ontbonden in 1988.⁸⁷ De communistische partij bestaat tot op heden nog uit een Vlaamse en Franstalige vleugel. Mandatarissen van RAD/UDRT en RW die zijn overgestapt na het verdwijnen van hun partij nemen we niet op als onderzoekseenheden. We geloven immers dat een dergelijke overstap een andere redenering volgt aangezien de optie om bij de oorspronkelijke partij te blijven uitgesloten is precies door het verdwijnen van de oorspronkelijke partij.⁸⁸ In 1991 verschenen twee nieuwe partijen in het halffrond: Rossem en het Front National (FN). Rossem verdween weer in 1995, FN had in 1995 en 1999 respectievelijk twee en één verkozenen(n). Overstappen naar deze partijen worden evenmin als onderzoekseenheid opgenomen. Tot dusver zijn er echter ook geen overstappen naar deze partijen bekend.

Ook politici die zich afscheuren van een bepaalde partij om een nieuwe partij te vormen worden niet als overstappers beschouwd, zolang de “afgescheurden” zich niet bij een andere partij voegen. Dit is het geval voor de Mouvement des Citoyens pour le Changement (MCC). Opggericht in 1998 door oud-PSC-voorzitter Gérard Deprez als een afscheuring van de PSC, na een mislukte poging om met heel de PSC een alliantie te vormen met PRL-FDF, was het van bij aanvang duidelijk dat het de bedoeling was de MCC onder te brengen in de alliantie federatie PRL-FDF-MCC, wat in december 1998 dan ook is gebeurd.⁸⁹ We beschouwen de MCC dus niet als een afscheuring, maar eerder als een tussenstation voor PSC-leden die bereid waren over te stappen naar een andere politieke formatie. Dat de MCC als groep is opgenomen en erkend binnen de federatie PRL-FDF-MCC (later MR) levert ons bovendien een interessante casus om te vergelijken met de andere overstappen die allemaal individueel verliepen. Ook oud-VU-voorzitter Jaak Gabriëls richtte een tussenstation op bij zijn overstap naar de VLD. Zijn “Centrum voor Politieke Vernieuwing” verdween echter als beweging, waardoor de verruimers niet als groep, maar individueel naar de VLD overstapten.

Er zijn ook gevallen bekend van parlementsleden die uit hun oorspronkelijke politieke partij stappen en als onafhankelijke opkomen bij een andere politieke partij. In zo'n geval

⁸⁶ DEWEERDT, M., “Overzicht van het Belgische politieke gebeuren in 1985” in *Res Publica*, 23, (1986), 3, p. 417

⁸⁷ DEWEERDT, M., “Overzicht van het Belgische politieke gebeuren in 1988” in *Res Publica*, 31, (1989), 3, p. 298.

⁸⁸ Voorbeeld hiervan vormt de verdwijning in 1985 van het *Rassemblement Wallon* en de associatieovereenkomst van de in de *Alliance Démocratique Wallon* verenigde oud RW'ers met de PSC in de daaropvolgende verkiezingen. De aan deze associatieovereenkomst verbonden overstappen nemen we dus niet mee in rekening.

⁸⁹ DEPREZ, G., *Création du MCC: dates importantes*, 25-03-2003, <http://www.gdeprez.be> (WWW)

kunnen we niet spreken van een overstap, aangezien het parlementslid geen lid wordt van de partij. Toch zullen we dergelijke gevallen wel in onze onderzoekspopulatie opnemen om volgende redenen: het onafhankelijke parlementslid mag zich dan wel onafhankelijk noemen, voor zijn herverkiezing is hij toch afhankelijk van de nieuwe partij. We kunnen dus stellen dat de overweging als onafhankelijke op te komen bij een andere partij deels aan de hand van dezelfde indicatoren zal verlopen als deze die bij een zuivere overstap ingeschat worden. Dit zal zo zijn met betrekking tot de indicatoren voor de inschatting van de kans op herverkiezing en de inschatting van het verlies aan reputatie (omdat we veronderstellen dat het voor het grote publiek niet altijd zo duidelijk is of iemand als onafhankelijke opkomt dan wel is overgestapt). Onderzoekseenheden die we op die manier mee opnemen zijn Roger Nols (FDF-parlementslid van 1971 tot 1983, onafhankelijke tot 1985 en van 1985 tot 1992 onafhankelijke bij de PRL) en Robert Hendrick (UDRT-parlementslid van 1981 tot 1987, onafhankelijke bij de PSC van 1987 tot 1991). Een vergelijkbaar geval is Jef Ulburghs. Hij werd in 1984 als onafhankelijke kandidaat op een SP-lijst verkozen voor het Europees Parlement, en werd in 1991 lid van Agalev, waar hij verkozen werd voor de Senaat in 1991.

Uitgaande van al deze overwegingen hebben we geprobeerd om een zo volledig mogelijke lijst op te stellen van de parlementsliden die zijn overgestapt tussen 1981 en 1999. Van zij die zijn overgestapt en daarna opnieuw verkozen werden in de nieuwe partij denken we een exhaustieve lijst te hebben opgesteld. We konden daarbij gebruik maken van reeds bestaande lijsten van de Kamer- en Senaatsleden en hun partij(en) voor de periode 1946-1995.⁹⁰ Deze werden verder aangevuld met de Kamer- en Senaatsleden die zetelden tussen 1995 en 1999 en met de Europese Parlementsleden en de vertegenwoordigers van de Gemeenschaps- en Gewestraden. Aan de hand van deze lijsten konden systematisch de overstappers worden geïdentificeerd: parlementsliden waarbij meerdere partijen vermeld stonden, zijn parlementsliden die zijn overgestapt. Voor die parlementsliden die zijn overgestapt en in de nieuwe partij opgekomen zijn voor federale of Europese verkiezingen, maar daarbij *niet* verkozen zijn, konden we niet zo systematisch tewerk gaan. Er bestaan helaas geen elektronische versies van de kieslijsten waarop we een aantal bewerkingen zouden kunnen uitvoeren om diegenen die bij verschillende partijen kandidaat zijn geweest eruit te distilleren. De kieslijsten zelf handmatig in een database invoeren is niet mogelijk binnen het tijdsbestek van deze eindverhandeling. De niet-herverkozen overstappers werden

⁹⁰ FIERS, S., *Vijftig jaar volksvertegenwoordiging. De circulatie onder de Belgische parlementsliden 1946-1995*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2000, p. 212-257.

bijgevolg eerder bij toeval ontdekt via verwijzingen in krantenartikels. Ons onderzoek ondervindt dus mogelijk een kwantitatieve vertekening doordat we mogelijk enkele niet herverkozen overstappers over het hoofd zien. Dat we er toch enkele op het spoor zijn gekomen (Thomas Delahaye, Ferdinand Geyselings, Guido Janzegers, Alex De Boeck, Ludo Dierickx, Philippe Dallons) zorgt ervoor dat ons onderzoek niet kwalitatief vertekend is door enkel de (in termen van herverkiezing) succesvolle overstappers te beschouwen.

Op die manier komen we tot een groep van 27 parlementsleden die tussen 1981 en 1999 van partij zijn veranderd. De betrokken parlementsleden zijn:

Tabel 1: Parlementsleden die tussen 1981 en 1999 van partij veranderden.

	Naam	Overgestapt in	Van	Naar
1	Roger Nols	1984	FDF	PRL (onafh.)
2	Serge Moureaux	1985	FDF	PS
3	Léon Defosset	1985	FDF	PS
4	Henri Simonet	1985	PS	PRL
5	Jean-Pierre de Clippele	1985	RAD/UDRT	PRL
6	Thomas Delahaye	1985	RAD/UDRT	PVV
7	Robert Hendrick	1987	RAD/UDRT	PSC (onafh.)
8	Ferdinand Geyselings	1987	Agalev	VU
9	Johan De Mol	1987	VU	SP
10	François Roelants du Vivier	1989	Ecolo	ERE-FDF
11	Jef Ulburghs	1991	SP (onafh.)	Agalev
12	Jaak Gabriëls	1992	VU	VLD
13	Pierre Chevalier	1992	SP	VLD
14	André Geens	1992	VU	VLD
15	Mimi Kestelijn-Sierens	1993	CVP	VLD
16	Hugo Coveliers	1993	VU	VLD
17	Herman Candries	1993	VU	CVP
18	Jozef Valkeniers	1994	VU	VLD
19	Lisette Nelis-Van Liedekerke	1994	CVP	VLD
20	Paul Staes	1994	Agalev	CVP
21	Guido Janzegers	1995	Agalev	VLD
22	Alex De Boeck	1995	Agalev	CVP
23	Ludo Dierickx	1995	Agalev	SP
24	Philippe Dallons	1996	Ecolo	PS
25	Gérard Deprez	1998	PSC	PRL-FDF-MCC
26	Nathalie de T'Serclaes	1998	PSC	PRL-FDF-MCC
27	Pierrette Cahay-André	1999	PSC	PRL-FDF-MCC

6.2. Onderzoeksmethode

Ons onderzoek valt, zoals hierboven reeds aangeduid, uiteen in twee grote vragen: wat zijn de motieven van de overstap en wat zijn de gevolgen ervan? In het vorige hoofdstuk hebben we hierover enkele hypothesen gesteld. Het komt er nu op aan deze hypothesen empirisch te toetsen. Hoe gaan we hierbij tewerk?

De aard van de eerste onderzoeksvraag – de waarom-vraag – noopt ons ertoe de nodige informatie in te winnen bij de betrokken politici zelf. Enkel zij kunnen ons vertellen wat hun motieven waren en wat ze bij de beslissing tot overstap in overweging hebben genomen. We proberen dit te weten te komen op basis van diepte-interviews met de betrokkenen. Het zou evenwel valse hoop zijn te denken dat een openhartig interview met politici over dit onderwerp gemakkelijk te verkrijgen is. Een overstap met ideologische redenen beargumenteren, is politiek correcter dan een overstap uit carrièrisme toegeven. Zoals we in paragraaf 5.2 hebben aangegeven, verwachten we zelfs dat de politici hun overstap naar de kiezer toe vanuit een ideologische motivatie zullen verklaren teneinde hun reputatie niet te schaden. Toch geloven we dat dergelijke diepte-interviews de informatie kunnen verschaffen die niet in andere bronnen gevonden kan worden. Een degelijke voorbereiding is daarbij onontbeerlijk. Als strategische kapstok kan de methode van het *concentrisch interviewen* dienen. In deze methode raadt professor Dewachter aan in een eerste stap het gebeuren zo goed mogelijk te reconstrueren met behulp van alle beschikbare en aanboorbare bronnen. We denken hierbij aan kranten⁹¹, tijdschriften en internet. Een tweede stap is dan interviews met bevoorrechte getuigen, in ons geval bijvoorbeeld politieke redacteurs of administratieve medewerkers op het partijbureau op het moment van de overstap. Pas dan komt de derde stap, de interviews met de politici in kwestie. *Inhaakvragen* en *doorduwvragen* zijn in deze fase vaak nodig om interessante informatie te verkrijgen.⁹² Wegens het groot aantal interviews dat we uitvoeren binnen het relatief kort tijdsbestek van dit onderzoek, laten we evenwel de tweede stap van deze methode van concentrisch interviewen over. Ook Peabody, Hammond e.a. halen in hun artikel “Interviewing Political Elites” enkele praktische tips aan voor het elite-interview, onder andere de methode van het *semi-structured, focused interview*, waarbij vooraf een aantal vragen is opgesteld, waar evenwel tijdens het interview moet kunnen

⁹¹ Een grote hulp hierbij vormt de *Mediargus Databank*, het digitaal archief van de Vlaamse dagbladen en Roularta publicaties vanaf ongeveer 1995 (1988 voor de Financieel Economische Tijd) tot eergisteren, raadpleegbaar in de bibliotheek Sociale Wetenschappen KULeuven en de Bibliotheek Kranten, Overheidspublicaties en Lopende Periodieken (BKOP) KULeuven.

⁹² DEWACHTER, W., *Verkiezingstechnieken en machtsverwerving*, Leuven, Acco, 2000, 202-203.

worden van afgeweken.⁹³ Wij trokken naar de politici met volgende vooraf opgestelde vragenlijst:

[Vragen die peilen naar de voorkeuren van het parlamentslid:]

- Laten we het eerst even hebben over het begin van uw politieke carrière. Hoe bent u in [partij1] terechtgekomen? Wat wilde u toen verwezenlijken? Was het voor u duidelijk dat u een parlementaire carrière wilde uitbouwen?
- U heeft zich gaandeweg opgewerkt binnen [partij 1]. [Voorbeelden aanhalen.] Wat waren uw verdere ambities nog binnen [partij 1]?
- Hoe ziet u uw toekomst? Wat zou u nog graag willen verwezenlijken, zowel op vlak van beleid als op vlak van de uitbouw van de carrière? [slotvraag]

[Vragen die peilen naar de inschatting van de kans op herverkiezing:]

- Hoe zou u uw positie binnen [partij 1] beschrijven? Kon u op steun rekenen van de partijleiding of had u bepaalde medestanders binnen de partij?
- U stond op de Xde plaats op de lijst bij de verkiezingen van [jaar] bij [partij 1]. Kon u bij de volgende verkiezingen opnieuw op een verkiesbare plaats rekenen?
- Had u een persoonlijke achterban in [partij 1]? Was de overstap een risico voor u met betrekking tot het verliezen van uw achterban? Hoe zeker kon u zijn van de trouw van uw achterban?
- Hoe schatte u de reactie van uw achterban op de overstap in?
- Hoe schatte u de reactie van de kiezers op de overstap in?
- Was u in onderhandeling/gesprek met [partij 2]? Met wie had u die gesprekken? Werden er tijdens die gesprekken afspraken gemaakt met betrekking tot de te verkrijgen plaats op de lijst? Wat kon u tijdens de gesprekken als eigen troeven (bijvoorbeeld een grote achterban, deskundigheid, ervaring, bekendheid, het juiste profiel) in de weegschaal leggen?
- Hoe schatte u uw positie in bij [partij 2]? Verwachtte u steun van de partijleiding en de partijleden?
- Hoe schatte u op het moment van de overstap het verkiezingsresultaat in van [partij 1] bij de volgende verkiezingen? Hoe schatte u op het moment van de overstap het verkiezingsresultaat in van [partij 2] bij de volgende verkiezingen?

[Vragen die peilen naar de inschatting van de kans op carrièrebevordering:]

⁹³ PEABODY, R.L., HAMMOND, S.W., TORCOM, J., BROWN, L.P., THOMPSON, C., KOLODNY, R., "Interviewing Political Elites" in *Political Science & Politics*, 23, 1990, 3, pp.451-455.

- U heeft zich gaandeweg opgewerkt binnen [partij 1]. [Voorbeelden aanhalen.] Wat waren uw verdere perspectieven binnen [partij 1]?
- Hoe schatte u voor uw overstap het verloop van uw politieke carrière bij [partij 2] in? Was het voor u een argument dat [partij 2] eventueel zou kunnen deelnemen aan de regering?

[Vragen die peilen naar de inschatting van de kans op beleidsbeïnvloeding:]

- Kwamen uw individuele standpunten overeen met de standpunten van [partij 1]?
- Kwamen volgens uw inschatting uw individuele standpunten overeen met de standpunten van [partij 2]?
- Kon u binnen [partij 1] van enig tendensrecht genieten?
- Hoe schatte u de mate van tendensrecht binnen [partij 2] in?
- Had u het gevoel dat uw beleidsdeskundigheid geapprecieerd werd binnen [partij 1]?
- Kon u er van op aan dat u binnen [partij 2] verantwoordelijkheid zou krijgen met betrekking tot die beleidsdomeinen die u belangrijk vindt? Kreeg u daar garanties over? (Eventueel tijdens onderhandelingen?)

[Vragen die peilen naar de inschatting van het verlies aan persoonlijke banden:]

- Hoe waren uw persoonlijke banden binnen [partij 1]?
- Hoe schatte u de reactie van uw collega's in [partij 1] op uw overstap in? Wat was hun reactie?

[Vragen die peilen naar de inschatting van het verlies aan reputatie:]

- Kon u van uzelf zeggen dat u een persoonlijke reputatie had opgebouwd gedurende uw jaren als parlementslid van [partij 1]? Was die reputatie volgens uw inschatting verbonden aan de "merknaam" van [partij 1]?
- Vreesde u dat uw reputatie een deuk zou krijgen door de overstap? Heeft uw reputatie een deuk gekregen door de overstap?
- Heeft u het gevoel dat u het vertrouwen van de kiezer bent verloren door de overstap? Wat heeft u gedaan om dat vertrouwen te herstellen?

[Vragen die peilen naar de inschatting van het verlies van de zetel, enkel voor diegenen die tijdens hun mandaat zijn overgestapt:]

- U hebt bij uw overstap uw zetel wel/niet afgestaan aan uw opvolger. Waarom?
- Wiens standpunt vindt u dan dat u moet vertegenwoordigen in uw hoedanigheid van volksvertegenwoordiger? (uw kiezer, uw partij, uw eigen standpunt,...)
- Heeft u op de één of andere manier uw beslissing getimed? (Bijvoorbeeld tot na het einde van uw mandaat?)

[Vragen ter afsluiting en ter aanvulling:]

- Zijn er nog andere elementen die hebben meegespeeld bij uw beslissing die in dit gesprek niet aan bod zijn gekomen?
- Ziet u uw overstap eerder als een breuk dan wel als een continuïteit?

Om de vraag “met welke gevolgen?” te beantwoorden, wordt de mate waarin het parlementslid na zijn overstap erin slaagt zijn voorkeuren te verwezenlijken in partij 2 vergeleken met de mate waarin hij daarin slaagde voor de overstap in partij 1. In de eerste plaats wordt het relatief succes van de overstap gemeten door na te gaan of het parlementslid herverkozen wordt en zo ja, wat bij die herverkiezing een doorslaggevende rol heeft gespeeld. Was het de positie in partij 2 en de daardoor verkregen plaats op de lijst? Was het de grootte van de personal vote? Was het het stempercentage van de partij in het arrondissement? Deze informatie wordt opgezocht in de publicaties van de verkiezingsuitslagen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (plaats op de lijst, aantal voorkeurstemmen) en in elektronische vorm in de verkiezingsdatabank die op het internet beschikbaar is (aantal stemmen voor de partij)⁹⁴. Over de persoonlijke appreciatie van de gevolgen op vlak van herverkiezing wordt tijdens de interviews gepeild via volgende vragen:

- Hoe werd u ontvangen in [partij 2]? Kon u rekenen op steun van de partijleiding? Werd u aanvaard bij de partijleden?
- Hoe reageerde uw achterban op de overstap?
- Hoe reageerden de kiezers op de overstap?
- In [verkiezingsjaar voor de overstap] had u [aantal] voorkeurstemmen, in [verkiezingsjaar na de overstap] had u er [aantal]. Naar uw gevoel, hoeveel van die voorkeurstemmen in [partij 1] heeft u kunnen meenemen naar [partij 2]?

In de tweede plaats wordt nagegaan of het parlementslid er na de overstap in slaagt zijn carrière te bevorderen. Informatie hierover wordt opgezocht in de biografische fiches en andere persoonlijke gegevens die te vinden zijn op de websites van de verschillende parlementen,⁹⁵ evenals in de verschillende uitgaven van het “Politiek Zakboekje”.⁹⁶

⁹⁴ *Verkiezingsdatabank*, VUB, DWTC & Belgisch Ministerie Binnenlandse Zaken, s.d., <http://www.vub.ac.be/belgianelections/infonl.html> (WWW).

⁹⁵ SENAAT, *homepagina Belgische Senaat*, z.d. <http://www.senate.be> (WWW)
KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, *homepagina Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers*, z.d., <http://www.dekamer.be> (WWW)
VLAAMS PARLEMENT, *homepagina Vlaams Parlement*, z.d., www.vlaamsparlement.be (WWW)
PARLEMENT DE LA COMMUNAUTÉ FRANÇAISE DE BELGIQUE, *homepagina Franse Gemeenschapsraad*, <http://www.pcf.be> (WWW)
EUROPEES PARLEMENT, *homepagina Europees Parlement*, z.d., http://www.europarl.eu.int/home/default_nl.htm (WWW)

In de derde plaats wordt nagegaan of het parlementslid er in de nieuwe partij beter in slaagt een stempel te drukken op het beleid. Of het parlementslid zijn werk kan voortzetten in dezelfde commissies (indicator voor de erkenning en het verkrijgen van een bepaalde beleidsverantwoordelijkheid) wordt opgezocht in de politieke zakboekjes. Naar de persoonlijke appreciatie van de gevolgen van de overstap op het vlak van beleidsbeïnvloeding wordt gepeild via volgende vragen tijdens de interviews:

- Komen uw persoonlijke standpunten overeen met de standpunten van [partij 2]?
- Kan u van enig tendensrecht genieten in [partij 2]?
- Krijgt u beleidsverantwoordelijkheid binnen [partij 2] voor de beleidsdomeinen die u belangrijk vindt?

Tenslotte past het de politici zelf de gevolgen van hun overstap te laten evalueren ter afsluiting van het gesprek via volgende vraag:

- Bent u tevreden over de stap die u gezet hebt?

Het onderzoek dat voorligt en waarvan in dit hoofdstuk het ontwerp is voorgesteld, is duidelijk van kwalitatieve aard. Het gaat immers om een onderzoek naar zeer persoonlijke noties (inschattingen, motieven, appreciaties...) waarvan het mogelijk is dat ze voor de onderzoekseenheden zelf niet helemaal duidelijk zijn. Het is dus geenszins de bedoeling statistische verbanden te vinden tussen de manier waarop de beslissing tot overstap is genomen en de gevolgen van de overstap. Daarvoor is ons aantal onderzoekseenheden trouwens te klein. Hoogstens kunnen we proberen enkele types van overstap (motieven en gevolgen) te onderscheiden. De vragen voor de interviews zijn een kapstok. Het is dus evenmin de bedoeling de vragenlijst te beschouwen als een gestandaardiseerde vragenlijst. Meer dan eens zullen de vragen anders verwoord worden, of niet eens gesteld moeten worden, omdat ze al in de loop van het gesprek beantwoord zullen zijn.

Deel 3 : Onderzoek naar de motieven en gevolgen van de overstap van Belgische parlementsleden naar een andere partij

Inleidende opmerkingen over het verloop van het onderzoek

Van de zevenentwintig politici die tussen 1981 en 1999 van partij veranderden, hebben we er eenentwintig aangeschreven. Vier van de zevenentwintig (Léon Defosset, Henri Simonet, Thomas Delahaye en Philippe Dallons) waren immers reeds overleden en van een vijfde (Robert Hendrick) konden we het juiste adres niet op het spoor komen. Een zesde (Guido Janzegers) werd in een te laattijdige fase van het onderzoek als overstapper “ontmaskerd”, waardoor we hem geen brief meer hebben gestuurd. De andere eenentwintig kregen begin januari 2003 een brief (Nederlandstalig of Franstalig) in de bus waarin hen gevraagd werd hun medewerking te verlenen aan het onderzoek in de vorm van een gesprek. Correspondenten van wie het telefoonnummer gekend was, werden in de weken die erop volgden opgebeld met de vraag of ze bereid waren mee te werken en zo ja, of al een afspraak vastgelegd kon worden. Aan correspondenten van wie het telefoonnummer niet bekend was werd gevraagd zelf op te bellen. Op die manier zegden in eerste instantie zeventien overstappers hun medewerking toe in de vorm van een gesprek. Eén van hen (Nathalie de T'Serclaes) zag zich echter genoodzaakt de afspraak te annuleren. Zij kreeg het nadien te druk met de campagne voor de komende verkiezingen zodat geen nieuwe afspraak gemaakt kon worden. Jozef Valkeniers kreeg bij nader inzien de vragenlijst liever opgestuurd zodat hij ze schriftelijk kon beantwoorden. Jaak Gabriëls was bereid zijn medewerking te verlenen, maar vroeg wegens zijn drukke agenda ook om de vragen schriftelijk te mogen beantwoorden. Van één van de eenentwintig correspondenten (Alex De Boeck) bleek het adres onjuist. De brief kwam onverrichter zake terug naar afzender. Serge Moureaux (telefoonnummer niet bekend) liet telefonisch niet van zich horen. Of dit een weigering tot medewerking inhoudt of gewoon betekent dat het adres onjuist was, is niet duidelijk. Eén correspondent (François Roelants du Vivier) weigerde mee te werken. Eén van de redenen die hiervoor aangehaald werd was dat de overstap te lang geleden plaatsvond. Met één, misschien twee weigeringen op eenentwintig menen wij te kunnen stellen dat ons onderzoek een behoorlijk volledig beeld kan geven van “de overstapper” tussen 1981 en 1999 en slechts een kleine bias ondervindt van het feit dat enkel “bereidwilligen” hun medewerking hebben verleend.

Hoewel het de bedoeling was de diepte-interviews “face to face” af te nemen, werd toch ingegaan op het voorstel van de heren Valkeniers en Gabriëls om de vragenlijst op te sturen en ze schriftelijk te laten beantwoorden. Bij nader inzien wordt de informatie die hieruit is verkregen echter niet in de analyse opgenomen. De aard van de antwoorden die we op die manier verkregen, is immers moeilijk te vergelijken met de antwoorden die we tijdens een diepte-interview kregen. In een diepte-interview hadden we de mogelijkheid om via inhaakvragen dieper in te gaan op zaken, de nuances beter te zien en over het algemeen meer informatie te krijgen.

Op die manier kon er met vijftien van de zeventwintig onderzoekseenheden een afspraak worden vastgelegd. De interviews vonden plaats in de periode van half februari tot begin april 2003, zeven ervan werden in Brussel afgenomen, de andere acht vonden verspreid over Vlaanderen en Wallonië plaats. De interviews werden op band opgenomen en achteraf integraal uitgetypt. De duur van de interviews varieerde tussen ongeveer 45 minuten en 2,5 uur.

Het is eigen aan een semi-gestructureerd interview dat het verloop ervan niet volledig in de hand gehouden kan worden. Dat bleek al vlug bij de eerste vraag die gesteld werd (de vraag naar het begin van de politieke carrière, hoe men in de eerste politieke partij is terechtgekomen en wat men op dat moment wilde verwezenlijken). Het antwoord op deze vraag liep vaak al uit op een verantwoording van de overstap. Van hoe men in de eerste partij is terechtgekomen ging het vloeiend over naar hoe en waarom men de eerste partij heeft verlaten en ingeruild voor een andere partij. Het bleek meer dan eens nodig om van de vooropgestelde vragenlijst af te stappen om vragen anders te formuleren of zelfs weg te laten omdat ze al beantwoord waren in de loop van het gesprek.

Hoofdstuk 7: Motieven van overstap

In ons conceptueel model (hoofdstuk 5) hebben we vooropgesteld dat het rationele parlementslid zal beslissen over te stappen naar een andere partij wanneer hij aan de hand van enkele indicatoren inschat dat het lidmaatschap van een andere partij beter zijn nutsfunctie (herverkiezing, carrièrebevordering en/of beleidsbeïnvloeding) kan maximaliseren dan het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij én dat de ingeschatte baten die hij uit de overstap haalt opwegen tegen de ingeschatte kosten (persoonlijke banden, reputatie, parlamentszetel) die hij door de overstap lijdt. We hadden ook vooropgesteld dat het parlementslid via onderhandelingen zekerheid zal proberen te verwerven over de voordelen die hij door het lidmaatschap van de tweede partij kan verkrijgen.

In wat volgt gaan we na of deze factoren terug te vinden zijn in de de beslissingen tot overstap van die overstappers die we geïnterviewd hebben. We proberen daarbij zoveel mogelijk de logica te volgen die door de geïnterviewden tijdens de loop van het gesprek is aangebracht, maar tegelijk ook de verschillende aangebrachte factoren in hun beslissing te ordenen volgens ons conceptueel model. Op die manier zullen we vertrekken met de vaststelling dat de geïnterviewden niet zomaar het lidmaatschap van hun oorspronkelijke partij zijn beginnen af te wegen tegenover het lidmaatschap van gelijk welke andere partij, maar dat een zekere ontevredenheid met het lidmaatschap van de eerste partij de aanleiding vormde om van partij te veranderen. Om het met de termen van ons conceptueel model te zeggen gaat het hier om de inschatting aan de hand van een aantal indicatoren van een dalende waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij. Welke deze ingeschatte indicatoren precies waren bespreken we in paragraaf 7.1. In deze paragraaf situeren we de overstappers ook door kort in te gaan op hun “voorgeschiedenis” (de manier waarop ze in hun eerste partij zijn terechtgekomen, hun ambities in de eerste partij...) Waarom men dan overstapt naar de nieuwe partij bespreken we in punt 7.2. Hier valt het op dat men in veel gevallen niet zelf de stap zet naar de nieuwe partij, maar dat de nieuwe partij contact opneemt met het potentiële nieuwe lid. Dit aanbod vanuit de andere partij werkt niet altijd doorslaggevend in de beslissing om de eerste partij te verlaten: vaak was men van plan uit de politiek te stappen. Waar de waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij voor het parlementslid duidelijk is, is dit niet zo voor de waarde van lidmaatschap van de nieuwe partij. Daarom gaat in punt 7.2 onze aandacht ook uit naar de mate waarin er gesprekken of onderhandelingen hebben plaatsgevonden tussen de overstapper en de nieuwe partij waarin extra informatie, beloftes of garanties werden verkregen en wat dan de ingeschatte waarde

was van het lidmaatschap van de nieuwe partij en welke indicatoren daarbij een rol hebben gespeeld. We bespreken de partijwissels in chronologische volgorde. In 7.3 gaan we na of de inschatting van een mogelijk verlies aan reputatie, persoonlijke banden en parlementszetel erkend worden als een drempel om over te stappen. Tenslotte gaan we in punt 7.4 bij wijze van samenvatting na in welke mate we het conceptueel model van de beslissing tot overstap zoals we dat in hoofdstuk 5 hebben uitgewerkt kunnen toepassen op elk van onze onderzoekseenheden.

Voor wat volgt baseren we ons, tenzij anders vermeld, uitsluitend op de informatie die we verkregen hebben uit de interviews. De juistheid van data, functies en bijhorende personen werd nagetrokken. Afgezien daarvan moet het duidelijk zijn dat wat volgt een eenduidige versie van de werkelijkheid is, zoals die door de geïnterviewden zelf werd gepercipieerd.

7.1. De dalende waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij

Roger Nols: niet tevreden met de linkse koers van het FDF⁹⁷

De politieke carrière van Roger Nols startte in 1946 toen hij – liberaal van thuis uit – lid werd van de Schaarbeekse Liberale Partij. In de gemeenteraadsverkiezingen van 1957 werd hij voor het eerst tot gemeenteraadslid verkozen. In zijn campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 nam hij het op voor de Franstaligen in Brussel en tegen de taalwetten van 1962. Ondanks zijn goede score werd hij geen schepen. Van het aankaarten van linguïstische problemen kon in de toenmalige christen-democratische/liberale coalitie van Nederlandstalige en Franstalige partijen immers geen sprake zijn. Toen in 1965 het Front Démocratique des Bruxellois francophones (FDF) werd opgericht om de Franstalige belangen te verdedigen, was Nols uitgenodigd op het stichtingscongres. Hij verliet de Liberale Partij en werd lid van het FDF. De daaropvolgende gemeenteraadsverkiezingen van 1970 werden een groot succes voor het FDF. Nols kreeg de burgemeestersjerp en maakte meteen werk van een pro-Franstalig beleid in Schaarbeek. In 1971 boekte de FDF-lijst ook succes in de verkiezingen voor Kamer en Senaat. Nols werd verkozen tot volksvertegenwoordiger en werd steeds opnieuw verkozen in de daaropvolgende verkiezingen. Zijn blik bleef evenwel gericht op Schaarbeek: in de Kamer legde hij zich vooral toe op binnenlandse aangelegenheden en gemeentenbeleid.

⁹⁷ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit NOLS, R., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Dinant, 24-03-2003 [persoonlijke mededeling].

Het FDF verenigde echter verschillende politieke kleuren rond een gemeenschappelijk streven voor de rechten van de Franstaligen in Brussel. Nols' positie als liberaal in dit veelkleurige FDF werd slechter naarmate het FDF zich linkser positioneerde. Door verschillende gebeurtenissen verwijderde Nols zich steeds verder van de FDF-top. In 1976 was hij het bijvoorbeeld oneens met de manier waarop de rooms-rode regering de economische crisis aanpakte, terwijl het FDF deze politiek steunde. Toen na de daaropvolgende verkiezingen een rooms-blauwe regering aan de macht was, steunde hij de regering, terwijl de andere FDF-mandatarissen tegen de regering stemden: "C'était déjà un drame pour le FDF". Wanneer bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1981 het FDF enkele linkse kandidaten op de Schaarbeekse lijst wilde zetten, protesteerde Nols en richtte zijn eigen lijst "NOLS" (*Nouvelles Orientations pour les Libertés Schaerbeekoises*) op. Door zijn anti-vreemdelingenbeleid in Schaarbeek verwijderde Nols zich nog meer van de FDF-top. Het FDF, dat al in 1981 migranten stemrecht wilde verlenen, kon zich met dat beleid niet verzoenen. "Alors, c'était la crise totale avec le FDF." Van de liberaal-gezinde FDF-leden kreeg hij wel steun voor zijn beleid, maar: "Au niveau fédéral, les libéraux étaient partis." Op gemeentelijk vlak vond Nols wel steun. Alle Schaarbeekse FDF'ers voegden zich in eerste instantie op de lijst NOLS, er was geen FDF-lijst meer in Schaarbeek. Daarenboven vond hij in Schaarbeek een grote steun voor zijn antivreemdelingenpolitiek. Nols vroeg het FDF het recht om bepaalde liberale ideeën te mogen verdedigen, zoals de katholieken en socialisten binnen het FDF dat ook mochten doen. Het FDF stond Nols echter geen dergelijk tendensrecht toe.

Uit onvrede met al deze factoren nam Nols in 1983 ontslag uit de FDF-fractie en zetelde als onafhankelijke. Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Nols door de *incompatibiliteit tussen de eigen standpunten en die van het FDF* en het *gebrek aan tendensrecht binnen het FDF* zijn toekomstige kansen op een maximale beleidsbeïnvloeding binnen het FDF laag inschatte. De waarde van het lidmaatschap van het FDF schatte hij dus laag in.

Jean-Pierre de Clippele: geen kans op herverkiezing in de UDRT⁹⁸

Jean-Pierre de Clippele was in zijn jonge jaren voorzitter van de CVP-jongeren van Aalst. In 1975 werd hij voorzitter van het Algemeen Eigenaarssyndicaat. In die hoedanigheid schreef hij geregeld opiniestukken in Belgische kranten. De Clippele had een zekere invloed in

⁹⁸ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit DE CLIPPELE, J-P., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 20-02-2003 [persoonlijke mededeling].

Brussel en dat wisten ze bij de UDRT, een kleine poujadistische anti-belastingspartij. Dus werd de Clippele aangesproken om op de RAD/UDRT-lijst te staan bij de nationale verkiezingen van 1981. De Clippele, “PSC van hart, maar liberaal van portefeuille”, aanvaardde de 1ste plaats op de UDRT-lijst in het arrondissement Brussel, werd als enige UDRT-kandidaat in de Senaat verkozen en legde zich daar vooral toe op dossiers rond fiscaliteit, onroerende goederen en het bewaren van de eenheid van het land. Aan het eind van de legislatuur werd hij in de krant *Le Soir* gerangschikt als de senator die het meeste wetgevend werk had geleverd.

In de loop van de Clippeles mandaat desintegreerde de UDRT. Door een twist met de voorzitter, Robert Hendrick, nam Thomas Delahaye, UDRT-kamerlid ontslag. De Clippele vond dat nefast: “Een kleine partij moet samen blijven, twisten zijn niet goed voor de publieke opinie.” Bovendien analyseerde de Clippele de resultaten van de PRL en de UDRT gedurende de laatste verkiezingen waarin hij een dalende lijn voor de UDRT en een stijgende lijn voor de PRL zag. Hij voorspelde dat deze twee evoluties zich zouden doortrekken. “Dus was het niet goed om in de UDRT te blijven en daarom ben ik overgegaan naar de liberale partij.” En nog: “Mocht ik in de UDRT gebleven zijn, dan was ik misschien nog een keer verkozen, maar de derde keer niet meer.”

“In een grotere partij heb je veel meer kans om op beleidsvlak iets te realiseren”, meent de Clippele bovendien. Daarbij kwam nog dat de UDRT-voorzitter “een echte dictator was, hij alleen mocht beslissen.”

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat de Clippele door de *lage inschatting van het toekomstige stemmenaantal van de UDRT* zijn kans op herverkiezing en in tweede instantie op beleidsbeïnvloeding in de UDRT laag inschatte. De waarde van het lidmaatschap van de UDRT was voor de Clippele dus laag.

Ferdinand Geyselings: “de vreemde eend” binnen Agalev⁹⁹

Ferdinand Geyselings werd in 1981 door leden van de Agalev-beweging aangezocht om op de kamerlijst te staan van wat de prille aanzet was van de politieke partij Agalev. Geyselings had het juiste profiel en de nodige bekendheid in Vlaanderen: hij organiseerde kruidenwandelingen, biologische reizen, gaf voordrachten over gezonde voeding en gaf eigenhandig een tijdschrift uit: “Het Groene Licht”. Na lang aandringen gaf Geyselings toe en

⁹⁹ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit GEYSELINGS, F., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Kessel, 17-03-2003 [persoonlijke mededeling].

werd hij lijsttrekker voor Agalev in het arrondissement Mechelen. Tot zijn verbazing werd hij verkozen.

Geyselings voelde echter van in het begin zeer duidelijk aan dat zijn positie binnen Agalev niet goed was: “Ik was nooit bij Agalev geweest – men had mij daar geïntroduceerd – en bij de eerste contacten zag ik dat ik niet aanvaard werd door de achterban. Zij waren al sinds jaar en dag bezig met Agalev en zij werden niet verkozen, ik was een vreemdeling die daarbij kwam en ik werd wel verkozen.” Ook bij de Agalev-top waren “er enkele bij die niet voor mij waren.” Zijn harde werk in het parlement werd bovendien niet geapprecieerd door de Agalev-top.

Daarenboven kon Geyselings zich niet vinden in de standpunten die Agalev op dat moment voorstond: “De echte alternatievelingen verdwenen uit Agalev, wat erbij kwam was een mozaïek van nieuwelingen. Op den duur was Agalev niet meer zo groen, ze begon ook wat rode kleur te krijgen.” Waar de andere Agalev-parlementsleden systematisch met de socialistische fracties meestemden, deed Geyselings dat niet. Waar hij zich absoluut niet mee kon verzoenen was het Agalev-standpunt voor de legalisering van abortus. Voor zijn verzet tegen dat standpunt werd hij ter verantwoording geroepen: “een heel zware ervaring”. Een ruzie met een collega-Agalev-parlementslid omtrent de abortuskwestie deed voor Geyselings de deur dicht: hij zocht contact met de VU en regelde zijn overstap naar de VU-fractie. Agalev kwam op de hoogte van de plannen en overhaalde Geyselings om bij Agalev te blijven.

In 1985 werd hem aangeraden om voor de Senaat op te komen. Geyselings was achterdochtig: “Voor de Senaat moet je veel stemmen halen om verkozen te worden.” Maar “een hooggeplaatste persoon” beloofde hem te zullen coöpteren indien hij niet verkozen zou zijn. Geyselings ging akkoord, maar dacht: “Als ik verkozen word, ga ik onmiddellijk naar een andere partij.” Na de verkiezingen van 1985 zag hij zijn beloofde coöptatiezetel in de Senaat naar iemand anders gaan. Voor Geyselings was de conclusie duidelijk: “Ze hebben mij uitgerangeerd.”

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Geyselings, door een slechte *positie* zowel ten opzichte van de partijtop als van de partijleden en doordat hij een *onverkiesbare plaats op de lijst* kreeg, zijn kans op herverkiezing binnen Agalev laag inschatte. Bovendien werden zijn eigen *standpunten steeds minder compatibel* met die van Agalev en kreeg hij *geen tendensrecht* binnen Agalev, waardoor ook zijn kans op een optimale beleidsbeïnvloeding binnen Agalev laag was. De waarde van het lidmaatschap van Agalev was voor Geyselings dus laag.

Johan De Mol: een ideologische incompatibiliteit met de VU¹⁰⁰

Johan De Mol was al verkozen voor de VU in de gemeenteraad van Lebbeke toen hem in 1981 het lijsttrekkerschap voor de VU-kamerlijst van het arrondissement Dendermonde aangeboden werd. Toen hij, zelf een VU'er van de progressieve strekking, na lang twijfelen het aanbod aanvaardde, was de meer conservatieve strekking binnen de VU daar niet mee akkoord. Er kwam een compromis uit de bus: De Mol kreeg de eerste opvolgersplaats en de lijsttrekker zou na drie jaar ontslag nemen. Zo geschiedde: De Mol zetelde van 1983 tot 1985 in de Kamer.

De Mol verkeerde van meet af aan in een moeilijke positie binnen de nationale VU-fractie. Hij voelde zich als progressief voortdurend afgeblokt door de meer conservatieve strekking binnen de VU. Na de verkiezingen van 1985 waarin hij niet verkozen werd, werkte De Mol halftime bij VU-volksvertegenwoordiger André De Beul in Antwerpen, die behoorde tot de progressieve strekking, en halftime in de VU-fractie van de Vlaamse Raad, waar hij de tegenstellingen tussen progressieven en conservatieven nog meer zag groeien.

Wat voor De Mol vooral moeilijk lag binnen de VU was haar standpuntinname. De Mol zag de progressieve lijn van de VU van bovenaf afgebouwd en vervangen worden door een liberale ideologie. De Mol kon zich daar ideologisch niet langer mee vereenzelvigen en stelde zichzelf bij de verkiezingen van 1987 voor de keuze: stoppen met politiek of doorgaan, maar dan niet meer bij de VU. Naar eigen zeggen had hij geen ambitie meer om in het parlement te zetelen. Hij wilde wel nog enkele ideeën verwezenlijken op gemeentelijk niveau.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat De Mol door de *incompatibiliteit tussen zijn eigen standpunten en die van de VU* en een gebrek aan *tendensrecht* binnen de VU zijn kans op maximale beleidsbeïnvloeding binnen de VU laag inschatte. De waarde van het lidmaatschap van de VU was voor De Mol dus laag.

Jef Ulburghs: voorbij de leeftijdsgrens voor een kandidatuur bij de SP¹⁰¹

Voor Jef Ulburghs, priester en basiswerker, was het niet meteen vanzelfsprekend zich te engageren voor een politieke partij, en allerm minst voor de Socialistische Partij. Omdat hij echter van mening was dat de verzuiling van de vakbonden de arbeiders en meerbepaald de mijnwerkers en migranten niet ten goede kwam, was hij toch aangesproken door het “Doorbraak”-project dat in 1979 binnen de SP werd gelanceerd en dat de bedoeling had de SP

¹⁰⁰ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit DE MOL, J., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Gent, 13-03-2003 [persoonlijke mededeling].

¹⁰¹ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit ULBURGHES, J., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Heusden-Zolder, 01-04-2003 [persoonlijke mededeling].

te “deconfessionaliseren” en open te stellen voor andere progressieve krachten, waaronder ook de christelijke. Ulburghs aanvaardde het voorzitterschap van de Doorbraak-groep, waarvan de autonomie erkend werd binnen de SP. Omdat hij van mening was dat men consequent moest zijn en omdat een achterban van mijnwerkers, migranten en gemarginaliseerde groepen zijn politieke actie aanmoedigden, aanvaardde hij ook een plaats op de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1982 (waar hij verkozen werd) en daarna voor de Europese verkiezingen in 1984, waar hij eveneens verkozen werd op een – nochtans niet verkiesbaar geachte – vierde plaats. Hij dankte zijn verkiezing deels aan het grote aantal voorkeurstemmen: “dat waren nieuwe stemmen, zuivere stemmen, die niet via een partij aangebracht werden, maar via andere leden van een andere beweging.” Ulburghs zetelde in het Europees Parlement niet in de socialistische fractie, maar als onafhankelijke in de zogenaamde technische fractie bij de andere onafhankelijken.

Omdat de doorbraakdoelstellingen nog niet verwezenlijkt waren, wilde Ulburghs zich opnieuw kandidaat stellen om verkozen te worden bij de Europese verkiezingen van 1989. Dat bleek bij de SP echter niet meer mogelijk gezien de leeftijdsgrens van 65 die er was voor het stellen van een kandidatuur bij de SP. Ulburghs, zijn medewerkers en zijn achterban waren ontgoocheld, temeer omdat ze vooraf niet op de hoogte waren van die regel. De vraag of deze leeftijdsgrens wel gold voor een niet-lid als Ulburghs werd door verschillende kopstukken van de partij trouwens anders beantwoord. Ulburghs vermoedde dan ook dat bepaalde mensen hem misschien wilden weghouden omwille van zijn persoon (“een beetje anarchistisch, te vrijgevochten en onafhankelijk.”)

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Ulburghs de waarde van het lidmaatschap van de SP laag inschatte, aangezien hij niet meer in aanmerking kwam voor een *plaats op de lijst*, en zijn kans op herverkiezing in de SP dus nihil was.

Pierre Chevalier: de “liberale socialist”¹⁰²

Als lid van de mei '68-generatie stelde de vraag naar de partijpolitieke oriëntatie zich bij Pierre Chevalier niet als een keuze tussen links en rechts, maar als een keuze tussen gradaties van links. Daarenboven kwam hij uit een “lower middle class gezin”, voelde hij zich zeker niet katholiek, evenmin als Vlaams-nationalist en vond hij de PVV maar een “oude bestofte burgermanspartij”. Hij vond zich het best terug in de toenmalige SP en zeker in figuren als Karel Van Miert en Frank Van Acker. Deze laatste was zijn peetvader in de Brugse SP en

¹⁰² Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit CHEVALIER, P., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 13-03-2003 [persoonlijke mededeling].

heeft er mee voor gezorgd dat zijn politieke carrière zeer vlug is geëvolueerd. Chevalier heeft zich altijd goed gevoeld bij de SP. Hij had een goede verstandhouding met de meeste militanten en er was Frank Van Acker, patroon van de Brugse SP met wie hij een uitstekende verhouding had.

Onder andere de dood van Van Acker in 1992 heeft hem doen beseffen dat hij “niets meer verloren had in de partij”. Bovendien verdwenen aan de top van de SP ook enkele mensen met wie Chevalier naar eigen aanvoelen op dezelfde lijn stond, zoals Karel Van Miert die in 1989 Europees Commissaris werd. De nieuwe SP-top was hem minder gunstig gezind, schatte Chevalier in.

Chevalier schatte de kans op herverkiezing in de SP hoog in: “Ik had voor hetzelfde geld gedurende nog een aantal termijnen parlementair kunnen blijven. Door te doen zoals zovele dirigenten, leiders in de SP: binnenshuis een vrij liberale praktijk voeren, maar op 1 mei dan wel de grote slogans staan scanderen.”

Maar zoals uit deze uitspraak reeds blijkt, schatte Chevalier de overeenkomst tussen zijn eigen standpunten en die van de SP klein in. Hij werd nog zekerder van deze inschatting na twee gebeurtenissen: de val van de Berlijnse muur in 1989 en de zwarte zondag van 1991. De eerste gebeurtenis deed hem vraagtekens plaatsen bij de plaats van de sociaal-democraten in het politiek bestel. Hij was van mening dat een vrije markt, gecorrigeerd door een overheidsinstelling, de beste manier was om een economie te organiseren. Dit was niet het officiële SP-standpunt: de nationalisatie van de productiemiddelen stond bijvoorbeeld nog steeds in het partijprogramma van de SP. In de SP zag men hem dan ook als een liberaal. De tweede gebeurtenis, zwarte zondag, was voor Chevalier een signaal dat de traditionele partijen het anders moesten aanpakken. De enige echter die volgens Chevalier een visie ontwikkelde op wat er moest gebeuren, was Guy Verhofstadt in zijn Burgermanifesten.

Chevalier appelleerde aan een achterban die verschilde van de klassieke SP-achterban: “Ik stond voor nieuwe sociologische klassen, een meer no-nonsense-benadering van de politiek. Ik was ook geen ‘stamboom-socialist, ik was minder ideologisch gebonden. Ik heb daar botsingen over gehad en dat heeft absoluut meegespeeld.” Zijn arrondissement Brugge was bovendien een middenstandsarrondissement: “Dat vraagt een andere aanpak dan voor iemand die uit de Borinage komt.”

Chevalier vond binnen de SP niet de mogelijkheid om zijn ideeën naar buiten te brengen: “Mensen als Vandenbroucke en Tobback, die toen de toon zetten in de SP, die zouden mij geïntimideerd hebben, ik zou de kans niet gekregen hebben.” De hervorming van de sociale zekerheid die Chevalier in de geest van zijn politieke vader Frank Van Acker wilde

verwezenlijken, kon niet binnen de conservatieve SP. Chevalier was dan ook “eerlijk gezegd van plan om uit de politiek te stappen.”

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Chevalier, ondanks de inschatting van een grote kans op herverkiezing binnen de SP, de waarde van zijn SP-lidmaatschap laag inschatte doordat zijn eigen standpunten in zekere mate *incompatibel* waren met de standpunten van de SP en doordat hij binnen de SP niet het *tendensrecht* kreeg om zijn standpunten ingang te doen vinden. Binnen de SP schatte hij dus zijn kans op een maximale beleidsbeïnvloeding klein in. Ook zijn *positie* ten aanzien van de SP-top vond hij niet optimaal. Van een *goede plaats op de lijst* was hij evenwel nog een tijdje verzekerd.

André Geens: geen toekomst voor de VU¹⁰³

André Geens behoorde tot de generatie die “een gezonde Vlaamse reflex had zonder enig oorlogsverleden”. Hij was aangetrokken tot de politiek en een aansluiting bij de VU was “het enige alternatief voor iemand die vond dat de begane paden niet goed waren”: de SP werd nog teveel gedomineerd door de Franstaligen, de CVP had de Vlamingen verraden in 1963 en de liberalen waren “zuivere franskiljons”. In 1985 werd hij voor het eerst verkozen voor de VU, in 1988 werd hij minister van ontwikkelingssamenwerking. In 1991 was hij niet herverkozen.

Al waren er sommige standpunten binnen de VU waar Geens het niet mee eens was, toch was hij op zich niet ontevreden met het lidmaatschap van de VU. Ook het feit dat hij niet herverkozen was frustreerde hem niet.¹⁰⁴ Maar toen hij de uitslagen van de verkiezingen van 1991 had gezien, zei hij aan toenmalig VU-voorzitter Jaak Gabriëls: “Je neemt de telefoon en je belt morgen of overmorgen naar Verhofstadt want voor de VU is er geen toekomst meer.” Geens was van mening dat eens de belangrijkste communautaire doelstellingen gerealiseerd – dat was reeds zo in 1991 volgens Geens – de VU gewoon geen bestaansbetekenis meer had.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Geens de toekomstige waarde van het lidmaatschap van de VU laag inschatte omdat hij het *toekomstige stemmenaantal van de VU* laag inschatte. Doch lijkt dit niet de enige reden om de VU te verlaten. Zijn *analyse* was dat, eens het communautaire gerealiseerd, de VU geen bestaansredenen meer had en dat daarom de hele VU met een andere partij moest samengaan.

¹⁰³ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit GEENS, A., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 20-03-2003 [persoonlijke mededeling].

¹⁰⁴ In een ontkenning op de uitspraak van Jozef Valkeniers dat diegenen die overstapten naar de VLD een aantal “gefrustreerden” waren, zie uitspraak van Jef Valkeniers aangehaald in X, “Oud-voorzitter Gabriëls zet als enig VU-parlementslid stap naar nieuwe PVV” in *De Financieel Economische Tijd*, 25-08-1992.

Deze analyse past niet in ons conceptueel model dat ervan uitgaat dat een parlementslid alleen en om persoonlijke ambities naar een andere partij overstapt.

Mimi Kestelijn-Sierens: als middenstandster in de CVP overtroefd door het ACV¹⁰⁵

In 1985 werd Mimi Kestelijn-Sierens als vrouw met ervaring in de financiële sector door de CVP aangezocht om op de derde plaats van de kamerlijst in het arrondissement Brugge te staan. Kestelijn-Sierens ging in op het aanbod omdat de CVP het middenveld vertegenwoordigde en omdat deze partij bepaalde waarden verdedigde. Ze werd toen niet verkozen. In 1987 kreeg ze dezelfde plaats toegewezen en werd ze door apparentering dit keer wel verkozen. In 1991 kreeg ze opnieuw de derde plaats toegewezen – alhoewel ze de tweede plaats had gevraagd, maar wegens de verdeling tussen de standen kwam dat slecht uit – en werd niet verkozen.

Inmiddels was ze “al een beetje op zoek”: “CVP was allemaal goed en wel, maar toen kwam Verhofstadt met zijn Burgermanifesten waarin hij de mankementen blootlegde van het huidige systeem en vooral de invloeden van de vakbonden op het politieke beleid.” Daar kon Kestelijn-Sierens zich volledig in terugvinden. De middenstandsvleugel van de CVP waar zij toe behoorde, werd immers overtroefd door het ACV “dat alle beslissingsrecht had”. Haar eigen ideeën kon ze bij de CVP niet kwijt.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Kestelijn-Sierens de waarde van het lidmaatschap van de CVP laag inschatte, omdat haar eigen beleidsstandpunten *niet compatibel* waren met die van de partij en ze *geen tendensrecht* kreeg binnen de CVP. Daardoor was haar kans op beleidsbeïnvloeding binnen de CVP laag. Ook haar kans op herverkiezing binnen de CVP was laag wegens de verdeling van de *lijstplaatsen* tussen de standen.

¹⁰⁵ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit KESTELIJN-SIERENS, M., *Interview over de motieven en gevolgen van haar partijwissel*, Brussel, 27-03-2003 [persoonlijke mededeling].

Hugo Coveliers: geen toekomst voor de VU¹⁰⁶

Hugo Coveliers raakte op jonge leeftijd actief betrokken bij de VU in zijn gemeente Schelle. Wat hem toen aantrok in de VU was de problematiek van de Vlamingen die onderdrukt waren en het gevoel “dat je in de VU nog wat kon veranderen, dat je nog niet in een vast stramien zat.” In 1985 werd hij voor het eerst voor de VU verkozen in de Kamer, in 1987 en 1991 opnieuw. In 1987 werd hij fractievoorzitter van de VU in de Kamer.

In 1991 kwam Coveliers tot de vaststelling dat “de PVV en de VU een aantal standpunten hadden die niet zo ver van elkaar lagen, maar door de splitsing van die krachten eigenlijk niets bereikten. Door het samenvoegen van die krachten konden we een machtsfactor worden en konden we iets realiseren.” Hij volgde dus de analyse van zijn oudvoorzitter Gabriëls en hoopte dat zonet heel de VU, dan toch heel de Antwerpse VU zou overstappen naar de VLD.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Coveliers net als Geens de toekomstige waarde van het lidmaatschap van de VU laag inschatte omdat hij het *toekomstige stemmenaantal van de VU* laag inschatte. Maar net als voor Geens was dit voor Coveliers niet de enige reden om de VU te verlaten. Ook hij maakte een *politieke analyse* waarvan de uitkomst hem vertelde dat de VU op haar eentje niet kon blijven voortbestaan en zich beter bij een andere partij voegde die zich ongeveer op dezelfde ideologische lijn bevond. Deze analyse past niet in ons conceptueel model dat ervan uitgaat dat een parlementslid alleen en om persoonlijke ambities naar een andere partij overstapt.

Herman Candries: Vlaamse bevoegdheden uitspelen vanuit een machtspartij¹⁰⁷

Herman Candries is niet zelf naar de politiek gestapt, men heeft hem naar de politiek gehaald. Na 28 jaar officier bij de luchtmacht en tien jaar verantwoordelijke voor de technologiebeweging van het Vlaams Economisch Verbond te zijn geweest, werd hij in 1987 als verruimer op de eerste plaats van de VU-kamerlijst in het arrondissement Mechelen geplaatst. Hij werd meteen verkozen. In 1991 kreeg hij opnieuw dezelfde plaats, werd verkozen en werd fractievoorzitter in de Kamer.

Candries’ verruimersengagement voor de VU was van in het begin duidelijk: hij zou mee de federale structuur van België op poten helpen zetten en zou zich daarbij toeleggen op

¹⁰⁶ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit COVELIERS, H., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 27-02-2003 [persoonlijke mededeling].

¹⁰⁷ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit CANDRIES, H., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Mechelen, 03-03-2003 [persoonlijke mededeling].

de regionalisering van enkele voor hem zeer belangrijke dossiers: economie, export, wetenschapsbeleid, technologie en onderwijs. Eens dit bereikt, was Candries' taak in de VU ten einde, meer nog: Candries was van mening dat de VU na het bereiken van haar doelstellingen geen bestaansreden meer had: "We stemmen het Sint-Michielsakkoord, we vieren feest en we ontbinden de partij."

Tot de ontbinding van de VU is het niet gekomen, maar voor Candries was het duidelijk dat zijn taak binnen de VU afgerond was. Nu was het kwestie van die structuur tot leven te brengen, of wat hij in militaire termen noemt, "aan terreinbezetting te doen": "Die bevoegdheden die we krachtens de grondwet hebben verkregen ten volle, maar dan ook ten volle benutten." Maar volgens Candries kon dit niet meer vanuit de VU, maar kon dit enkel vanuit een machtspartij.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Candries zijn kans op beleidsbeïnvloeding binnen de VU laag inschatte aangezien hij in een niet-machtspartij als de VU *geen beleidsverantwoordelijkheid* kon krijgen op die domeinen die hij belangrijk vond. Daardoor schatte hij de waarde van het lidmaatschap van de VU laag in.

Lisette Nelis-Van Liedekerke: de "blauwe madame" in de CVP¹⁰⁸

Lisette Nelis-Van Liedekerke was "katholiek van huis uit, maar met liberale strekking". In 1987 werd ze door haar lidmaatschap en voorzitterschap van het CMBV (Christelijke Middenstands- en Burgervrouwen) opgemerkt door het NCMV (Nationaal Christelijk Middenstandsverbond) en naar voren geschoven voor een plaats op de CVP-Kamerlijst in haar arrondissement Aalst. Als vrouw was het klimaat voor haar gunstig en ze kreeg de tweede plaats, een verkiesbare plaats. Zodoende werd ze verkozen in 1987 en opnieuw in 1991.

Binnen de CVP behoorde Nelis-Van Liedekerke tot het politiek comité van de middenstand. Als volksvertegenwoordiger ijverde ze steeds voor een verbetering van de situatie van de KMO's en de kleine zelfstandigen. Wat haar evenwel ergerde was het feit dat wanneer het in de commissies van sociale zaken en economische zaken, waar ze lid van was ging over de problematiek van bedrijven en KMO's, ze er in de CVP altijd alleen voor stond. De collegialiteit verplichtte haar met het ACV – dus tegen de belangen van de kleine middenstand in – mee te stemmen. Daar heeft ze het vaak "enorm moeilijk" mee gehad. Uit de hoek van het NCMV kreeg ze veel steun, "maar als het erop aankwam, was die steun in het

¹⁰⁸ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit NELIS-VAN LIEDEKERKE, L., *Interview over de motieven en gevolgen van haar partijwissel*, Haaltert, 14-03-2003 [persoonlijke mededeling].

parlement zeer dun. Ook als er lijsten moesten worden opgesteld, was het altijd het ACV dat tot en met dicteerde. Wij moesten maar altijd knikken.” Enkele liberale collega’s zeiden dikwijls dat ze eigenlijk niet thuishoorde in de CVP en in de CVP kwam ze, zo zegt ze zelf, een beetje over als “de blauwe madame.” Nelis-Van Liedekerke dacht er dan ook aan om er met de verkiezingen van 1995 mee op te houden.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Nelis-Van Liedekerke de waarde van het lidmaatschap van de CVP laag inschatte, aangezien het haar niet in staat stelde maximaal aan haar voorkeur van beleidsbeïnvloeding te voldoen, doordat er een *incompatibiliteit was tussen de eigen standpunten en die van de CVP* en ze geen *tendensrecht* had binnen de CVP.

Paul Staes: niet meer gewenst binnen Agalev¹⁰⁹

Paul Staes had tijdens zijn job als journalist een bepaalde gevoeligheid aan de dag gelegd voor alles wat met ruimtelijke ordening, stedenbouw en de sociale consequenties van milieudegradatie te maken had. Tot twee maal toe geconfronteerd met de belangen van de politieke macht, waartegen het als journalist verboden was in te gaan, besloot Staes dat “als het toch allemaal rond politiek draait”, hij zelf in de politiek zou stappen om daar te proberen het één en ander te realiseren. Aangezien hij tegen de traditionele politiek wilde ingaan, koos hij voor de minst traditionele partij: Agalev. Hij koos voor het Europees niveau om zo de “bemoeienissen” van Agalev-nationaal wat te vermijden, vroeg en kreeg in 1984 een eerste plaats op de lijst voor de Europese verkiezingen. Staes werd verkozen en legde zich in een combinatie van een journalistieke en politieke aanpak toe op dossiers rond afvalbeleid, dit omwille van de implicaties daarvan voor milieu en volksgezondheid.

Met die dossiers kwam hij geregeld in het nieuws en Staes vermoedde dat dit wrevel verwekte bij een aantal Agalev-collega’s op het nationale niveau. Stilaan begon hij ook een aantal standpunten binnen Agalev te betwisten. Hij kon niet akkoord gaan met het zeer tolerante Agalev-standpunt over drugs. Dat het debat daarrond, evenals rond een aantal andere zaken niet op een intern-democratische manier gevoerd werd, stootte Staes erg tegen de borst. Bovendien zat Agalev in een periode waarin ze op zoek was naar haar identiteit: “Dat was niet meer zo evident”, zegt Staes, “temeer omdat de invloed van klein-links op dat ogenblik binnen Agalev vrij groot was. Ideologisch heb ik geen moeite met die mensen op voorwaarde dat het debat intern ook openlijk gevoerd werd. Dat was niet het geval.” Tendensrecht is

¹⁰⁹ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit STAES, P., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Berchem, 03-03-2003 [persoonlijke mededeling].

volgens Staes “heilig”: “zonder tendensrecht is er geen democratie.” Dat betekent niet dat hij zich niet kon vinden in het merendeel van de groene standpunten.

Wanneer er na een tweede mandaat in het Europees Parlement (1989-1994) opnieuw Europese verkiezingen aankwamen, verwachtte Agalev dit keer twee zetels in plaats van één te behalen. Staes ging ermee akkoord dat de eerste plaats op de lijst naar een vrouw ging. De verkiezingen bleken evenwel niet zo’n succes voor Agalev als verwacht en Staes werd niet verkozen. Tot zijn verbazing kwam er evenwel ook geen enkel “vangnet” vanuit Agalev: zelf had hij voorgesteld de perscontacten van de groene fractie van het Europees Parlement te verzorgen, maar daar kwam geen reactie op. Toen begon Staes zich af te vragen welke krachten er binnen Agalev aan het werk waren: “Wie wilde beletten dat ik binnen die groene partij nog enige rol speelde?”

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Staes zijn kans op herverkiezing binnen Agalev laag inschatte aangezien hij *geen verkiesbare plaats op de lijst* kon verwachten nadat men hem na zijn niet-herverkiezing geen functie in Agalev aanbood (wat meteen ook wijst op een *slechte positie* binnen Agalev). Daarbij komt dat zijn kans op beleidsbeïnvloeding binnen Agalev laag was, doordat er een zekere mate van *incompatibiliteit* was *tussen de eigen standpunten en sommige standpunten van Agalev* en dat er binnen Agalev een *gebrek aan tendensrecht* was, maar dat lijkt niet doorslaggevend. Staes’ inschatting van de waarde van het lidmaatschap van Agalev was dus laag.

Ludo Dierickx: “niet meer nodig” binnen Agalev¹¹⁰

Als overtuigd Europees federalist had Ludo Dierickx er (onder andere) voor geijverd dat de leden van het Europees Parlement rechtstreeks verkozen zouden worden. Toen het in 1979 voor het eerst zover was, wilde Dierickx tenminste ergens op een lijst staan op een niet-verkiesbare plaats. Hij deed een poging om bij de SP op de lijst te staan, maar dat lukte niet. Bij Agalev vond hij wel een plaatsje als eerste opvolger. Dierickx werkte zich vanaf dan in het groene denken in en publiceerde verschillende boeken waarin hij het groene ideeëngoed wilde synthetiseren. In 1981 en 1985 werd hij verkozen in de Kamer, in 1987 en 1991 in de Senaat.

Dierickx voelde aan dat hij in Agalev niet altijd gewaardeerd werd voor wat hij deed: door het feit dat hij veel gestudeerd had en veel boeken had geschreven, verwekte hij wreveld bij sommige mensen van Agalev. Dierickx gelooft dat er een moment van breuk is gekomen

¹¹⁰ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit DIERICKX, L., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Antwerpen, 22-02-2003 [persoonlijke mededeling].

toen hij in 1992, tegen het Agalev-standpunt in, voor het Verdrag van Maastricht stemde in de commissie van Buitenlandse Zaken. Daarop trof Agalev een sanctie tegen hem: men verwijderde hem – niet uit de commissie Buitenlandse Zaken – maar uit de commissie voor Grondwetsherziening. Dierickx had een sterk vermoeden dat dit een preventieve actie was: “Omdat men wist dat ik een aantal tamelijk sterke argumenten had tegen bepaalde aspecten van de grondwetsherziening.” Een ander punt waar Dierickx problemen mee had was dat Agalev op een congres in 1995 een onduidelijk standpunt innam tegenover de splitsing van de sociale zekerheid, iets waar Dierickx zich absoluut niet in kon vinden. Op dat congres had hij het onderspit gedolven: zijn standpunt werd zonder discussie afgevoerd. Toen voelde hij dat men hem “bij Agalev niet meer nodig had”. Zijn vermoeden werd bevestigd toen hij op een avond vernam dat hij op de laatste plaats van de modellijst voor de Kamerverkiezingen van 1995 was geplaatst.

Samengevat in de termen van ons conceptueel model kunnen we stellen dat Ludo Dierickx de waarde van het lidmaatschap van Agalev laag inschatte. Vooreerst schatte hij zijn kans op beleidsbeïnvloeding binnen Agalev laag in gezien de *incompatibiliteit tussen de eigen standpunten en die van Agalev*, vooral op het vlak van de staatshervorming en de onmogelijkheid om binnen Agalev zijn standpunten op dat domein te uiten (*gebrek aan tendensrecht*). Ten tweede was ook zijn kans op herverkiezing binnen Agalev laag gezien de *onverkiesbare plaats op de lijst* die hij kreeg aangeboden.

Gérard Deprez: geen groeiruumte voor de PSC¹¹¹

Gérard Deprez startte zijn politieke carrière in 1974 bij de PSC. Andere politieke partijen interesseerden hem niet: “J’étais dans une trajectoire tout à fait simple, j’appartiens au monde chrétien, donc je m’engageais dans le parti politique du monde chrétien.” Hij had geen ambitie om een parlementaire carrière uit te bouwen, wel om voorzitter van de PSC te worden. Dat werd hij in 1981 en bleef hij tot 1996. Ondertussen zetelde hij ook in het Europees Parlement vanaf 1984 tot op vandaag.

Na zijn aftreden als voorzitter waarna hij er niet in slaagde om de kandidate van zijn voorkeur, Joëlle Milquet, op de voorzittersstoel te krijgen, volgde voor Deprez een periode waarin hij zich bezinde over de toekomst van de PSC. De uitkomst van zijn analyse luidde dat er geen groeiruumte was voor de christen-democraten ten zuiden van de taalgrens. En aangezien hij het noodzakelijk vond dat er een nieuwe centrum-rechtse politieke kracht in

¹¹¹ Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit DEPREZ, G., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 26-02-2003 [persoonlijke mededeling].

Wallonië zou opstaan die het overwicht van de PS kon contesteren en die de economische situatie van Wallonië zou doen heropleven, zou die nieuwe politieke kracht er enkel kunnen komen door het samengaan van de PSC en de PRL in een federatie. De PRL en de PSC bezetten volgens Deprez immers dezelfde ruimte op de politieke as “gaande van centrum-rechts tot rechts.”

De keuze van Deprez lijkt niet samengevat te kunnen worden in de termen van ons conceptueel model omdat het in de eerste plaats gaat om een *politieke analyse* van de plaats van de PSC in het partijenlandschap. De waarde van het lidmaatschap van de PSC blijft voor Deprez behouden. Het is dan ook in eerste instantie niet Deprez’ bedoeling om over te stappen naar de PRL-FDF, maar wel om de PSC onder te brengen in een grotere federatie.

Pierrette Cahay-André: in navolging van de politieke analyse van haar oud-voorzitter¹¹²

Pierrette Cahay-André, katholiek van huize uit, was meer dan dertig jaar mandataris (gemeenteraadslid, schepen, burgemeester, senator, volksvertegenwoordiger) voor de PSC. Voor haar was de PSC de partij die het algemeen belang vertegenwoordigde, die de synthese kon maken tussen sociale elementen en economische vrijheid. Maar de laatste jaren vond ze dat de top van de PSC sterk gedomineerd werd door de linkervleugel en zodoende niet meer op dezelfde lijn zat als de PSC-kiezer: “Moi, j’ai vu partir beaucoup de personnes du PSC, même dans ma famille, aller voter pour le parti libérale.” Cahay-André vormde in haar gemeente Visé steeds een coalitie met de liberalen. Men zei haar soms dat ze “een echte liberaal” was, maar deze uitspraken deden haar niets: “J’étais PSC, je restais PSC, je voulais mourir dans le PSC, vraiment cela. Je ne voyais que le PSC. À côté, pour moi, c’était mauvais.”

Maar dan kwam Gérard Deprez. Ze had zijn voorstel om een nieuwe politieke kracht met de PRL-FDF te maken vernomen via de pers en meteen daarop naar Deprez gebeld om te melden dat ze daarmee akkoord ging. Zij deelde de mening dat de PSC in Wallonië bijna niets meer betekende en dat er een tegengewicht tegen de PS moest worden gevormd.

Ook Cahay-André lijkt dus, ondanks een zekere mate van *incompatibiliteit tussen de eigen standpunten en die van de PSC*, niet te twijfelen aan de waarde van het lidmaatschap van de PSC, maar lijkt enkel de *politieke analyse* van haar voorzitter te volgen wanneer ze pleit voor een bundeling van krachten met de PRL-FDF.

¹¹² Paragraaf gebaseerd op en citaten afkomstig uit CAHAY-ANDRÉ, P., *Interview over de motieven en gevolgen van haar partijwissel*, Brussel, 20-02-2003 [persoonlijke mededeling].

Algemeen beeld: de inschatting van de waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij

Wanneer we al deze individuele verhalen lezen, constateren we dat voor vele van de geïnterviewde overstappers de waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij daalde. Het stelde hen niet (langer) in staat om hun voorkeuren van herverkiezing en/of beleidsbeïnvloeding te verwezenlijken. Indicatoren die de geïnterviewden hiervoor aanhaalden waren het feit dat ze geen steun verkregen van de partijtop, dat ze een slechte plaats op de lijst verkregen, dat ze het toekomstige stemmenaantal van de partij laag inschatten, dat hun eigen standpunten incompatibel waren met die van de partij, dat ze geen tendensrecht verkregen in de partij of geen beleidsverantwoordelijkheid konden uitoefenen. Sommige van hen stapten daarom reeds uit de partij – of waren het van plan – of waren reeds uit de partij gezet. Anderen hadden niet zozeer te klagen over de waarde van het lidmaatschap van hun partij, maar maakten een analyse die hen zegde dat het beter was de oorspronkelijke partij onder te brengen in een andere partij.

Ook opvallend is dat, met uitzondering van Coveliers, Geens, Deprez en Cahay-André (en in mindere mate Chevalier, De Mol en Dierickx), veel van de geïnterviewde overstappers een onpartijdige of anders-partijdige voorgeschiedenis hebben voor ze lid werden van hun oorspronkelijke partij.

7.2. De ingeschatte waarde van het lidmaatschap van de nieuwe partij.

In de vorige paragraaf is gebleken hoe de waarde van het lidmaatschap van de oorspronkelijke partij te klein leek om aan de voorkeuren van de parlementsleden te voldoen.

Waarom kiezen de geïnterviewden dan voor lidmaatschap van een andere partij? Wat heeft de andere partij hen te bieden? Hoe zeker kunnen ze zijn van hun inschatting van de waarde van het lidmaatschap van de andere partij? Deze vragen worden beantwoord in deze paragraaf. Daartoe gaan we bij elke overstapper na wie het initiatief voor de overstap heeft gezet (het parlements lid zelf of de nieuwe partij), waarom het parlements lid deze stap zet of ingaat op het aanbod en of er expliciete of impliciete onderhandelingen hebben plaatsgevonden tussen het parlements lid en de partij waarin er garanties of beloftes werden gedaan in ruil voor zaken die het parlements lid aan de partij kon bieden.¹¹³

¹¹³ Alle informatie, tenzij anders vermeld, is afkomstig van de interviews die gehouden werden met de overstappers in kwestie. Voor referenties, zie vorige paragraaf.

Roger Nols (naar de PRL in 1984)

Roger Nols zetelde na zijn ontslag uit het FDF als onafhankelijke. Jean Gol (toen PRL-vice-premier) kwam Nols vragen om zich bij de PRL te voegen. Indien dit *aanbod van de PRL* er niet was geweest, zou Nols zijn mandaat hebben uitgezeten als onafhankelijke en zich daarna op het gemeentelijk niveau geconcentreerd hebben met zijn eigen lijst NOLS. Maar omdat het parlementaire werk hem hielp om zaken te realiseren op gemeentelijk vlak, was het aanbod van Gol welkom. Bovendien was het duidelijk dat er een *grote compatibiliteit* was tussen Nols' eigen liberale standpunten en die van de PRL.

Nols accepteerde, maar stelde als *voorwaarde* dat er werk zou worden gemaakt van een nieuwe wet die de immigratie moest tegenhouden. Gol ging akkoord. Afgezien van deze voorwaarde die Nols aan zijn overstap stelde, vonden er *geen expliciete onderhandelingen* plaats tussen Nols en de PRL-top. Nols kon echter zeker zijn van een herverkiezing op eender welke lijst; hij beschikte immers – getuige het succes van zijn lijst NOLS – over een *grote personal vote*. Zijn achterban bestond uit “echte liberalen” en inwoners van Schaarbeek. Naar eigen zeggen had hij ook veel kiezers die anders voor de socialisten of voor de PSC, zelfs voor de CVP, stemden. De basis van zijn personal vote was zijn anti-vreemdelingenstandpunt: “A Schaerbeek, la population ne voulait pas ces immigrés bien sûr, quand on disait ‘je ne veux pas les immigrés’, la population disait ‘vous avez bien raison’ et ils étaient avec nous.”¹¹⁴ Het is niet uitgesloten dat daarom de PRL interesse vertoonde in het opnemen van Nols in hun partij: het aantal stemmen dat hij zou meebrengen zou al gauw een zetel meer betekenen voor de PRL in Brussel.

Jean-Pierre de Clippele (naar de PRL in 1985)

Alhoewel de Clippele beseftte dat zijn lidmaatschap van de UDRT hem niet in staat zou stellen om nog vele malen herverkozen te worden, zette hij niet zelf de stap naar een andere partij, maar werd hij op een bepaald moment door toenmalig PRL-voorzitter Louis Michel *aangesproken om toe te treden tot de PRL*.

Tijdens de *onderhandelingen* tussen de Clippele en Michel verkreeg de Clippele de vierde plaats op de senaatslijst, een strijdplaats, maar daarbij kreeg hij de *schriftelijke garantie* dat indien hij niet verkozen zou zijn, hij door de PRL *gecoöpteerd* zou worden of dat ze hem zouden aanstellen als provinciaal senator. De Clippele kon dus zijn kans op herverkiezing in

¹¹⁴ Nols beschikte over een personal vote in de zuivere zin van het woord: dat deel in de electorale steun dat een kandidaat volledig aan zijn eigen kwaliteiten en activiteiten (zijn antivreemdelingenstandpunt) te danken heeft en dat niet verbonden is aan een partijlabel (de lijst NOLS was Nols).

de PRL met een stellige zekerheid hoog inschatten. Ook vermoedde hij dat hij binnen de PRL *meer tendensrecht* zou krijgen dan dat onder het “dictatorschap” van de UDRT-voorzitter het geval was. De Clippele erkent dat de PRL tijdens de onderhandelingen “rekening heeft gehouden” met het feit dat hij zich gedurende zijn eerste vier jaar in de Senaat bij de UDRT een harde en deskundige werker had getoond (*deskundigheid*) en met het feit dat hij over een *grote personal vote* beschikte. De 7771 voorkeurstemmen die hij in 1981 op de UDRT-lijst haalde in het arrondissement Brussel waren volgens hem allemaal stemmen voor hem persoonlijk, afkomstig van mensen die hem steunden omwille van zijn inzet op gebied van onroerende goederen en fiscaliteit. De Clippele ging dus in op het aanbod van Louis Michel en sloot zich aan bij de PRL voor de verkiezingen van 1985.

Ferdinand Geyselings (naar de VU in 1987)

Geyselings had reeds eerder, na een hevige ruzie met een Agalev-collega, het initiatief genomen om naar de VU over te stappen, maar had zich dan laten overhalen om toch bij Agalev te blijven. In 1985 was hij niet herverkozen. Geyselings had niet meer de bedoeling op te komen bij de verkiezingen van 1987, maar toen toenmalig *VU-voorzitter Gabriëls hem opzocht* om als verruimer op de VU-lijst te staan, ging Geyselings op het aanbod in. Hij had immers goede ervaringen met sommige leden van de VU en vermoedde dat de sfeer binnen de VU en zijn *positie* binnen de VU beter zouden zijn. Hij vond dat er ook heel wat groen te vinden was in de VU en zelf was hij ook “heel erg Vlaams”. De meesten bij de VU waren bovendien ook tegen abortus. Hij verwachtte dus een *grote compatibiliteit* tussen de eigen standpunten en die van de VU. Hij had ook nog enkele dossiers die hij wilde afwerken en bovendien beviel de job van parlementair hem, zodat hij inging op het aanbod. Geyselings verwachtte dat alle verruimers sowieso *een mandaat* zouden krijgen en dat indien ze niet verkozen zouden zijn, ze gecoöpteerd zouden worden. Daarover werden evenwel *geen duidelijke afspraken* gemaakt. Voor zijn herverkiezing meende hij tevens te kunnen rekenen op “alle alternatievelingen, mensen met een gezonde voeding en levenswijze” die hem kenden van zijn vele voordrachten, kruidenwandelingen, ... (*een zekere personal vote*).

Johan De Mol (naar de SP in 1987)

De Mol had zich in 1987 voor de keuze gesteld: stoppen met politiek of doorgaan, maar dan bij een andere partij aangezien hij zich ideologisch niet meer kon vinden in de VU. Vooral op gemeentelijk vlak wilde hij wel nog het één en ander realiseren en hij geloofde dat hij dat binnen de SP het beste zou kunnen doen aangezien de SP voor een stuk op dezelfde sociaal-economische lijn stond als hijzelf en er in Lebbeke enkele zeer progressieve SP-gemeenteraadsleden waren. Hij verwachtte dus een *grotere compatibiliteit* tussen de eigen standpunten en die van de SP, dan tussen die van de VU.

De Mol liet daarop aan de VU verstaan dat hij niet meer opkwam op een VU-lijst voor de federale verkiezingen en *bod zich aan* bij Norbert De Batselier, toenmalig SP-volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Dendermonde. De SP-lijst was op dat moment al grotendeels gevormd. De Mol kreeg niettemin de tweede plaats op de lijst aangeboden, als kandidaat zonder lidmaatschap. Deze plaats was onverkiesbaar, wist De Mol, omdat het weinig waarschijnlijk was dat de SP in een kleine kieskring als Dendermonde twee zetels zou halen. Maar aangezien het toch niet tot de ambities van De Mol behoorde om verkozen te worden in het parlement, was deze plaats op de lijst geen bezwaar. Er vonden *geen onderhandelingen* plaats waarin De Mol garanties zou verkregen hebben van De Batselier over zijn toekomst in de SP. De Batselier zag er de winst van in om te kunnen uitpakken met een verruimer en “binnen de week was alles in orde”.

Jef Ulburghs (naar Agalev in 1991)

Toen het in 1989 niet mogelijk bleek om zich bij de SP voor herverkiezing in het Europees Parlement kandidaat te stellen, bestond de mogelijkheid al om kandidaat te zijn voor de Europese verkiezingen bij Agalev, maar Ulburghs “hield er niet aan om over te stappen, omdat zoiets niet goed overkwam.” Maar in 1991 stelden de problemen, die met de sluiting van de mijnen gepaard gingen, zich opnieuw in alle hevigheid en Ulburghs werd door zijn achterban aangemaand opnieuw de politieke weg te kiezen. Aangezien de SP de deur had dichtgedaan, moest een andere partij gekozen worden. Ulburghs was geïnteresseerd in Agalev omwille van de *compatibiliteit* tussen zijn standpunten en de linkse en basisdemocratische standpunten van Agalev, Agalev was geïnteresseerd in Ulburghs omdat hij door zijn grote *personal vote* in staat zou zijn Agalev een zetel te bezorgen in Limburg, iets wat tot nu toe nog niet gelukt was. Zijn achterban *droeg hem voor* als kandidaat bij Agalev. Ulburghs kreeg

via een Agalev-ledenpoll de eerste plaats op de senaatslijst voor de kieskring Hasselt-Tongeren-Maaseik. Er vonden *geen onderhandelingen* plaats.

Pierre Chevalier (naar de VLD in 1992)

Zoals reeds vermeld was Chevalier van plan om uit de politiek te stappen: “Liever dat dan zo voort te doen, dan zou het maar een cynische bedoening worden.” Maar toen zijn oude jeugdvriend en toenmalig PVV-voorzitter Guy Verhofstadt samen met een gemeenschappelijke vriend Frans Verleyen hem kwamen opzoeken met het *aanbod* “samen een liberale partij te maken die kan antwoorden op die enorme uitdaging die de doorbraak van extreem-rechts is”, zette Chevalier de stap naar die nieuwe liberale partij die de VLD zou worden.

Wat Chevalier de nieuwe VLD bijbracht, was duidelijk: zijn *sociale profiel*: “Verhofstadt wou breed gaan, hij vond zijn eigen partij te eng denken over een heleboel zaken. Hij wou wat het sociale betreft iemand hebben uit de socialistische beweging.” Over wat de nieuwe VLD Chevalier zou bijbrengen werd *niet onderhandeld*. Chevalier vroeg geen garanties over zijn plaats op de lijst, hij vroeg alleen dat ze hem “zouden laten werken”. Ook verwachtte hij geen openlijke steun van zijn vriend Verhofstadt, de nieuwe voorzitter.

Chevalier schatte de mate van *compatibiliteit tussen zijn standpunten en die van de VLD* groot in. Hij verwachtte dat hij de vrijheid zou krijgen (*tendensrecht*) om zijn standpunten te verdedigen zolang ze pasten binnen dat “vrij rudimentair te definiëren liberale gedachtengoed.”

André Geens (naar de VLD in 1992)

Geens opperde in 1991 de idee om de VU onder te brengen in de PVV. Hij is daarna bij alle gesprekken en *onderhandelingen* aanwezig geweest die moesten leiden tot de overstap van zoveel mogelijk VU-leden naar de nieuwe PVV: de VLD. Die onderhandelingen verliepen zeer vlot. Eigen troeven kon Geens evenwel niet op tafel leggen: “Ik ben niet iemand die onmisbaar is, ik ben niet de briljante politicus. Ik denk dat ik mijn sporen verdiend heb en dat ik bewezen heb wat ik kan.” Zijn personal vote schat hij maar klein in: “Ik heb mij nooit de illusie gemaakt dat ik persoonlijk veel kiezers heb.” Zelf heeft hij tijdens de onderhandelingen nooit iets gevraagd, er zijn wel mensen die hem iets *beloofd* hebben. “We zullen ervoor zorgen dat u terug in het parlement geraakt”, werd hem gezegd. Nochtans behoorde een herverkiezing na zijn overstap eigenlijk niet meer tot zijn ambities: “Ik had eigenlijk geen tijd meer voor politiek.”

Dat het een overstap naar de VLD zou worden, was voor Geens de logica zelf: hij had in zijn gemeente Zottegem in 1982 al een lijst gemaakt met de toenmalige PVV en zegt van zichzelf dat hij een echte liberaal was. Er was dus een grote *compatibiliteit* tussen zijn eigen standpunten en die van de VLD. Tegelijkertijd was hij evenwel ook een Vlaming. Het was dus wel belangrijk dat het Vlaamse aspect in de nieuwe PVV meer aan bod zou komen. Belangrijk was ook de inschatting dat hij in de VLD op het ethische vlak zou vrijgelaten worden (*tendensrecht*). Volgens Geens kon 60 à 70 procent van de toenmalige VU ideologisch ondergebracht worden in de nieuwe VLD.

Mimi Kestelijn-Sierens (naar de VLD in 1993)

Toen ze niet verkozen was in 1991 kwam er een “bezinningsperiode” voor Kestelijn-Sierens. Op dat moment werd ze *aangezocht* om de pas opgerichte VLD te verwoegen. Zo wist Kestelijn-Sierens dat bij de VLD, in tegenstelling tot bij de CVP, ondernemers en zelfstandigen wel werden gesteund. Ze was dus zeker van een *grote mate van compatibiliteit* tussen de eigen standpunten en die van de VLD.

Kestelijn-Sierens had voor haar overstap *gesprekken* met mensen van het lokale en nationale niveau. Echte onderhandelingen hebben niet plaatsgevonden en lang hebben de gesprekken ook niet geduurd: “Ze hebben weinig overredingskracht nodig gehad, omdat ik wist dat ik in de goede partij terechtkwam”. Waar ze het wel moeilijk mee zou hebben, waren de verschillen tussen haar standpunten en die van de VLD op het ethische vlak. Maar er werd haar verteld dat ze op dat vlak vrije stelling mocht innemen. Dat *tendensrecht* was voor een stuk doorslaggevend in haar beslissing: “De VLD is een partij die openstaat voor eigen ideeën. Je bent vrij bepaalde ideeën te verkondigen, terwijl dat bij de CVP zeker niet mocht.”

Hugo Coveliers (naar de VLD in 1993)

Coveliers kwam in 1991 tot de vaststelling dat de VU en de VLD dezelfde standpunten hadden, maar door de splitsing van de krachten niets bereikten. Daarom vond hij dat de VU in de VLD ondergebracht moest worden. Zelf was hij altijd al een liberaal geweest.

Voor zijn overstap had hij *gesprekken* met de VLD over hoe de beginselverklaring er zou uitzien en over welke pogingen er zouden genomen worden om de rest van de VU te overtuigen. Deze gesprekken had hij vooral met plaatselijke (Antwerpse) VLD-leiders. Dat hij door hen *gesteund* werd, vond Coveliers doorslaggevend in zijn beslissing tot overstap. Hij probeerde nog de nationale VU te overtuigen om mee te komen, zonder succes. Op het lokale niveau in Antwerpen lukte dat wel tamelijk goed en “dat was wel prettig om te zien.” Volgens

Coveliers waren er wel onderhandelingen tussen VU-leden en de VLD over het verkrijgen van plaatsen op lijsten en “postjes”, maar met betrekking tot zichzelf vermeldt hij daar niets over.

Herman Candries (naar de CVP in 1993)

Candries wilde na het Sint-Michielsakkoord zijn inzet voor de Vlaamse zaak voortzetten vanuit een machtspartij. En aangezien “elke stap naar de federalisering van dit land is gezet door en met de CVP”, aangezien hij het Geens-tijdperk (de CVP’er Geens was voorzitter van de Vlaamse executieve van 1981 tot 1991) wilde voortzetten en aangezien hij van huis uit een CVP’er was, stapte hij in tegenstelling tot de meeste van zijn VU-collega-overstappers niet over naar de VLD, maar naar de CVP. Bovendien waren de VU en de CVP coalitiepartners in de Vlaamse regering, wat voor Candries een belangrijk gegeven was: “We zaten samen, we trokken aan dezelfde kar.” Candries noemt zichzelf “één van de Geens-clan”: “Ik heb altijd met de CVP gesproken, ik heb altijd heel nabij met hen gewerkt en dat is nooit gestopt.” Er was dus een grote *compatibiliteit* tussen zijn eigen standpunten en die van de CVP.

Candries’ overstap naar de CVP verliep dan ook vlot door de *contacten* die hij al had met bijvoorbeeld Luc Van den Brande (CVP, toenmalig minister-president van de Vlaamse Regering) en Johan Van Hecke (kersvers CVP-voorzitter en CVP-lid van de kamercommissie defensie waar Candries op het moment van zijn overstap ook lid van was). De *afspraken* met de CVP-top was duidelijk: “Jij gaat naar het parlement en wij hebben je nodig voor je dossiers.” Candries kreeg met andere woorden de garantie op het verkrijgen van *beleidsverantwoordelijkheid* binnen de CVP. Het feit dat de VU in de commissie legeraankopen geen zetel had, heeft de zaken versneld. Candries wilde zich daar immers op toeleggen en werd ook vanuit andere partijen gevraagd om in die commissie te zetelen. Met de CVP was de afspraak dat hij zou mogen zetelen in de commissie legeraankopen als plaatsvervanger van Van Hecke.

Lisette Nelis-Van Liedekerke (naar de VLD in 1994)

Nelis-Van Liedekerke was door haar slechte ervaringen met de CVP van plan om bij de verkiezingen van 1995 te stoppen met politiek. Maar op een bepaald moment heeft Guy Verhofstadt haar *aangeboden de VLD te vervoegen*. Zes maanden hebben de contacten geduurd, in de allergrootste stilzwijgendheid. De VLD *beloofde* haar dat ze opnieuw een *mandaat* zou hebben, maar “mandaat of geen mandaat, ik heb me daar niet aan vastgehouden.”

Als verdedigster van de belangen van de middenstand en de KMO's schatte ze de *compatibiliteit* tussen haar eigen standpunten en die van de VLD hoog in. Een belangrijk argument dat pleitte voor de overstap was het feit dat ze verwachtte vrij gelaten te worden in de VLD, ook op ethisch vlak (*tendensrecht*). Ook heeft ze vooraf haar vriendenkring hier en daar laten polsen naar wat de reacties van de mensen zouden zijn indien ze zou overstappen: die waren allemaal positief. Ze voelde zich geruggensteund door een bepaalde achterban, niet alleen in haar kieskring, maar ook door haar zakenrelaties overal in Vlaanderen. Voor de VLD was die achterban (*personal vote*) een argument om haar in haar rangen op te nemen, weet Nelis-Van Liedekerke: "Mijn kiezerspubliek was voor de VLD een nieuw kiezerspubliek. De VLD had wel al hoofdzakelijk een kiezerspubliek van KMO's en zelfstandigen, maar ze wist maar al te goed hoe sterk ook het NCMV is, vroeger politiek gebonden aan de CVP, maar nu neutraal geworden."

Paul Staes (naar de CVP in 1994)

In 1994 was Staes niet verkozen voor Agalev en aangezien men hem ook geen andere functie aanbood, was hij in feite werkloos. Toenmalig politiek secretaris van Agalev Leo Cox wees hem op de vernieuwende kentering die binnen de CVP aan de gang was onder het voorzitterschap van Van Hecke. Staes geeft toe dat hij op dat moment meer open stond voor de mogelijkheid om tot de CVP toe te treden gezien het feit dat hij op dat moment geen mandaat bekleedde. Staes beredeneerde dat hij ofwel de CVP van buitenuit kon bestoken ofwel "er zelf kon instappen en op basis van een eigen overtuiging proberen om intern de bakens mee te verzetten." Alleen zou hij dat niet doen, maar als hij er met een aantal naartoe zou kunnen gaan, onder andere met Leo Cox, dan zou hij toch al wat kunnen realiseren, zo redeneerde Staes.

Het is niet duidelijk of Staes en Cox zelf de stap hebben gezet naar de CVP of aangezocht werden door de CVP. Er vonden *gesprekken* plaats tussen Johan Van Hecke en Staes en Cox. Tijdens die gesprekken was het duidelijk dat beide mannen aangetrokken werden voor hun *groene profiel* en *deskundigheid*. Ze zouden zich binnen de CVP kunnen concentreren op milieudossiers: "Van Hecke zei dat het niet kon dat een christen-democratische partij geen serieus programma had over leefmilieu en wij moesten dat dan maken voor hem." Staes was dus zeker dat hij een behoorlijke mate aan *beleidsverantwoordelijkheid* zou krijgen binnen de CVP. Staes maakte daarop duidelijk aan Van Hecke dat als hij zich engageerde binnen de CVP, hij er op rekende dat Van Hecke hem "op de één of andere manier mijn kost laat verdienen, en als dat kan liefst binnen een

parlementair mandaat, omdat dat nu eenmaal mijn job is.” Deze afspraak werd evenwel niet op papier gezet. Staes vertrouwde er op dat dat zou gebeuren. Hij kon dus zijn kans op *herverkiezing* binnen de CVP hoog inschatten.

Ludo Dierickx (naar de SP in 1995)

De avond nadat Dierickx te weten was gekomen dat hij op de laatste plaats op de Agalev-modellijst voor de kamerverkiezingen was geplaatst, kreeg hij een ingeving: “Als ik niet meer bij Agalev kan werken, dan ga ik vragen of ik onbezoldigd medewerker mag zijn van Freddy Willockx in het Europees Parlement.” Het SP-europarlementslid Willockx was een vriend van Dierickx en was volgens hem “een zeer verstandig politicus die de moed heeft zich te verzetten tegen het Vlaamse en het Waalse nationalisme en die dat ook deed in zijn eigen partij.” Bovendien wist hij dat de oppositie in de SP tegen de nog verdere federalisering van België meer gestructureerd was en dat er geen sancties werden getroffen tegen afwijkende meningen. Dierickx verwachtte dus een grotere mate van *compatibiliteit tussen de eigen standpunten en die van de SP* en een grotere mate aan *tendensrecht*.

Dierickx noemt de ingeving “therapeutisch”, het heeft hem geholpen om niet “in de leegte te vallen”. De volgende morgen *sprak hij Louis Tobback aan* over zijn verlangen om bij Willockx in het Europees Parlement te werken. Tobback ging akkoord. Willockx was tevreden “omdat hij wist dat ik iets afwist van Europese zaken.” Hij kon dus rekenen op een zekere mate van *beleidsverantwoordelijkheid*, maar dan achter de schermen. Verder werd er met de SP-top *niets afgesproken*. Dierickx heeft niets gedaan om bij de SP nog op een verkiesbare plaats te kunnen staan: “Ik had wel gehoopt dat men op zeker ogenblik door het lezen van mijn boeken en mijn artikelen zou zeggen: ‘we gaan aan Ludo Dierickx een opdracht geven’”. Dierickx geeft toe dat hij niet iemand was die veel kiezers aantrok.

Gérard Deprez (via de MCC naar de PRL-FDF-MCC (later MR) in 1998)

Na zijn voorzitterschap van de PSC was Deprez tot de vaststelling gekomen dat de PSC moest samengaan met de PRL-FDF om een nieuwe centrum-rechtse kracht te vormen in Wallonië. Tot zijn verbazing bracht toenmalig PRL-voorzitter Louis Michel hem op de hoogte van het feit dat hij reeds gesprekken hield over een PRL-PSC-samenwerking met de toenmalige PSC-voorzitter Charles-Ferdinand Nothomb, maar dat Nothomb graag het fiat had gehad van

Deprez. Deprez schaarde zich daarop in een interview met *Le Soir* publiekelijk achter het voorstel¹¹⁵.

De toenmalige PSC-top bleek evenwel toch niet zo akkoord als aanvankelijk gedacht: “Quelques jours après, il y a eu une réunion du comité directeur du PSC où j’ai été attaqué partout, on m’a dit que l’idée était absurde, qu’on ne pouvait plus parler de cette idée. Donc à partir de ce moment-là, je n’ai pas arrêté de demander aux autorités du parti le droit d’aller développer mes idées dans toutes les structures du parti. Et puis on m’a dit: tu ne peux pas défendre ces idées-là.” Deprez vond dat hij evenwel consequent moest zijn met wat hij publiekelijk had verdedigd en weigerde over het voorstel te zwijgen: “J’ai annoncé l’idée, je ne peux quand même pas arrêter.” Daarop lanceerde hij de idee van de oprichting van de Mouvement des Citoyens pour le Changement (MCC). Hij begreep al vlug dat hij de MCC niet kon oprichten binnen de PSC: “C’était clair que si je continuais à un certain moment, j’allais être mis dehors. Et j’ai continué et j’ai été mis dehors.” In januari 1998 werd Deprez inderdaad uit de PSC gezet. Hij richtte dan maar zijn beweging de MCC op buiten de PSC, nog steeds met de bedoeling om de rest van de PSC te overtuigen hem te vervoegen. De MCC voegde zich in 1998 bij de federatie PRL-FDF¹¹⁶

Omdat de MCC als groep tot een federatie toetrad, gingen de *onderhandelingen* over de toekomstige plaats van de MCC binnen de federatie. Onderwerp van de onderhandelingen waren dus de nieuwe *statuten* van de federatie PRL-FDF-MCC. Zo werd er een systematische representatie van de MCC in alle organen van de federatie verkregen en kon elke groep haar eigenheid bewaren: “Je n’ai jamais eu comme idée que les sociaux-chrétiens deviennent des libéraux.”¹¹⁷ Ook zijn ideologische positie en die van andere PRL-FDF-MCC-kandidaten voor het Europees Parlement werden in de statuten veilig gesteld: wat het Europees Parlement betreft mogen PRL-FDF-MCC-parlementairen kiezen tot welke fractie ze willen behoren.¹¹⁸ Voor Deprez was het duidelijk dat hij nu en in de toekomst in de christen-democratische fractie (EVP) zou blijven zetelen. Over zijn *plaats op de lijst* bij de volgende Europese verkiezingen van 1999 werden *informele afspraken* gemaakt, over de plaats van de andere

¹¹⁵ Zie ALSTEENS, O. & DELFOSSE, L., “En rentrant, Deprez passe un contrat avec Michel” in *Le Soir*, 07-06-1997, p. 3-4.

¹¹⁶ In 2002 werd de hieruit ontstane federatie PRL-FDF-MCC omgevormd tot de Mouvement Réformateur (MR).

¹¹⁷ Zo stelt artikel 20, paragraaf 3 van de statuten dat “pour les questions d’ordre éthique, chaque mandataire vote en fonction de ses convictions religieuses ou philosophiques.” Artikel 3 stelt dat elke groep akkoord moet gaan met het politiek programma en artikel 4 verleent het initiatiefrecht aan elke groep. Zie MR, *Les Statuts du Mouvement Réformateur*, 24-03-2002, <http://www.mr.be> (WWW).

¹¹⁸ Zie artikel 20, paragraaf 1 van de MR-statuten: MR, *Les Statuts du Mouvement Réformateur*, 24-03-2002, <http://www.mr.be> (WWW).

MCC-kandidaten werd er wel duidelijk onderhandeld: “Je négocie jamais de garanties. J’ai dit à Louis Michel au moment où il y a eu la négociation: ‘Je ne veux pas de prime, mais je ne veux rien perdre. Donc il est normal que je figure sur la liste pour les élections européennes.’ Et puis, j’ai négocié sérieusement pour les autres candidats du MCC. Là, j’ai négocié des garanties formelles.”

Pierrette Cahay-André (via de MCC naar de PRL-FDF-MCC (later MR) in 1999)

Pierrette Cahay-André was haar oud-voorzitter Deprez gevolgd in zijn analyse dat de PSC de krachten moest bundelen met een andere partij. En hoewel ze zichzelf zeker geen liberaal noemt, kon ze akkoord gaan met een federatie met de liberalen: “Puis je savais qu’il y a aussi des chrétiens dans le PRL-FDF qui peut-être aussi sont contents de trouver des gens qui pensent commun quelque part et je reconnaît que, dans notre système, on ne peut pas faire autrement qu’ avoir une économie libre.” Er was dus een zekere mate van *compatibiliteit* tussen de eigen standpunten en die van de PRL-FDF.

Ook de *contacten* met de PRL-voorzitter Louis Michel hebben haar overtuigd: “J’avais beaucoup d’affinité avec lui. Je peux dire franchement qu’il y a deux personnes qui ont été déterminantes pour moi, c’étaient Gérard Deprez et Louis Michel.” Toen Deprez uit de PSC werd gezet, was het voor haar ook duidelijk dat ze niet langer in de PSC kon blijven en is ze Deprez gevolgd. Dat er voor MCC-kandidaten een “*zichtbare*” plaats op de lijst bij de volgende verkiezingen zou zijn, zou een logisch gevolg zijn van het feit dat men een federatie zou vormen waarin elke groep zijn eigenheid (*tendensrecht*) behield.

Algemeen beeld: de inschatting van de waarde van het lidmaatschap van de nieuwe partij

Uit bovenstaande verhalen blijkt dat alle geïnterviewde overstappers vóór hun overstap de waarde van het lidmaatschap van de nieuwe partij hoog inschatten. Over de inschatting van de kans op beleidsbeïnvloeding binnen de nieuwe partij hadden de meeste overstappers goede informatie. Zo was de mate van compatibiliteit tussen de eigen standpunten en die van de nieuwe partij voor de meesten wel duidelijk. Sommigen werden aangetrokken om beleidsverantwoordelijkheid binnen de partij uit te oefenen. De inschatting van de aanwezigheid van tendensrecht was in veel gevallen een pluspunt om de overstap te zetten. Over de inschatting van de kans op herverkiezing kon de overstapper minder zeker zijn. Daarover kon hij enkel zekerheid verwerven indien hij tijdens onderhandelingen of gesprekken met de partijtop beloftes of garanties kreeg over de toekomstige plaats op de lijst

of indien hij zodanig zeker was van een grote personal vote die hem in gelijk welke partij van herverkiezing kon verzekeren. In veel gevallen werd het parlementslid zelf aangezocht door de nieuwe partij. In deze gevallen was vermoedelijk een vernieuwend profiel, een grote personal vote, of een grote deskundigheid de reden van de interesse vanuit de partij.

7.3. De verloren investeringen

In welke mate wordt het verlies aan investeringen die men in de vorige partij op een moeizame manier had opgebouwd ervaren als een drempel om de overstap te zetten? Wij veronderstelden dat de kosten die de overstapper door dat verlies leed kleiner moesten zijn dan de baten die hij uit de overstap kon halen. We bespreken achtereenvolgens het verlies aan persoonlijke banden, het verlies aan reputatie en het mogelijk verlies van de parlementszetel.

7.3.1. Het verlies aan persoonlijke banden

Niet elke geïnterviewde overstapper erkent dat het verlies aan persoonlijke banden een drempel vormt om over te stappen. Enkelen hebben dat wel duidelijk als een drempel ervaren. Zo had De Mol het meeste moeite bij de overstap met het verlies aan persoonlijke banden: “Dat was het moeilijkste om bij de VU weg te gaan, want eigenlijk hing de groep goed samen. Het grote probleem, vooral bij gemeentepolitiek, is dat je keuze van vrienden en kennissen totaal anders wordt. Door je interesseveld vernauwt je kennissenkring heel sterk. Dat betekent dat als je de stap zet naar een andere partij, dat deel dus ook wegvalt. Het is een zeer pijnlijke keuze geweest.” Ook Chevalier erkent dat het verlies aan persoonlijke banden een obstakel vormt om over te stappen: “Als je de stap moet zetten om afscheid te nemen van een partij waar je twintig jaar deel van hebt uitgemaakt, dan is het moeilijk om dat allemaal in de steek te laten.” Nelis-Van Liedekerke twijfelde nog om de stap te zetten omwille van het verbreken van bepaalde emotionele banden met bepaalde mensen van de CVP. Ook voor Cahay-André vormde het verlies aan persoonlijke banden een drempel om over te stappen: “Moi, j’ai plutôt eu beaucoup de peine pour tous les amis politiques du PSC.” Maar in het begin dacht ze nog dat de hele PSC, of toch tachtig procent, zou volgen. Toen dit toch niet het geval bleek, kon ze evenwel niet meer op haar beslissing terugkeren.

Anderen erkennen wel dat het verbreken van de relaties met de oorspronkelijke partij hen moeilijk viel, maar vinden dat de kosten daarvan niet opwegen tegen de voordelen die men haalt uit de overstap of – anders geformuleerd – de kosten die men oploopt door bij de oorspronkelijke partij te blijven. Zo geeft Nols toe dat het verlies aan persoonlijke banden binnen het FDF hem zwaar viel, maar stelt dat de politieke problemen binnen het FDF te groot waren om nog langer bij die partij te blijven. Kestelijn-Sierens schatte het verlies aan persoonlijke banden door haar overstap klein in en vond dat dit uiteindelijk niet opwoog tegen andere argumenten: “Het is wel moeilijk omdat je zo lang bij een bepaalde partij bent geweest en je die verlaat. Maar het is niet omdat je overstapt dat je oorlog moet voeren met die mensen. De reacties houden je ook wel voor een stuk bezig, maar uiteindelijk is dat niet belangrijk. Belangrijk is dat je weet dat je in een partij terechtkomt waar je je thuis voelt, waar je ook je ideeën kunt verkondigen, die stroken met de ideeën van die partij zelf en dat je daarin kunt functioneren.” Candries heeft naar eigen zeggen niet getwijfeld om de overstap te zetten omwille van het mogelijk verlies aan persoonlijke banden: “Ik heb daar geen seconde problemen mee gehad. Op dat moment was de VU reeds dood. Er waren wel mensen waarvan ik dacht: die gaan dat niet graag hebben. Dat spijt me, maar het moet wel.”

Nog anderen probeerden het verlies aan persoonlijke banden zo klein mogelijk te houden. Ulburghs gelooft dat hij door het feit dat hij niet direct van de SP naar Agalev is overgestapt, zijn persoonlijke banden binnen de SP heeft kunnen behouden: “Ik denk dat de SP daar veel begrip voor heeft en dat ik daardoor veel van mijn vrienden kon behouden.” Coveliers had met een aantal mensen met wie hij nauw samenwerkte vooraf overlegd over zijn overstap. Op die manier kon hij het verlies aan persoonlijke banden door de overstap laag houden.

Bij diegenen die eigenlijk van plan waren de hele partij of toch een groot deel ervan onder te brengen in een andere partij stelde zich de vraag naar het verlies van persoonlijke banden in de eerste plaats niet. Pas toen bleek dat men er niet in slaagde om de hele partij in de andere onder te brengen, was men geconfronteerd met het verlies aan persoonlijke banden. Zo viel voor Deprez het feit dat hij uit de partij werd gezet hem enorm moeilijk: “Ça n’ a pas été difficile de continuer dans ma logique. Ce qui était très difficile, c’est quand j’étais mis dehors. Puisque j’ai été président pendant quinze ans, c’est un moment extraordinairement difficile.” Ook Geens’ persoonlijke banden binnen de VU waren heel diepgaand: “Ik zat daar heel diep in, daarom kende ik het ook zo goed, maar wist ik ook dat het geen toekomst

had.”¹¹⁹ Maar aangezien Geens inschatte dat 60 à 70 procent van de VU naar de VLD zou meekomen, schatte hij voor zijn overstap het verlies aan persoonlijke banden klein in.

Voor de andere overstappers vormde het verlies aan persoonlijke banden geen drempel om over te stappen.

7.3.2. Het verlies aan reputatie

We hebben vooropgesteld dat een overstap sowieso een verlies aan reputatie met zich mee zal brengen omdat de kiezer zich baseert op een partijlabel om zich een beeld te vormen van wat het parlementslid precies voorstaat. Wanneer een parlementslid verandert van partijlabel, verliest hij zijn geloofwaardigheid ten opzichte van de kiezer. Het parlementslid kan – om een groot verlies aan reputatie te vermijden – zijn overstap naar de kiezer toe beargumenteren als een overstap naar een partij waarvan de standpunten meer compatibel zijn met de eigen standpunten dan die van de vorige partij. Maar omdat een parlementslid altijd een beetje “geormerkt” is door de partij waartoe hij behoort, zal een overstap naar een andere partij altijd een verlies aan reputatie inhouden (zie hoofdstuk 5). Hoe schatten overstappende parlementsliden voor de overstap het verlies aan reputatie in? Houden ze rekening met het oordeel van de kiezer? Proberen ze de kiezer te informeren over het waarom van hun overstap teneinde het verlies aan reputatie zo laag mogelijk te houden?

Sommigen vreesden door hun overstap inderdaad hun reputatie en hun kiezers te verliezen. Chevalier bijvoorbeeld had “het gevoel dat hij als een verrader zou worden beschouwd.” Bij de verkiezingen van 1995 was hij daarom niet helemaal gerust in de reactie van de kiezer. Ook De Mol voelde het verlies aan reputatie aan als een argument tegen de overstap: “Dat is een afweging die je maakt. Maar,” zo zegt hij, “die viel onder de afweging van mij nog ideologisch goed te voelen in de politiek.” Nelis-Van Liedekerke twijfelde om over te stappen omdat ze zich afvroeg in hoeverre ze de kiezers die voor haar hebben gekozen in de CVP niet zou bedriegen door haar overstap en in hoeverre ze haar reputatie zou schenden.

Anderen waren zich bewust van het mogelijke verlies aan reputatie dat ze zouden lijden door de overstap, maar probeerden dat verlies zo klein mogelijk te houden door de kiezer zo goed mogelijk te informeren. Coveliers probeerde een goed contact te houden met zijn kiezers

¹¹⁹ In feite een tegenvoorbeeld van wat Hirschman “blind loyalty” noemt: Geens noemt zich wel loyaal, maar precies daarom is hij niet blind voor wat er verkeerd gaat binnen de groep.

door ze regelmatig te informeren en door activiteiten in te richten. Hij verwachtte dan ook dat hij weinig kiezers zou verliezen door de overstap. Staes verwachtte niet dat hij veel Agalev-kiezers zou meenemen na zijn overstap: “Ik ben ervan overtuigd dat een traditionele kiezer van Agalev niet voor de CVP stemt.” Staes geeft bovendien toe dat je in die jaren geen grotere sprong kon maken dan van een partij zoals Agalev naar een partij zoals de CVP. “Je doet dat dus niet zomaar, en als een soort verantwoording van mijn kant uit, een situering van omstandigheden, vooral naar je kiezer toe, naar mensen die vertrouwen in je hebben gehad, ben ik de zaak gaan uitschrijven.”¹²⁰ Deprez had in eerste instantie niet de bedoeling om zich van de PSC af te scheuren. Hij stelde zich op dat moment ook niet de vraag of hij met zijn acties zijn reputatie niet zou schaden. Toen hij overstapte deed hij niets speciaals om zijn kiezer mee te nemen, behalve uitleggen wat hij met zijn overstap wilde bereiken: “J’ai toujours expliqué ma démarche.” Ook Ulburghs vond dat een overstap hem een verlies aan reputatie zou opleveren. Vanuit die vrees stapte hij niet direct van de SP naar Agalev over. “Er was een verschil door het feit dat ik geen lid ben geweest van de SP en dat ik mij niet onmiddellijk kandidaat heb gesteld bij Agalev, ik heb daar dan toch twee jaar mee gewacht. Zo heb ik niet de indruk gelaten een opportunist te zijn, iemand die zijn eigen jobke zoekt.” De Clippele dacht zijn verlies aan reputatie zo laag mogelijk te houden door niet over te stappen tijdens zijn mandaat: “In mijn geweten had ik geen enkel probleem en tegenover de kiezer zeker niet: ik ben niet overgestapt tijdens mijn legislatuur.”

Voor andere overstappers was het mogelijk verlies aan reputatie en het vertrouwen van de kiezer geen drempel om over te stappen. Dit was het geval voor Kestelijn-Sierens en Cahay-André. Deze laatste was “très confiante pour les électeurs”. Ook Candries vond niet dat zijn reputatie geschonden zou worden door over te stappen: “Mijn kiespubliek moet altijd geweten hebben dat ik als technocraat geen dag langer in de VU kon blijven zodra ik daar geen invloed meer kon uitoefenen.”

7.3.3. Het mogelijk verlies van de parlamentszetel.

In hoofdstuk 3 hebben we aangetoond dat het verlies van de parlamentszetel bij overstap niet wettelijk bepaald is en – bij gebrek aan sancties vanuit de partij eens het parlamentslid er geen lid meer van is – enkel het onderwerp van het geweten van het parlamentslid in kwestie. Van

¹²⁰ Zie STAES, P., *De zachtgekookte eitjes: een politieke vertelling over het groene fabriekje*, Scoop, Groot-Bijgaarden, 1996, 207 p.

de vijftien parlementsleden die we geïnterviewd hebben, bekleedden er zeven een mandaat op het moment van de overstap.¹²¹ Een achtste, Jean-Pierre de Clippele, stelde zijn overstap uit tot het einde van zijn mandaat. Dat deed hij bewust: “Er zijn er die overgaan tijdens de legislatuur en dat vind ik heel slecht. Want de mensen hebben misschien wel gestemd voor die ene persoon, maar ook voor de partij. Als je in een partij bent, moet je ook het standpunt van de partij vertegenwoordigen.”

De andere overstappers met een mandaat behielden dat mandaat. Voor Nols was dat tamelijk logisch: het is algemeen aanvaard dat een parlements lid bij zijn ontslag uit de fractie als onafhankelijke mag verder zetelen. Ook voor Deprez stelde dit geen problemen, hij bleef immers in de christen-democratische fractie van het Europees Parlement zetelen.

Chevalier gaf zijn parlementszetel niet af. Hij geeft toe dat dat “misschien niet ordentelijk” was en dat het ook deels omwille van “pecuniaire redenen” was, maar haalt ook argumenten ter verdediging aan: “Als je je zetel opgeeft, tel je niet meer mee in de politiek en heb je het moeilijker om terug te komen. Bovendien komt dan je opvolger in de plaats, terwijl ik meer stemmen heb gehaald dan mijn opvolger en de mensen dus uiteindelijk niet voor je opvolger hebben gekozen”. Ook Candries was niet van mening dat hij zijn zetel moest afstaan: “Als men in de politiek zit, vertegenwoordigt men heel Vlaanderen, niet alleen mensen van zijn partij.” Cahay-André vond niet dat ze haar zetel aan de PSC moest afgeven bij haar overstap. Het was al het einde van de legislatuur en ze wilde haar werk verderzetten. Bovendien zei Deprez haar dat ze haar zetel mocht houden.

7.4. Besluit: Types van overstap. Rational Choice?

Volgende tabel toont een overzicht van de beslissing tot overstap van elk geïnterviewd parlements lid. Ze toont de inschatting van de waarde van het lidmaatschap van de beide partijen, de inschatting van de kosten (het ingeschat verlies aan persoonlijke banden, reputatie, zetel) die de overstap met zich meebrengt en de mate van zekerheid omtrent de juiste inschatting van de waarde van het lidmaatschap van de nieuwe partij. Van de juistheid van de inschatting kan het parlements lid zekerder zijn wanneer hij gesprekken heeft of onderhandelingen voert met de nieuwe partij. Ook wanneer het parlements lid troeven bezit die de partij nodig heeft, wat zich kan uiten in het feit dat de partij hem komt opzoeken, zorgt

¹²¹ Ludo Dierickx rekenen we niet tot deze zeven. Hij stapte nét voor de ontbinding van de Kamer over, zodat we zijn overstap niet beschouwen als een overstap tijdens het mandaat.

ervoor dat hij zekerder kan zijn van de goede afloop. De inschatting van de waarde van het lidmaatschap van beide partijen gebeurt aan de hand van enkele indicatoren: de ingeschatte positie in de partij, de te verkrijgen plaats op de lijst, de inschatting van de populariteit bij de partijgebonden kiezer, het stemmenaantal van de partij (herverkiezing), de inschatting van de kans op regeringsdeelname van de partij (carrièrebevordering), de inschatting van de compatibiliteit tussen de eigen standpunten en die van de partij, de mate aan tendensrecht, de kans op het verkrijgen van beleidsverantwoordelijkheid binnen de partij (beleidsbeïnvloeding).

De beslissingen die we hierboven hebben beschreven en geanalyseerd, kunnen we opdelen in drie types. Een eerste type van beslissing (*type misnoegden/herverkiezing*) is die die genomen is vanuit de overweging dat de oorspronkelijke partij niet meer kan tegemoetkomen aan het verlangen van het parlementslid om herverkozen te worden, omdat het parlementslid in een ongunstige positie verkeert in de partij, omdat hij geen kans ziet om nog een verkiesbare plaats op de lijst te krijgen, of omdat hij inschat dat het stemmenaantal van de oorspronkelijke partij niet groot genoeg zal zijn om in de toekomst nog herverkozen te worden. Daarom stapt het parlementslid over naar een andere partij waarvan hij veronderstelt dat het lidmaatschap hem in staat zal stellen opnieuw verkozen te worden. Vaak houdt het parlementslid in die beslissing ook rekening met het feit of het lidmaatschap van de nieuwe partij hem ook in staat zal stellen een eigen stempel te drukken op het beleid door bij de overstap te kiezen voor die partij waarvan de standpunten nog enigszins compatibel zijn met de eigen standpunten en het eventueel verkrijgen van tendensrecht of beleidsverantwoordelijkheid bij die partij. Maar indien zijn kans op herverkiezing in de oorspronkelijke partij groter zou zijn dan in een andere partij, dan zou dit parlementslid bij de oorspronkelijke partij blijven. De beslissingen tot overstap naar een andere partij van Ulburghs, Staes en de Clippele¹²² behoren volgens ons tot deze eerste categorie.

De tweede categorie van beslissingen (*type misnoegden/beleidsbeïnvloeding*) zijn die die genomen zijn vanuit de overweging dat de oorspronkelijke partij niet of onvoldoende kan tegemoetkomen aan het verlangen van het parlementslid om een eigen stempel te drukken op het beleid, doordat de eigen beleidsstandpunten niet overeenkomen met die van de partij, doordat men in de partij niet het nodige tendensrecht krijgt om de eigen standpunten te uiten, of doordat men in de oorspronkelijke partij niet in staat is verantwoordelijkheid op te nemen voor die beleidsdomeinen die men belangrijk vindt. Het parlementslid zal daarom overstappen naar een andere partij die hem beter in staat stelt een eigen stempel te drukken op het beleid, doordat er een grotere compatibiliteit is tussen de eigen standpunten en de standpunten van de nieuwe partij, doordat er tendensrecht is binnen de nieuwe partij en/of doordat hij (eventueel via onderhandelingen) beleidsverantwoordelijkheid verkrijgt binnen de nieuwe partij. De beslissingen tot overstap naar een andere partij van Nols, De Mol, Chevalier, Kestelijn-Sierens, Candries en Nelis-Van Liedekerke behoren volgens ons tot deze tweede categorie.

¹²² Alhoewel de Clippele ook als een “herverkavelaar” (zie verder) kan gecatalogeerd worden wegens zijn vooruitziende analyse van de stemmenaantallen van de UDRT en de PRL, brengen we zijn beslissing tot overstap toch onder als een beslissing die genomen wordt vanuit de overweging dat de eerste partij niet langer in staat is aan de voorkeur van herverkiezing tegemoet te komen, omdat de Clippele de analyse enkel voor zichzelf maakt en het dus niet zijn bedoeling is de hele UDRT in de PRL onder te brengen.

Van deze twee categorieën bestaat ook een tussencategorie: het gaat om die parlementsleden die overstappen omdat de oorspronkelijke partij niet langer kan tegemoetkomen aan de voorkeur van beleidsbeïnvloeding, maar waar het niet meer verkrijgen van een verkiesbare plaats op de lijst de doorslag geeft. De beslissing tot overstap van Geyselings en Dierickx behoren volgens ons tot deze categorie.

Een derde categorie van beslissingen tot overstap (type herverkavelaars) worden niet zozeer genomen vanuit het verlangen om eigen voorkeuren maximaal te verwezenlijken, maar vanuit een “politieke analyse”, een “toekomstvisie”, de wens om op hoger niveau aan het politieke landschap te sleutelen, kortom een herverkaveling van het politieke landschap door te voeren. In eerste instantie is het voor deze parlementsleden dan ook niet de bedoeling om individueel naar de andere partij over te stappen, maar om de hele partij (of een groot deel ervan) te overhalen de krachten te bundelen met een andere partij, die op beleidsvlak compatibel is met de oorspronkelijke partij. Maar omdat deze herverkaveling op hoger niveau niet is gelukt, staan de parlementsleden in kwestie voor een tweede keuze: alleen of met een kleine groep overstappen of bij de oorspronkelijke partij blijven. Deze keuze verloopt doorgaans niet rationeel: vaak kan het parlements lid zijn voorkeuren meer maximaliseren in de oorspronkelijke partij. Waarom deze parlementsleden dan toch individueel overstappen is vaak vanuit de overweging dat het voorbeeld geven andere partijleden alsnog zal overtuigen mee te komen, of vanuit de overweging dat men consequent moet zijn met wat men reeds publiekelijk heeft verkondigd. De beslissingen tot overstap naar een andere partij van Geens, Coveliers, Deprez, en in zijn kielzog Cahay-André, behoren volgens ons tot deze derde categorie.

Wat opvalt, is dat geen enkel parlements lid zijn overstap motiveert vanuit een verlangen zijn carrière te bevorderen. Dat we hieruit zouden kunnen besluiten dat carrièrebevordering niet tot de voorkeuren van het parlements lid behoort, is evenwel een stap te ver. We hadden immers vooropgesteld dat een overstap zoveel mogelijk in termen van het maximaal willen verwezenlijken van de voorkeur van beleidsbeïnvloeding zou beargumenteerd worden, aangezien het parlements lid op die manier vermijdt dat zijn reputatie geschaad wordt. Dat carrièrebevordering niet wordt aangehaald als motivatie voor de overstap, ligt dus in de lijn van de verwachtingen.

Het merendeel van de geïnterviewde overstappers werd door de partijtop van de nieuwe partij aangesproken om de partij te verwoegen. Dit geldt voor Nols, de Clippele, Geyselings, Chevalier, Kestelijn-Sierens en Nelis-Van Liedekerke. Een minderheid (De Mol, Ulburghs, Dierickx) bood zich zelf aan bij de nieuwe partij. Over het feit of Staes en Candries

aangesproken werden, dan wel zelf de stap naar de nieuwe partij hebben gezet, hebben we geen duidelijkheid. De overstappen van Geens, Coveliers, Deprez en Cahay-André werden globaler geregeld, daar was er meer sprake van een wederzijdse toenadering tussen twee partijen.

Van echte onderhandelingen waarin er garanties worden verkregen met betrekking tot toekomstige plaatsen op de lijst of beleidsverantwoordelijkheid is slechts zeer zelden sprake. Enkele de Clippele kreeg zwart op wit de garantie dat de PRL hem zou coöpteren indien hij niet verkozen zou zijn. Anderen maakten mondeling duidelijke afspraken in verband met “de zichtbaarheid” van hun plaats op de lijst (Staes, Deprez), beleidsverantwoordelijkheid (Staes en Candries) en de compatibiliteit van de beleidsstandpunten (het aan Nols beloofde wetsvoorstel om de immigratie tegen te houden). Weer anderen vroegen naar eigen zeggen niets, maar kregen wel de belofte van de nieuwe partij op een nieuw mandaat (Geens, Nelis-Van Liedekerke). De herverkiezing van Cahay-André werd door Deprez onderhandeld, voor zichzelf onderhandelde Deprez naar eigen zeggen niets, maar “vroeg” enkel om zijn mandaat in het Europees Parlement te kunnen voortzetten. Tussen Nols, Geyselings, De Mol, Ulburghs en Dierickx en hun respectievelijke nieuwe partijen vonden geen onderhandelingen of gesprekken plaats waarin bepaalde engagementen werden getroffen. Verschillende overstappers waren bovendien van mening dat ze de nieuwe partij iets in ruil gaven: een extra zetel (Nols, Ulburghs), de mogelijkheid tot het aanboren van een nieuw kiezerspubliek (de Clippele, Nelis-Van Liedekerke), een vernieuwend profiel (Chevalier, Staes) of deskundigheid (de Clippele, Candries).

Het verlies aan gedane investeringen door de overstap werd door de geïnterviewden over het algemeen nogal laag ingeschat. Vijf van de geïnterviewde overstappers erkenden dat het verlies aan persoonlijke banden een drempel vormde om over te stappen. Ook het mogelijk verlies aan reputatie door de overstap werd door een deel van de geïnterviewden erkend als een drempel om de overstap te zetten. Voor een ander deel speelde dit evenwel geen rol, of werd het verlies aan reputatie zo klein mogelijk gehouden door de kiezer goed te informeren over de reden van de overstap. Zeven van de vijftien geïnterviewden bekleedden een mandaat op het moment van de overstap. Geen enkele van deze zeven gaf zijn mandaat bij overstap af. Zij bleven ofwel in dezelfde fractie zetelen, zetelden als onafhankelijke, of namen hun mandaat mee naar de nieuwe partij. Deze laatsten beargumenteerden het behoud van hun zetel bij overstap door erop te wijzen dat de legislatuur bijna om was, of door de keuze van de kiezer als een keuze voor hen persoonlijk te interpreteren.

Kunnen we nu na het analyseren van deze cases besluiten dat de beslissing tot overstap genomen wordt na een rationele kosten-baten-afweging? In zekere zin wel. Elk bestudeerd parlementslid stapt immers over in de hoop dat een andere partij beter aan zijn voorkeuren tegemoet zal kunnen komen. Er zijn echter enkele aanwijzingen tijdens de interviews naar voor gekomen die wijzen op het soms ontbreken van rationaliteit in de beslissingen. Wat doen we bijvoorbeeld met de “therapeutische ingeving” om over te stappen van Ludo Dierickx? En wat doen we met Gérard Deprez en Cahay-André die op een bepaald moment na het lanceren van de idee een nieuwe beweging te vormen niet meer terug konden (ook al hadden ze dat eventueel gewild)? Ook het feit dat zovele van de onderzochte overstappers een atypisch lid van hun eerste partij waren (op latere leeftijd en vanuit een niet- of anders-partijdige achtergrond “binnengehaald” door de partijtop, zie Nols, de Clippele, Geyselings, Ulburghs, Kestelijn-Sierens, Candries, Nelis-Van Liedekerke, Staes) doet een vermoeden rijzen dat wat een overstap vergemakkelijkt precies die “onpartijdige” ingesteldheid, die eigengereide positie in de oorspronkelijke partij is. Deze vaststelling kan beter dan in de Rational-Choice-theorie gekaderd worden in de normativistische theorie (zie hoofdstuk 4), waarin verondersteld werd dat wie overstapt diegenen zijn die de normen van de partij onvoldoende hebben geïnternaliseerd. Ook binnen dit kader past het onderscheid dat we gevonden hebben tussen diegenen die de overstap zetten uit ontevredenheid met de eerste partij en diegenen die de overstap zetten uit een soort politieke analyse, de herverkavelaars, die heel hun partij willen meenemen naar de nieuwe partij. Deze herverkavelaars zijn immers wel “typische” partijleden: Geens, Coveliers, Deprez en Cahay-André waren reeds langdurig lid van hun partij en waren zeer diep geëngageerd in hun partij (Geens als minister, Coveliers als fractievoorzitter, Deprez als partijvoorzitter...) Wie niet past binnen dit kader is Chevalier, al kunnen we ook beargumenteren dat hij hoofdzakelijk de normen van zijn “politieke vader” Van Acker had overgenomen en te weinig die van de SP. Wanneer we ook Dierickx’ “therapeutische” beslissing uitsluiten, blijft enkel Johan De Mol over. Maar hij beweerde dan weer dat de normen (standpunten) binnen de VU zodanig aan het veranderen waren dat hij niet langer in de VU kon blijven. Deze denkoefening leert ons met andere woorden dat er ook heel wat te zeggen is voor de normativistische verklaring voor partijwissels (en bij uitbreiding voor partijcohesie).

Dit neemt niet weg dat de uiteindelijke beslissingen tot overstap op een rationele manier worden genomen. Ons conceptueel model is zeer bruikbaar gebleken om de beslissingen tot overstap van de verschillende geïnterviewden te kaderen. Onze veronderstellingen dat het parlementslid voorkeuren heeft die zich bevinden op het vlak van office (herverkiezing, niet

carrièrebevordering) en policy worden bevestigd. Ook de verschillende indicatoren waarvan we vooropgesteld hebben dat het parlementslid aan de hand daarvan zijn kans inschat om binnen de partij zijn voorkeuren te verwezenlijken, zijn relevant gebleken.

Hoofdstuk 8: Gevolgen van partijwissel

Zoals reeds aangehaald in hoofdstuk 6 ondervindt ons onderzoek een kwantitatieve vertekening door de manier waarop de onderzoekseenheden geselecteerd werden. We konden immers enkel de herverkozen overstappers op een systematische en exhaustieve manier opsporen. Overstappers die in hun nieuwe partij niet herverkozen werden, konden we enkel bij “toeval” (verwijzingen in kranten e.d.) opsporen. Ook dit hoofdstuk stelt ons dus niet in staat om kwantitatieve besluiten te trekken (in de aard van “zoveel procent van de overstappers zijn succesvol in termen van herverkiezing, zoveel procent van de overstappers zijn succesvol in termen van carrièrebevordering...”). Wat we wel kunnen ontdekken zijn overwegende trends in de gevolgen van de partijwissels van onze onderzoekseenheden op het vlak van herverkiezing (8.1), carrièrebevordering (8.2) en beleidsbeïnvloeding (8.3). Van de onderzoekseenheden die we geïnterviewd hebben kunnen we daarenboven nagaan of de gevolgen van de overstap op een kwalitatieve manier te verklaren zijn door de manier waarop de beslissing tot overstap is genomen (8.4).

8.1. Herverkiezing

In onze verzameling van onderzoekseenheden bevonden zich zes parlementsleden die na hun overstap niet herverkozen werden. Twee van deze zes (Ferdinand Geyselings en Ludo Dierickx) konden we interviewen. Hoe komt het dat deze overstappers niet herverkozen werden? En waaraan danken de andere overstappers hun succes in termen van herverkiezing? We hebben vooropgesteld (zie hoofdstuk 5) dat de gevolgen van de overstap op het vlak van herverkiezing positief zouden zijn en indien dit niet zo was, dit te wijten was aan een verkeerde inschatting van de indicatoren die de kans op herverkiezing bepalen: de inschatting van de toekomstige positie in de nieuwe partij (steun van partijleiding en partijleden), daaraan verbonden de inschatting van de te verkrijgen plaats op de lijst in de nieuwe partij, de inschatting van de eigen populariteit bij de partijgebonden kiezer en de inschatting van de grootte van de personal vote. Omgekeerd gesteld: wanneer een overstapper na zijn overstap herverkozen wordt, is dit te danken aan een juiste inschatting van de genoemde indicatoren.

Om dit te toetsen gaan we in wat volgt eerst na of deze indicatoren in de nieuwe partij inderdaad op een zodanige manier ingevuld worden dat deze aanleiding geven tot herverkiezing. We nemen de indicatoren “positie” en “plaats op de lijst” samen in een

paragraaf (8.1.1) die handelt over de ontvangst in de nieuwe partij, de indicatoren “personal vote” en “populariteit bij de partijgebonden kiezer” nemen we samen in een tweede paragraaf (8.2.2) die handelt over de reacties van de kiezer op de overstap en de gevolgen voor het aantal voorkeurstemmen die de kandidaat in de verkiezingen volgend op de overstap verdient. In het besluit (8.4) proberen we de geslaagde of minder geslaagde invulling van deze indicatoren terug te koppelen aan de manier waarop de beslissing tot overstap is genomen.

8.1.1. De ontvangst in de nieuwe partij: Positie in de nieuwe partij en de verkregen plaats op de lijst

Een goede positie in de partij is cruciaal voor de herselectie van de parlementsleden voor een plaatsje op de kieslijst, zo hebben we eerder vermeld (zie hoofdstuk 5). Meerbepaald de positie ten opzichte van de selecterende instanties zal doorslaggevend zijn: de partijtop (nationaal of arrondissementeel), de partijleden (in het geval zij zich over de lijst kunnen uitspreken in de vorm van een ledenpoll) of de verschillende zuilen van de partij. Welke posities nemen de overstappers in in hun nieuwe partij? Worden ze aanvaard in de nieuwe partij door partijtop en partijleden? En verklaart dit hun (on)verkiezbare plaats op de lijst?

Tabel 3: Gevolgen van de overstap: positie van het parlements lid in de nieuwe partij en hun verkregen plaats op de lijst.

Naam	positie	verkiezingen	plaats lijst	V/O/S	verkozen
Nols	goed	1984 EP	11 (duwer)	(2) O	V
		1985 K	33 (duwer)	(5) O	V
		1987 K	33 (duwer)	(7) O	V
		1991 K	33 (duwer)	(7) O	V
de Clippele	goed	1985 S	4	(2) S	V
		1987 S	3	(4) V	PS
		1991 K	4	(7) V	V
Geyselings	slecht	1987 K	2	(0) O	NV
De Mol	slecht	1987 K	2	(1) S/O ¹²³	NV
		1991 K	2	(1) S/O	V (<i>app</i>)
		1995 K	2	(1) S/O	NV

¹²³ Deze tweede plaats op de lijst werd door De Mol zelf “onverkiezbaar” genoemd omdat er in het kleine kiesarrondissement van Dendermonde nooit twee zetels waren geweest voor de SP.

Ulburghs	goed	1991 S	1	(0) S	V
		1994 EP	14 (duwer)	(1) O	NV
		1999 VP	15 (duwer)	(1) O	NV
Chevalier	goed	1995 K	1	(1) V	V
		1999 K	1	(1) V	V
Geens	goed	1994 EP	5	(2) O/S ¹²⁴	NV
		1995 S	3de opvolger	(8) ?	NV
		1999 S	2de opvolger	(6) V ¹²⁵	V
Kestelijn-Sierens	goed	1994 EP	3	(2) S	V
		1995 S	20	(8) O	NV
		1999 EP	4	(3) S	CS
Coveliers	goed	1994 EP	13de opvolger	(2) O	NV
		1995 S	2	(8) V	V
		1999 K	1	(3) V	V
Candries	goed	1995 VP	1ste opvolger	(5) V ¹²⁶	NV
		1995 S	11	(12) V	V
Nelis-Van Liedekerke	goed	1995 S	2de opvolger	(8) V ¹²⁷	V
Staes	goed	1995 S	6	(12) V	V
	slecht	1999 S	7	(7) O	NV
Dierickx	slecht	1999 EP	5de opvolger	(3) O	NV
Deprez	goed	1999 EP	2	(3) V	V
Cahay-André	goed	1999 K	1ste opvolger	(2) V ¹²⁸	V

K= Kamerverkiezingen – S= Senaatsverkiezingen – EP= verkiezingen voor het Europees Parlement – VP= verkiezingen voor het Vlaams Parlement

(.) = aantal zetels voor de partij in hetzelfde arrondissement bij de vorige gelijkaardige verkiezingen. Voor de verkiezingen van 1995 (gewijzigde kiesarrondissementen en verminderd aantal verkozenen voor Kamer en Senaat, eerste verkiezingen voor de Gemeenschaps-en Gewestraden) nemen we het aantal zetels dat de uitslag van de verkiezingen van 1991 aan elke partij in de nieuwe kieskringen zou gegeven hebben volgens de nieuwe regeling. Zie de simulatie die daartoe is gebeurd naar aanleiding van het Sint-Michielsakkoord en die besproken is in de Kamer.¹²⁹

V/O/S = verkiesbaar/onverkiesbaar/strijdplaats

***cursief* = informatie verkregen tijdens de interviews met de overstapper in kwestie**

V/NV/PS/CS/app = verkozen/niet verkozen/opgepikt als provinciaal senator/gecoöpteerd als Senator/verkozen dankzij apparentering

¹²⁴ Het was de ambitie van de VLD om bij de Europese verkiezingen van 1994 5 zetels te halen. Peilingen wezen uit dat dit tot de mogelijkheden behoorde.

¹²⁵ Opvolgersplaats met zicht op mandaat indien de VLD in de regering ging en Marc Verwilgen minister zou worden.

¹²⁶ Opvolgersplaats met zicht op mandaat indien Luc Van Den Brande Vlaams minister-president zou worden.

¹²⁷ Opvolgersplaats met zicht op mandaat indien Annemie Neyts ontslag zou nemen om in het Europees Parlement te blijven.

¹²⁸ Opvolgersplaats met zicht op mandaat indien Didier Reynders minister zou worden in de volgende regering.

¹²⁹ Herziening van de Grondwet. Herziening van het artikel 49 van de Grondwet. Verslag, *Parlementaire Stukken*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1992-1993, 724/5, 1400.

Wat opvalt na analyse van de interviews is dat vele overstappers zeer weinig woorden besteden aan hoe ze ontvangen werden in de nieuwe partij. Blijkbaar is het voor velen vanzelfsprekend dat de inburgering in de nieuwe partij vlot verloopt. Dit is zeker het geval voor de positie ten opzichte van de partijtop en bij uitbreiding voor die ten opzichte van de collega's in de nieuwe fractie. Zo zegt Nols goed te zijn ontvangen in zijn nieuwe partij: "Au PRL ils m'aimaient bien bien sûr". Coveliers is "vrij vlot bij de VLD aanvaard geweest". Geens is "zeer goed ontvangen, er is nooit een probleem geweest". Nelis-Van Liedekerke heeft "nooit negatieve reacties gehad binnen de VLD, integendeel". Deprez ("je n'ai aucun problème dans le MR, j'ai de très bonnes relations personnelles avec les dirigeants") en Cahay-André ("tout est bien, il y a une grande confiance") werden vlot aanvaard binnen de PRL. Ook de Clippele en Kestelijn-Sierens werden goed ontvangen in hun nieuwe partij.

Deze goede positie ten aanzien van de partijtop is voor deze overstappers relevant. Zij zeggen immers hun plaats op de lijst toegewezen te hebben gekregen door de partijleiding. Over het algemeen verkregen deze overstappers een goede (verkiesbare¹³⁰) plaats op de lijst (zie tabel 3). Opvallend is dat enkelen een strijdplaats¹³¹ kregen toegewezen. Vooral voor Geens was het even wachten voor hij een verkiesbare plaats kreeg. Nols kreeg evenwel steevast de plaats van lijstduwer, volgens onze operationalisering een onverkiesbare plaats¹³².

Over de ontvangst bij de bredere basis van de partij (onder andere op plaatselijk vlak) verkregen we weinig informatie. Dat weinigen van de geïnterviewden aangaven dat ze voor hun plaats op de lijst afhankelijk waren van de partijleden, kan daarmee te maken hebben. Chevalier maakt hier wel melding van. Ondanks het feit dat hij kon rekenen op de steun van de VLD-partijtop, wilde hij zijn positie in de VLD door prestaties verankeren: "Laat mij werken, dat is het enige wat ik vraag." Dat hij daarop in een geheime stemming door de leden aangeduid werd als lijsttrekker, ervaarde hij als een bewijs van de legitimiteit van zijn overstap, ook naar de VLD-achterban toe. Ook Ulburghs heeft zijn plaats op de lijst verkregen via een ledenpoll.

¹³⁰ Worden als verkiesbare lijstplaatsen aanzien: die plaatsen op de kieslijst die binnen de nuttige volgorde staan (de nuttige volgorde stellen we gelijk aan het aantal zetels dat de partij in de vorige gelijkaardige verkiezingen in hetzelfde kiesarrondissement heeft behaald, in tabel 3 aangegeven als het cijfer tussen de haakjes in de kolom V/O/S) en die opvolgersplaatsen die met stellige zekerheid konden opgenomen worden omdat er zekerheid was omtrent het aantal verkozenen dat zou ontslag nemen (cursief aangeduid in tabel 3 omdat deze informatie werd verkregen tijdens de interviews.)

¹³¹ Worden als strijdplaatsen aanzien: die plaatsen op de kieslijst die net (1 plaats) buiten de nuttige volgorde (de nuttige volgorde stellen we gelijk aan het aantal zetels dat de partij in de vorige gelijkaardige verkiezingen in hetzelfde kiesarrondissement heeft behaald, in tabel 3 aangegeven als het cijfer tussen de haakjes in de kolom V/O/S) staan en die plaatsen waarvan uit het interview kon worden opgemaakt dat ze als strijdplaatsen werden aanzien (cursief aangeduid in de tabel)

Coveliers was zich eveneens bewust van de noodzaak aan een goede inburgering, niet alleen bij de VLD-partijtop, maar ook bij de plaatselijke afdelingen. Hij vroeg en verkreeg dat André Gantman (toenmalig voorzitter van de Antwerpse VLD-federatie) naar elke plaatselijke afdeling meeding om “een speechje te gaan doen” en zo de overstap van de Antwerpse VU’ers naar de VLD op plaatselijk vlak te doen aanvaarden.

Dat Nols minder gemakkelijk aanvaard werd bij de brede basis van de partij dan bij de partijtop, blijkt uit het feit dat hij vooralsnog geen lid mocht worden van de PRL. Dat had te maken met de “affaire Le Pen” waarbij men hem ervan beschuldigde de extreem-rechtse Franse politicus Jean-Marie Le Pen te hebben ontvangen in Schaarbeek. Over zijn lidmaatschap zou gestemd worden op een partijcongres. Nols besloot dat het wijzer was zijn vraag tot lidmaatschap in te trekken. Nols’ overstap op nationaal vlak had geen gevolgen op gemeentelijk vlak: daar had hij immers zijn eigen lijst NOLS.

Staes’ positie bij de CVP-top was aanvankelijk goed. In 1995 kreeg hij door zijn goede positie bij de toenmalige partijvoorzitter een verkiesbare plaats op de senaatslijst (die werd samengesteld door de voorzitter, in tegenstelling tot de kamerlijsten die werden opgesteld op arrondissementeel niveau). Maar: “In de CVP was ik niet onmiddellijk ‘persona grata’. In die kring rond Johan Vanhecke wel, juist wel, maar bij die achterban dus niet.” Hij bekeerde zich evenmin tot één van de zuilen van de CVP. Toen Van Hecke eerder dan verwacht ontslag moest nemen als voorzitter kreeg Staes een – zoals hij het zelf noemt¹³³ – onverkiesbare plaats op de lijst. Voor hem was het duidelijk: “De heersende machten van de CVP op dat moment wilden heel die groep rond Van Hecke buiten.”

Ook Geyselings werd niet goed ontvangen door de brede basis van zijn nieuwe partij, de VU. Toen hij ondanks zijn vermeend goede positie met de partijtop een onverkiesbare plaats op de lijst kreeg en men hem niet coöpteerde (achteraf dacht Geyselings dat “men waarschijnlijk toch weer misbruik heeft gemaakt van mijn bekendheid”), wilde Gabriëls hem introduceren op plaatselijk vlak en schoof hem naar voren voor een plaatsje op de lijst voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1988. Daar werd hij echter evenmin aanvaard en kreeg hij de laatste plaats op de lijst.

De Mol verkeerde eveneens in een minder goede positie ten opzichte van de SP: hij was geen lid van de SP en bleef afzijdig. In 1987 bood men hem de tweede plaats op de lijst aan,

¹³² Worden als onverkiesbare plaatsen beschouwd: die plaatsen op de kieslijst die meer dan 1 plaats buiten de nuttige volgorde staan.

¹³³ Volgens onze operationalisering was de 7de plaats op de lijst bij de Europese verkiezingen van 1999 een verkiesbare plaats aangezien de CVP bij de vorige verkiezingen ook 7 zetels haalde. Staes haalde echter aan dat Theo Kelchtermans op de lijstduwersplaats sowieso één van deze 7 zetels in de wacht zou slepen.

wat “het meest vergiftigde geschenk is binnen de SP omdat men alles in functie stelt van de lijsttrekker.” In 1991 werd hij echter “per ongeluk” verkozen op de tweede plaats op de lijst, als gevolg van apparentering. De SP had een zetel meer in Dendermonde maar De Mol voelde aan dat hij “een niet-gewenste verkiezing was.” Men verplichtte hem lid te worden van de SP vooraleer hij zijn mandaat kon opnemen en bezorgde hem in 1995 een onverkiesbare plaats op de lijst.¹³⁴

Ook Dierickx’ positie in zijn nieuwe partij, de SP, was weinig betekenisvol: “Ik ben in de SP altijd zeer marginaal gebleven. Ik heb niet het gevoel gehad dat ze mij – toch gewezen Senator en bekend politicus – nodig hadden.” In 1999 werd hij op de zesde opvolgersplaats voor de Europese verkiezingen geplaatst. Dierickx was verbolgen: “Iemand die zo gemiliteerd heeft voor de Europese idee hoort niet thuis op een zesde opvolgersplaats.”

Uit tabel 3 kunnen we besluiten dat een goede positie bij de top en/of de leden van de nieuwe partij vroeg of laat aanleiding geeft tot een herverkiezing: het merendeel werd direct bij de eerstvolgende verkiezingen of bijna direct (Coveliers) na de overstap herverkozen, een enkeling (Geens) moest wachten tot de derde verkiezing na zijn overstap om herverkozen te worden.

Sommige herverkozen overstappers hebben hun herverkiezing te danken aan het toegewezen krijgen van een verkiesbare plaats op de lijst door de partijtop (Coveliers, Staes, Deprez) of door de partijleden (Chevalier). Anderen (de Clippele, Ulburghs, Kestelijn-Sierens) kregen een strijdplaats en werden verwacht ook hun stemmenaantal in de weegschaal voor hun verkiezing te leggen. Nog anderen (Geens, Candries, Nelis-Van Liedekerke, Cahay-André) konden op herverkiezing rekenen dankzij de toewijzing van een opvolgersplaats die uitzicht bood op een mandaat. Nols, die stevast de lijstduwersplaats kreeg toegewezen, rekende voor zijn herverkiezing volledig op zijn voorkeurstemmen.

De niet-herverkiezing van Geyselings en Staes en de “bij vergissing” (door apparentering) herverkiezing van De Mol is te wijten aan het verkrijgen van een onverkiesbare plaats op de lijst (Geyselings, Staes) en het verkrijgen van een strijdplaats gecombineerd met een gebrek aan een voldoende groot aantal voorkeurstemmen (De Mol).

Tabel 4 brengt de gegevens over de na de overstap verkregen plaats op de lijst en de eventuele herverkiezing van de niet geïnterviewde overstappers samen: ook uit deze tabel blijkt dat het merendeel van de overgestapte parlementsleden direct na de overstap in de nieuwe partij een verkiesbare plaats op de lijst verkrijgt en dan ook stevast herverkozen

¹³⁴ “Onverkiesbaar” volgens De Mol omdat de SP nooit meer dan 1 zetel haalt in de kieskring Dendermonde, echter verkiesbaar volgens onze operationalisering.

wordt. Omdat we geen interviews hebben kunnen afnemen met deze onderzoekseenheden, kunnen we evenwel niet zeggen of dit te danken is aan een goede positie bij de partijtop of partijleden, kortom aan een goede ontvangst in de partij.

Tabel 4: Gevolgen van de overstap: verkregen plaats op de lijst na de overstap (niet-geïnterviewden)

Naam	verkiezingen	lijstplaats	V/O/S	verkozen
Moureaux	1985 K	1	(4) V	V
	1987 S	3	(2) S	V
	1991 K	1	(6) V	V
	1995 K	2	(3) V	V
	1999 K	22 (duwer)	(2) O	NV
Defosset	1985 K	2	(4) V	V
	1987 K	2	(4) V	V
Simonet	1985 K	2	(5) V	V
	1987 S	1	(4) V	V
	1991 K	2	(7) V	V
Delahaye	1985 K	33 (duwer)	(3) O	NV
Hendrick	1987 K	2	(2) V	V
Roelants du Vivier	1989 EP	2	(0) O	NV
	1994 EP	3de opvolger	(2) ?	NV
	1999 FG	/	/	V
Gabriëls	1995 VP	1	(3) V	V
	1999 VP	1	(3) V	V
	1999 S	24	(6) O	NV
Valkeniers	1995 K	2	(2) V	V
	1999 K	2	(2) V	V
Janzegers	1995 S	10	(12) V	NV
De Boeck	1995 K	2de opvolger	(3) ?	NV
Dallons	1999 K	4	(3) S	NV
de T'Serclaes	1999 S	3	(5) V	V

8.1.2. Reacties van de kiezer op de overstap

Hoe reageert de kiezer op de overstap? Verliest het overstappend parlementslid zijn reputatie en het vertrouwen van de kiezer? Of slaagt hij erin zijn overstap zodanig te beargumenteren dat zijn achterban (personal vote) hem volgt naar de nieuwe partij en hij bij de nieuwe partij enthousiast ontvangen wordt door de partijgebonden kiezer? De verkiezingen volgend op de

overstap worden door de overstappers vaak gezien als een ultieme legitimiteitstest. Een goed persoonlijk resultaat in de vorm van een groot aantal voorkeurstemmen wordt gezien als een goedkeuring van de overstap door de kiezer, dus als een bewijs van legitimiteit van de overstap. In veel gevallen zal het aantal voorkeurstemmen evenwel niet meer bepalend zijn voor de herverkiezing van het parlementslid. Enkel voor wie op een onverkiesbare plaats (Nols, Geyselings, Dierickx) of een strijdplaats (de Clippele, Ulburghs, Kestelijn-Sierens) stond kan het aantal voorkeurstemmen nog doorslaggevend zijn.

Voorkeurstemmen van verschillende kandidaten worden vaak vergeleken om na te gaan wie de meest populaire politicus is. Voor een vergelijking van de voorkeurstemmen volstaat het evenwel niet om de absolute aantallen met elkaar te vergelijken. Deze houden immers geen rekening met de grootte van het arrondissement, de grootte van de partij en de verschillende sterkte van de partijen in de verschillende arrondissementen. Daarom is het beter met relatieve cijfers te werken, i.e. het aantal voorkeurstemmen te delen door het kiescijfer van de partij in het arrondissement. Toch mogen we ook het absolute aspect niet volledig over het hoofd zien: een groot absoluut aantal voorkeurstemmen blijft betekenisvol. Dewachter werkte een formule uit die het relatieve en het absolute aspect van de voorkeurstem combineert en toelaat de voorkeurstemmen over partijen en arrondissementen heen te vergelijken.¹³⁵ Een toepassing van deze formule op de absolute voorkeurstemmen van onze onderzoekseenheden voor de verkiezingen voor de overstap (de laatste verkiezingen op een lijst van partij 1) en de verkiezingen na de overstap (de eerste verkiezingen op een lijst van partij 2)¹³⁶ levert de geschaalde voorkeurstemmen op die we in de derde kolom van tabel 5 vinden (kolom “VKS gesch”). Omdat we erkennen dat het voor een kandidaat die gewoon is

¹³⁵ Deze geschaalde voorkeurstem wordt als volgt berekend :

$$\frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen van de kandidaat}}{500} + \frac{\text{absoluut aantal voorkeurstemmen van de kandidaat} \times 100}{\text{kiescijfer van de partij in de kieskring}}$$

Voor de grotere kieskringen van het Europees Parlement en de Senaat vanaf 1995 wordt de 2500-voorkeurschaal gebruikt: deze volgt dezelfde formule als de hierboven beschreven 500-voorkeurschaal, maar vervangt de noemer van het eerste lid door 2500. Dit zou vergelijkingen tussen twee kieskringen van zeer verschillende grootte mogelijk moeten maken, omdat het absoluut aantal voorkeurstemmen van wie in een grote kieskring opkomt anders te sterk doorweegt. Let wel: dit is een benaderende parameter; zij maakt een zo goed mogelijke, maar evenwel geen sluitende vergelijking mogelijk.

Zie DEWACHTER, W., *Verkiezingstechnieken en machtsverwerving*, o.c., p. 180.

Zie voor de 2500-voorkeurschaal: SMITS, J. & THOMAS, I., “Het gebruik van de meervoudige voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 21 mei 1995” in *Res Publica*, (1998), 1, pp. 127-168.

¹³⁶ Als “de eerste verkiezing na de overstap bij partij 2” beschouwen we enkel die verkiezing waar de kandidaat op een verkiesbare of strijdplaats staat. Als de kandidaat in geen enkele verkiezing na de overstap op een verkiesbare of strijdplaats staat, beschouwen we de eerste verkiezing in tijd na de overstap. We doen dit om te vermijden dat we een vertekend resultaat zouden krijgen doordat kandidaten als schijnkandidaten deelnamen aan de verkiezingen. Op die manier beschouwen we bij Hugo Coveliers niet zijn aantal

op te komen in een kleine kieskring moeilijk is verspreid over een grote kieskring (voor het Europees Parlement of voor de Senaat vanaf 1995) een even groot aantal stemmen te halen, bekijken we in deze gevallen ook het electoraal succes in de eigen provincie door een kolom geschaalde “lokale voorkeurstem” bij te voegen (kolom “VKS lokaal gesch” tabel 5).¹³⁷ Omdat in sommige gevallen het kunnen vergroten van het absoluut aantal voorkeurstemmen voor de parlements kandidaten ook betekenisvol kan zijn, worden de absolute aantallen (kolom 2) ook in tabel 5 opgenomen (lokale absolute voorkeurstemmen: kolom 4 tabel 5).

Tabel 5: Het verschil in absolute en geschaalde voorkeurstemmen voor en na de overstap

	VKS abs	VKS gesch	VKS lokaal abs	VKS lokaal gesch
Nols				
1981 K	14614	39,1	14614	39,1
1984 EP	92969	54,4	77022	233
% verschil	536,16	39,13	427,04	495,91
de Clippele				
1981 S	7771	28,6		
1985 S	8711	23,2		
% verschil	12,10	-18,88		
Geyselings				
1985 S	2973	14,95		
1987 K	1187	6,5		
% verschil	-60,07	-56,52		
De Mol				
1985 K	4892	40,6		
1987 K	1017	5,6		
% verschil	-79,21	-86,21		
Ulburghs				
1985 S	13639	39,1		
1991 S	7896	37,4		
% verschil	-42,11	-4,35		

voorkeurstemmen bij de Europese verkiezingen van 1994 – de eerste verkiezingen waarin hij bij de VLD opkwam – maar wel de daaropvolgende kamerverkiezingen in 1995.

absoluut aantal voorkeurstemmen absoluut aantal voorkeurstemmen
¹³⁷ $\frac{\text{van de kandidaat in de provincie}}{500} + \frac{\text{van de kandidaat in de provincie} \times 100}{\text{kiescijfer van de partij in de provincie}}$

Chevalier				
1991 K	9602	45,9		
1995 K	12689	58		
% verschil	32,15	26,36		
Geens				
1991 S	6315	43	6315	43
1994 EP	5032	2,7	2577	6,6
% verschil	-20,32	-93,72	-59,19	-84,65
Kestelijn-Sierens				
1991 K	5237	20,5	5237	20,5
1994 EP	18108	9,9	8333	25,2
% verschil	245,77	-51,71	59,12	22,93
Coveliers				
1991 K	7525	31,2	7525	31,2
1995 S	43920	23,2	9157	23,5
% verschil	483,65	-25,64	21,69	-24,68
Candries				
1991 K	4380	33	4380	33
1995 VP	6167	16,6	35739	17,8
% verschil	40,80	-49,70	715,96	-46,06
Nelis-Van Liedekerke				
1991 K	2910	12,9	2910	12,9
1995 S	17915	9,4	6199	15,2
% verschil	515,64	-27,13	113,02	17,83
Staes				
1994 EP	20607	27,4		
1995 S	27597	26,9		
% verschil	33,92	-1,82		
Dierickx				
1991 S	3684	13,6	3684	13,6
1999 EP	6809	4	1223	3,4
% verschil	84,83	-70,59	-66,80	-75,00
Deprez				
1995 S	130976	82,5		
1999 EP	87372	48,9		
% verschil	-33,29	-40,73		

Cahay-André

1995 K	12401	46,7
1999 K	5870	19,5
% verschil	-52,67	-58,24

VKS abs: absoluut aantal voorkeurstemmen tijdens de verkiezingen voor en na de overstap**VKS gesch: geschaalde voorkeurstemmen tijdens verkiezingen voor en na de overstap****VKS lokaal abs: absoluut aantal voorkeurstemmen in de eigen provincie****VKS lokaal gesch: geschaalde "lokale" voorkeurstem****%verschil: verschil tussen de absolute en geschaalde voorkeurstemmen voor en na de overstap als een percentage van de geschaalde voorkeurstemmen voor de overstap.****K: Kamerverkiezingen – S: Senaatsverkiezingen – EP: verkiezingen voor het Europees Parlement – VP: Verkiezingen voor het Vlaams Parlement**

Uit de tabel blijkt al meteen de kracht van de geschaalde voorkeurstemmen als een vergelijkingsinstrument. In sommige gevallen lijkt het parlementslid immers zijn voorkeurstemmen te vergroten, maar dit is enkel te wijten aan het feit dat hij in een grotere kieskring opkomt. Opvallend is dat veel van de overgestapte politici hun geschaalde voorkeurstemmen na de overstap zien dalen. Met andere woorden: zij boekten relatief gezien een kleiner persoonlijk electoraal succes in hun nieuwe partij dan in hun vorige partij. Bij Jef Ulburghs en Paul Staes bleef de schade evenwel beperkt tot verwaarloosbaar. Ook de geschaalde voorkeurstemmen van Jean-Pierre de Clippele daalden maar in beperkte mate. Van slechts twee overstappers (Roger Nols en Pierre Chevalier) stegen de geschaalde voorkeurstemmen. Wanneer we rekening houden met de grote concurrentie die men ervaart wanneer men na de overstap opkomt in een grote kieskring (zoals die voor de Senaat na 1995 en het Europees Parlement) door een geschaalde "lokale voorkeurstem" te berekenen, zien ook Kestelijn-Sierens en Nelis-Van Liedekerke hun electoraal succes (op lokaal vlak) stijgen. Het electoraal succes van Geyselings, De Mol, Geens, Coveliers, Candries, Dierickx, Deprez en Cahay-André is duidelijk gedaald door de overstap.

Een voorkeurstem valt, zoals eerder vermeld, op te delen in een deel partijgebonden voorkeurstemmen en een deel persoonsgebonden voorkeurstemmen (dat laatste is wat politici hun achterban noemen en wat wij als personal vote hebben benoemd). Welk aandeel de beide soorten voorkeurstem precies in het totaal aantal voorkeurstemmen innemen kunnen we niet achterhalen. Voor parlementsliden die overstappen is het, meer dan voor andere parlementsliden, een vraag die hen bezighoudt. Hoe groot is de personal vote die het parlementslid kan meenemen naar de nieuwe partij en hem eventueel van herverkiezing in de nieuwe partij kan verzekeren? Hoe zal het overstappende parlementslid ontvangen worden door de partijgebonden kiezer in de nieuwe partij? Ook vanuit het oogpunt van de partij die de overstapper ontvangt is deze opsplitsing van de voorkeurstem een relevante vraag. Een

overstappend parlementslid dat een grote personal vote heeft, kan immers een groot aantal nieuwe stemmen voor de partij bijbrengen, zelfs in die mate dat hij de partij een zetel extra kan opleveren. Dit vormt uiteraard een nadeel voor de vroegere partij, die door de overstap van haar grote stemmentrekker stemmen verliest. In welke mate overstappende parlementsliden een dergelijk effect teweegbrengen op het electoraal succes van de partij die ze verlaten en vervoegen, toont volgende tabel. De kolom “effect partij 1” wordt berekend aan de hand van het procentueel verschil tussen de procentuele stijging/daling van de eerste partij op lokaal vlak tussen de twee verkiezingen met de procentuele stijging/daling van de eerste partij op nationaal vlak tussen de twee verkiezingen. Als dit verschil negatief is, dus als de uitslag van de eerste partij op lokaal vlak meer daalt of minder stijgt dan op nationaal vlak, dan is het mogelijk dat de factor “overstap van kandidaat x” mee dit effect heeft beïnvloed. De kolom “effect partij 2” wordt berekend aan de hand van het procentueel verschil tussen de procentuele stijging/daling van de tweede partij op lokaal vlak met de procentuele stijging/daling van de tweede partij op nationaal vlak. Als dit verschil positief is, dus als de uitslag van de tweede partij op lokaal vlak meer stijgt of minder daalt dan op nationaal vlak, dan is het mogelijk dat de factor “overstap van kandidaat x” mee dit effect heeft beïnvloed.

Tabel 6: Gevolgen van de overstap van het parlementslid voor de stemmenaantallen van de partijen

					effect partij 1	effect partij 2
Nols	FDF nat.	FDF lok.	PRL nat.	PRL lok.		
1981 K	4,2	17,4	8,6	12,2		
1984 EP	2,5	8,9	9,4	17,4		
% verschil	-40,5	-48,9	9,3	42,6	-8,37	33,32
de Clippele	UDRT nat.	UDRT lok.	PRL nat.	PRL lok.		
1981 S	2,7	7	8,6	12,6		
1985 S	1,2	4,1	9,8	18,3		
% verschil	-55,6	-41,4	14,0	45,2	14,13	31,28
Geyselings	Agalev nat.	Agalev lok.	VU nat.	VU lok.		
1985 S	3,8	7,7	8,1	12,3		
1987 K	4,5	7,9	8,1	14,3		
% verschil	18,4	2,6	0,0	16,3	-15,82	16,26
De Mol	VU nat.	VU lok.	SP nat.	SP lok.		
1985 K	7,9	12,9	14,5	21,3		
1987 K	8,1	13,4	14,9	22,6		
% verschil	2,5	3,9	2,8	6,1	1,34	3,34

Ulburghs	SP nat.	SP lok.	Agalev nat.	Agalev lok.		
1985 S	14,5	26,5	3,8	5,6		
1991 S	11,9	22,1	5,1	7,9		
% verschil	-17,9	-16,6	34,2	41,1	1,33	6,86
Chevalier	SP nat.	SP lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1991 K	12	20,2	12	18,8		
1995 K	12,6	20,8	13,1	21,9		
% verschil	5,0	3,0	9,2	16,5	-2,03	7,32
Geens	VU nat.	VU lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1991 S	6	8,2	11,7	27,4		
1994 EP	4,4	7,4	11,4	21,8		
% verschil	-26,7	-9,8	-2,6	-20,4	16,91	-17,87
Kestelijn-Sierens	CVP nat.	CVP lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1991 K	16,8	29,3	12	18,8		
1994 EP	17	26,7	11,4	20,9		
% verschil	1,2	-8,9	-5,0	11,2	-10,06	16,17
Coveliers	VU nat.	VU lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1991 K	5,9	7,7	12	15,1		
1995 S	5,3	7,8	13,3	17		
% verschil	-10,2	1,3	10,8	12,6	11,47	1,75
Candries	VU nat.	VU lok.	CVP nat.	CVP lok.		
1991 K	9,5	8,9	27	29		
1995 VP	9	8,5	26,8	31,8		
% verschil	-5,3	-4,5	-0,7	9,7	0,77	10,40
Nelis-Van Liedekerke	CVP nat.	CVP lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1991 K	16,8	22,5	12	22,2		
1995 S	16,8	26,9	13,3	24,6		
% verschil	0,0	19,6	10,8	10,8	19,56	-0,02
Staes	Agalev nat.	Agalev lok.	CVP nat.	CVP lok.		
1994 EP	6,6	12,7	17	20,1		
1995 S	3,7	7,8	16,8	24,6		
% verschil	-43,9	-38,6	-1,2	22,4	5,36	23,56
Dierickx	Agalev nat.	Agalev lok.	SP nat.	SP lok.		
1991 S	5,1	9,7	11,9	17,7		
1999 EP	7,5	13,7	8,9	12,5		
% verschil	47,1	41,2	-25,2	-29,4	-5,82	-4,17

			PRL-FDF-	PRL-FDF-		
	PSC nat.	PSC lok.	MCC nat.	MCC lok.		
Deprez						
1995 S	7,3	19,2	11,2	38,9		
1999 EP	5	12	10,1	36,2		
% verschil	-31,5	-37,5	-9,8	-6,9	-5,99	2,88
			PRL-FDF-	PRL-FDF-		
	PSC nat.	PSC lok.	MCC nat.	MCC lok.		
Cahay-André						
1995 K	7,7	17,5	10,3	22,5		
1999 K	5,9	14,1	10,1	23,3		
% verschil	-23,4	-19,4	-1,9	3,6	3,95	5,50

Tabel 6 toont dat er een effect op de stemmenaantallen van beide partijen valt vast te stellen dat (naast andere factoren die we niet kunnen controleren) mogelijk door de factor overstap van kandidaat x is veroorzaakt bij volgende overstappers: Nols, Geyselings, Chevalier, Kestelijn-Sierens en Deprez. Bij de anderen is het effect niet eenduidig (ofwel effect partij 1, ofwel effect partij 2) of is er geen effect. We zijn geneigd extra geloofwaardigheid te hechten aan de gevonden eenduidige effecten indien ze voorkomen bij overstappers waarvan uit de geschaalde voorkeurstemmen ook blijkt dat ze hun populariteit bij de kiezer hebben opgedreven. Dit is het geval voor Nols en Chevalier en voor Kestelijn-Sierens als we haar geschaalde lokale voorkeurstemmen in overweging nemen.

Hoe interpreteren overstappende parlementsleden het aantal voorkeurstemmen die ze na de overstap hebben verkregen? Zijn de reacties van de kiezer op de overstap over het algemeen positief of negatief? In wat volgt bespreken we de electorale gevolgen van de overstap zoals die door de overstappers werden gepercipieerd.

Eerder (zie 7.2) is reeds gebleken dat Roger Nols beschikte over een grote personal vote in Schaarbeek en omstreken. We verwezen daarbij naar het grote succes van de eigen lijst NOLS bij de gemeenteraadsverkiezingen. Zijn achterban was tevreden over zijn overstap van het FDF naar de PRL als onafhankelijke, zo beweert Nols. Dat deze achterban hem gevolgd is naar de PRL is voor hem vanzelfsprekend. Nols stond in de verschillende verkiezingen volgend op zijn overstap steeds op de plaats van lijstduwer op de PRL-lijst en werd stevast buiten de nuttige volgorde – dus zonder gebruik te maken van de verdeling van de lijststemmen – verkozen. Nols was dus wat men noemt “een zetel op zichzelf waard”. Het effect dat Nols’ aanwezigheid op de PRL-lijst op de stijging van het stemmenaantal voor de PRL had, werd in de pers “het effect Nols” genoemd.¹³⁸ Tabel 6 bevestigt dit effect: het FDF

¹³⁸ X, “L’effet Nols’ difficilement mesurable dans la capitale” in *La Libre Belgique*, 05-04-1985

kreeg na het vertrek van Nols procentueel meer klappen in Brussel dan in de rest van het land. De PRL daarentegen steeg op dat moment meer in Brussel dan in de rest van het land. Tabel 5 bevestigt dat Nols zijn populariteit bij de kiezer heeft opgedreven door zijn aanwezigheid op de PRL-lijst.

De Clippele verzamelde naar eigen zeggen een achterban rond zich van kiezers die voor hem stemden omdat hij zich inzette op het gebied van onroerend goed en fiscaliteit. Bij zijn overstap naar de PRL is die achterban hem gevolgd, zo meent hij. De Clippele zegt ook kiezers te hebben genomen van de PSC. Tabel 5 toont inderdaad aan dat de Clippele zijn populariteit bij de kiezer grotendeels heeft weten te bewaren (in vergelijking met de andere overstappers slechts een kleine daling in geschaalde voorkeurstemmen), terwijl tabel 6 aantoont dat hij een positief effect heeft gehad op het stemmenaantal van de PRL in Brussel.

Geyselings schat eveneens in dat hij zijn achterban “de alternatieven, de mensen met een gezonde levenswijze die mij kenden door mijn voordrachten” hem gevolgd zijn naar de VU. Dit wordt evenwel niet bevestigd door tabel 5, waar uit zijn geschaalde voorkeurstemmen blijkt dat hij aan populariteit bij de kiezer heeft ingeboet. Daarom zijn we ook geneigd de gevonden effecten op de stemmenaantallen van beide partijen (zie tabel 6) te relativeren en te veronderstellen dat er andere factoren verantwoordelijk waren voor de procentueel grotere stijging voor de VU en de procentueel grotere daling voor Agalev in Mechelen.

De Mol schatte zijn achterban niet groot in. Waaruit zijn voorkeurstemmen na zijn overstap naar de SP waren samengesteld, kan hij moeilijk inschatten. “Er zijn er altijd die komen zeggen dat ze op jou zullen stemmen, maar daar kan je je geen beeld van vormen.” Uit tabel 5 blijkt alvast dat hij minder populair is bij de kiezer wanneer hij op de SP-lijst staat. We zijn dan ook geneigd het kleine positieve effect op het stemmenaantal van de SP in Dendermonde te relativeren en te veronderstellen dat andere factoren voor dit effect verantwoordelijk waren.

Ulburghs kreeg volgens zijn eigen inschatting in zijn eerste partij, de SP, geen stemmen van het “klassieke socialistische publiek”. Het publiek dat hij aansprak was een nieuw publiek, een publiek van “mijnwerkers, migranten, enz”. Ulburghs is er zeker van dat deze achterban hem naar de nieuwe partij is gevolgd; zij hadden er immers zelf op aangedrongen dat hij opnieuw de politieke weg zou kiezen. Het slechts kleine verschil in geschaalde voorkeurstemmen (zie tabel 5) lijkt deze inschatting te bevestigen. Na de overstap werd zijn kiescampagne dan ook sterk ondersteund door zijn achterban. Op die manier won Ulburghs de

eerste senaatszetel voor Agalev in Limburg. Tabel 6 toont inderdaad een mogelijk effect van de overstap op het stemmenaantal van Agalev in Limburg.

Ook Chevalier meent een dergelijk positief effect op het stemmenaantal van de VLD te hebben teweeggebracht: “In 1987 toen ik lijsttrekker was van de SP zat de SP aan ongeveer vierentwintig procent, de PVV zat toen aan zestien procent. Die verhoudingen zijn bijna omgedraaid. Ik zeg niet dat die mensen alleen maar voor mij overgekomen zijn, maar ik kon toch bewijzen dat er 1,5 procent verschil was in de Kamer en het Vlaams Parlement in de VLD¹³⁹. Ik denk dat een groot deel van het kiespubliek mij is gevolgd. Dat is een bewijs post factum.” Zelf heeft hij veel interviews gegeven die zijn overstap ten opzichte van de kiezer moesten verduidelijken. Tabel 6 bevestigt dat we inderdaad van een “effect Chevalier” kunnen spreken in de kieskring Brugge. Tabel 5 toont aan dat Chevalier er in geslaagd is zijn populariteit bij de kiezer te vergroten door de overstap.

Geens maakte zich daarentegen “nooit de illusie dat hij persoonlijk veel kiezers heeft.” Op zijn overstap heeft hij maar weinig reacties gekregen van kiezers. Voor de senaatsverkiezingen van 1995 waar hij op de derde opvolgersplaats stond voerde hij een bescheiden campagne. Zijn populariteit bij de kiezer is dan ook gedaald, zoals tabel 5 aantoont, en evenmin heeft hij een positief effect gehad op de resultaten van zijn nieuwe partij (zie tabel 6).

De reacties van de kiezers op de overstap van Mimi Kestelijn-Sierens waren “meer positief dan negatief. Er waren er een aantal die mij bleven volgen, er waren er een aantal die een boze brief hebben geschreven.” Waar de voorkeurstemmen na haar overstap naar de VLD vandaan kwamen, vindt Kestelijn-Sierens moeilijk te zeggen. Omdat ze actief was in het CMBV is het mogelijk dat ze een aantal stemmen kreeg van VLD-gezinde leden uit die kring. Tabel 6 toont een positief effect van de overstap van Kestelijn-Sierens op het stemmenaantal van de VLD en een negatief effect op het stemmenaantal van de CVP in haar kieskring Brugge. Tabel 5 toont daarenboven aan dat haar populariteit bij de kiezer op plaatselijk vlak is gestegen na de overstap.

Coveliers denkt dat, door zijn kiezer regelmatig te hebben geïnformeerd, door regelmatig activiteiten te hebben ingericht, hij maar weinig van “zijn” kiezers heeft verloren. Hij geeft wel toe dat de vergelijking moeilijk te maken valt, aangezien hij in 1995 in de grotere kieskring van de Senaat opkwam. Tabel 5 toont evenwel aan dat Coveliers na zijn overstap aan populariteit heeft ingeboet.

¹³⁹ Officiële resultaten voor de VLD in de kieskring Brugge: voor de Kamer: 21,9%, voor het Vlaams Parlement: 20,9% Het verschil dat Chevalier aanhaalt bedraagt dus niet 1,5%, maar 1%.

Candries schat zijn personal vote hoog in: “Het kiespubliek is mij gevolgd in mijn redenering en dat heb ik duidelijk gezien. Ik heb geen enkele inspanning gedaan toen ze mij op de tiende plaats hebben gezet voor de Senaat [op de CVP-lijst] en ik had een heel mooi resultaat. Toen ik bij de VU was, waren er heel wat mensen die voor mij stemden die helemaal niet van de VU waren en omgekeerd: er zijn heel wat VU’ers die voor mij zijn blijven stemmen.” Tabel 5, noch tabel 6 lijken dit evenwel eenduidig te bevestigen.

Nelis-Van Liedekerke heeft het gevoel dat ze een bepaald kiezerspubliek heeft meegenomen naar de VLD. “De VLD had al een publiek van KMO’s en zelfstandigen”, maar Nelis-Van Liedekerke bracht voor een stuk haar achterban mee vanuit de hoek van het NCMV. Bij haar overstap reageerden vele van haar kiezers positief. Dit zien we aan de stijging van haar geschaalde lokale voorkeurstemmen na haar overstap (tabel 5).

Volgens Staes’ inschatting waren de voorkeurstemmen die hij na zijn overstap in de CVP kreeg niet afkomstig van de traditionele Agalev-kiezer, uitgezonderd een klein aantal misschien die zich “persoonlijk verbonden voelden.” Hij schat dat de meeste stemmen kwamen van “die CVP’ers die in de nieuwe stijl geloofden en die aan hun eigen partij een signaal wilden geven.” Uit zijn absolute aantal voorkeurstemmen voor en na de overstap leidt Staes af dat hij “niet heeft verloren” door zijn overstap. Het slechts zeer kleine verschil tussen zijn geschaalde voorkeurstemmen (tabel 5) bevestigt dat.

Dierickx kreeg weinig reacties van de kiezer op zijn overstap. Hij noemt zichzelf ook “geen grote sympathieverzamelaar”. Zijn overstap heeft hem in ieder geval niet meer populair gemaakt bij de kiezer, zo leert ons tabel 5.

Deprez verkeerde tijdens de verkiezingscampagne na zijn overstap in een uiterst dubbelzinnige positie: hij bevond zich op de PRL-FDF-MCC lijst, maar vertelde in zijn campagne dat hij na zijn verkiezing in de christen-democratische fractie zou zetelen. Deprez lijkt ons op die manier een mogelijke categorie voorkeurstemmen op voorhand te hebben uitgesloten, namelijk die van de partij- (in dit geval PRL-FDF-)gebonden voorkeurstemmen. Deprez veronderstelt dat de voorkeurstemmen die hij na zijn overstap kreeg afkomstig waren van drie categorieën van mensen: “Une série de gens qui ont toujours voté pour moi au cours de ma carrière, une série de gens qui ont voté pour m’encourager dans ma démarche puisque j’étais sur la liste de la fédération et une partie de gens qui ont peut-être pour la première fois voté pour moi parce que j’ai eu le courage de faire quelque chose.” We herkennen in de eerste categorie wat wij personal vote hebben genoemd, in de tweede categorie de partij- (in dit geval PRL-FDF-)gebonden voorkeurstem. Het precieze aandeel van de personal vote in het totale aantal voorkeurstemmen kan Deprez niet definiëren, maar waagt toch een gokje: “Peut-

être 50.000, 60.000” (van de 87.372). Tabel 5 geeft evenwel een daling aan van zijn geschaalde voorkeurstemmen. Dat hij kiezers zou hebben meegenomen naar de PRL wordt dan weer bevestigd door tabel 6.

Cahay-André boekte naar eigen zeggen “un succès formidable” bij de verkiezingen op gemeentelijk vlak volgend op haar overstap. “Les électeurs m’ont suivi. Pas cent pour cent, mais ils m’ont suivi”, besluit ze daar uit. Dat haar score op federaal vlak daalde, wijt ze aan het feit dat ze op een minder zichtbare opvolgersplaats stond. Ze is er eveneens van overtuigd dat ook traditionele PRL-kiezers voor haar hebben gestemd na de overstap: “Souvent les PRL disaient ‘On vous aime bien, mais aux élections on ne va pas voter pour vous parce que vous n’êtes pas dans notre parti.’ Et quand j’étais alors à la fédération, c’était ‘Ah, maintenant vous êtes avec nous, c’est fantastique.’” Tabel 5 bevestigt deze inschatting van een stijgend electoraal succes evenwel niet. Tabel 6 toont wel een grotere stijging van de PRL in haar kieskring Luik dan in de rest van het land na haar overstap.

Dat de reacties van de kiezers op de overstap zelden echt positief zijn en en dat slechts weinig overstappers een eenduidig effect teweegbrengen op de stemmenaantallen van hun vroegere en nieuwe partij wordt bevestigd in tabel 7 waar we de geschaalde voorkeurstemmen van het parlementslid voor en na de overstap en de stemmenpercentages van de partijen voor en na de overstap hebben samengebracht. Enkel Serge Moureaux, Henri Simonet, Jaak Gabriëls en Alex De Boeck zien hun geschaalde voorkeurstemmen na de overstap groeien. Geen van hen genereert een eenduidig effect op de stemmenaantallen van hun partijen.

Tabel 7: Gevolgen van de overstap: het verschil in absolute en geschaalde voorkeurstemmen voor en na de overstap, het verschil in stemmenaantallen van de verschillende partijen van de niet geïnterviewde overstappers.

	VKS abs	VKS gesch	VKS lokaal abs	VKS lokaal gesch								
Moureaux												
1981 S	3183	8,5			FDf nat.	FDf lok.	PS nat.	PS lok.				
1985 K	17865	54,9			4,3	17,5	12,7	9,5				
% verschil	461,26	545,88			1,2	8,3	13,8	11,3				
					-72,1	-52,6	8,7	18,9			19,52	10,29
Defosset												
1981 K	5701	15,2			FDf nat.	FDf lok.	PS nat.	PS lok.				
1985 K	4066	12,5			4,2	17,4	12,7	9,5				
% verschil	-28,68	-17,76			1,2	8,3	13,8	11,3				
					-71,4	-52,3	8,7	18,9			19,13	10,29
Simonet												
1981 K	13434	43,3			PS nat.	PS lok.	PRL nat.	PRL lok.				
1985 K	27233	71,1			12,7	9,5	8,6	12,2				
% verschil	102,72	64,20			13,8	11,3	10,2	19,8				
					8,7	18,9	18,6	62,3			10,29	43,69
Delahaye												
1981 K	1401	5,2			RAD-UDRT nat.	lok.	PVV nat.	PVV lok.				
1985 K	257	0,9			2,7	7	12,9	9,7				
% verschil	-81,66	-82,69			1,1	3,9	10,7	8				
					-59,3	-44,3	-17,1	-17,5			14,97	-0,47
Robert Hendrick												
1985 K	7134	36,4			RAD-UDRT nat.	lok.	PSC nat.	PSC lok.				
1987 K	2077	8,1			1,1	3,9	8	6,9				
% verschil	-70,89	-77,75			0,1		8	6,3				
					-90,9	-100,0	0,0	-8,7			-9,09	-8,70
Roelants du Vivier												
1984 EP	17524	14,9	6109	20,7	Ecolo nat.	Ecolo lok.	ERE-FDF nat.	ERE-FDF lok.				
1989 EP	4851	7,6	2863	9,7	3,9	5,9	2,5	8,9				
% verschil	-72,32	-48,99	-53,13	-53,14	6,3	9,5	1,5	5,9				
					61,5	61,0	-40,0	-33,7			-0,52	6,29
Gabriëls												
1991 K	23764	103,1			VU nat.	VU lok.	VLD nat.	VLD lok.				
1995 VP	38076	116,2			9,5	17,8	19,3	20,8				
% verschil	60,23	12,71			9	10,3	20,2	20				
					-5,3	-42,1	4,7	-3,8			-36,87	-8,51

Valkeniers									
1991 S	13446	58,8		VU nat.	VU lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1995 K	13371	43,7		6	5,3	11,7	8,9		
% verschil	-0,56	-25,68		4,7	4,3	13,1	10,5		
				-21,7	-18,9	12,0	18,0	2,80	6,01
Janzegers									
1987 S	1754	11,1	1754	Agalev nat.	Agalev lok.	VLD nat.	VLD lok.		
1995 S	11394	6	1221	4,9	8,2	11,3	20,9		
% verschil	549,60	-45,95	-30,39	3,7	5,7	13,3	22,4		
				-24,5	-30,5	17,7	7,2	-6,00	-10,52
De Boeck									
1991 S	270	1,6		Agalev nat.	Agalev lok.	CVP nat.	CVP lok.		
1995 K	549	1,7		5,1	3,1	16,8	13,7		
% verschil	103,33	6,25		4,4	2,9	17,2	12,4		
				-13,7	-6,5	2,4	-9,5	7,27	-11,87
Dallons									
1995 K	2522	15		Ecolo nat.	Ecolo lok.	PS nat.	PS lok.		
1999 K	1832	5,5		4	8,2	11,9	35,9		
% verschil	-27,36	-63,33		7,4	17,2	10,2	32,4		
				85,0	109,8	-14,3	-9,7	24,76	4,54
de T'Serclaes									
1995 K	11848	49,9	11848	PSC nat.	PSC lok.	PRL-FDF(- MCC) nat.	PRL-FDF(- MCC) lok.		
1999 S	75442	41,7	22023	7,7	6	10,3	23		
% verschil	536,75	-16,43	85,88	6	5,9	10,6	21,8		
				-22,1	-1,7	2,9	-5,2	20,41	-8,13

8.2. Carrièrebevordering

Geen enkele geïnterviewde overstapper haalde het element van carrièrebevordering aan als een argument om over te stappen. Of dit dan werkelijk geen argument in de beslissing was, dan wel eerder niet is aangehaald omdat dergelijke redenen niet gepast zijn, kunnen we niet achterhalen. De effectieve gevolgen van de overstap op het vlak van carrièrebevordering (het verkrijgen van ministerportefeuilles of de functie van fractievoorzitter) kunnen we wel achterhalen. Deze waren slechts voor een beperkt aantal overstappers positief.

Zo werd Chevalier in 1999 benoemd als staatssecretaris voor buitenlandse handel, bijgevoegd aan de minister van buitenlandse zaken. Coveliers was fractievoorzitter van de VU in de Kamer gedurende de legislatuur 1987-1989. Na zijn overstap naar de VLD werd hij meteen fractievoorzitter voor de VLD in de Senaat (1995-1999) en bij de daaropvolgende verkiezingen fractievoorzitter van de Kamer (1999-2003).

Enkelen ondervonden door hun overstap ook negatieve gevolgen op vlak van carrièrebevordering. Het duidelijkste voorbeeld is Candries: hij was van 1989 tot 1993 fractievoorzitter van de VU in de Kamer. Door zijn overstap verloor hij zijn functie als fractievoorzitter. Ook André Geens, van 1988 tot 1991 minister van ontwikkelingssamenwerking voor de VU, kreeg in de VLD geen dergelijke functie toegewezen. Of dit een negatief gevolg is van de overstap kunnen we echter niet zomaar beweren; als Geens bij de VU was gebleven, had hij misschien evenmin de kans gekregen zijn carrière te bevorderen.

Van de niet-geïnterviewde overstappers wisten ook enkelen hun carrière na hun overstap te bevorderen. Het bekendste voorbeeld is oud-VU-voorzitter Jaak Gabriëls die na zijn overstap naar de VLD in 1992 federaal minister van landbouw en middenstand werd (1999-2001) en daarna Vlaams minister van economie, buitenlandse handel en huisvesting (2001-2002, bijkomende bevoegdheid buitenlands beleid vanaf 2002). Serge Moureaux werd na zijn overstap naar de PS in 1985 fractieleider in de Brusselse Hoofdstedelijke Raad (1990-1995). François Roelants du Vivier werd fractievoorzitter van de PRL-FDF in de Franse Gemeenschapsraad (1999-2000). Anderen ondervonden negatieve gevolgen van hun overstap. Zo moest Valkeniers zijn fractievoorzitterschap van de VU in de Senaat (1991-1993) opgeven toen hij in 1993 onafhankelijk werd om later naar de VLD over te stappen.

8.3. Beleidsbeïnvloeding

We gaan tenslotte na wat de gevolgen van de overstap zijn op het vlak van beleidsbeïnvloeding: slaagt het parlementslid er in zijn nieuwe partij beter in een eigen stempel te drukken op het beleid? Komen zijn eigen standpunten beter overeen met die van de nieuwe partij, beschikt hij over een groter tendensrecht dan in zijn vorige partij? Krijgt hij meer beleidsverantwoordelijkheid in de nieuwe partij? Vooral bij die parlementsliden die zijn overgestapt vanuit de overweging dat de nieuwe partij beter tegemoet kan komen aan de voorkeur een eigen stempel te drukken op het beleid (de “misnoegden/beleidsbeïnvloeding”) verwachten we positieve gevolgen op het vlak van de beleidsbeïnvloeding. Maar ook de parlementsliden die vooral zijn overgestapt vanuit de overweging dat de nieuwe partij beter tegemoet kan komen aan hun voorkeur om herverkozen te worden (de “misnoegden/herverkiezing”) en de “herverkavelaars” hebben rekening gehouden met het feit of de standpunten van de partij waar ze naar overstapten ook compatibel waren met hun eigen standpunten. We verwachten dus over het algemeen dat de gevolgen op beleidsvlak voor elke overstapper positief zullen zijn. Dat blijkt inderdaad het geval voor de meeste van de geïnterviewde overstappers.

Zo verkreeg Nols in de PRL wat hij als voorwaarde had gesteld voor zijn overstap: een nieuwe wet die de immigratie moest indijken. Ondanks zijn onafhankelijke positie stemde hij toch met de PRL-fractie mee: “J’ai toujours joué le jeu PRL”. Men moest hem daar niet toe verplichten: “Les lois n’étaient pas en contradiction avec moi.” Zo ook kon Nols, ondanks zijn onafhankelijkheid, in commissies zetelen en stemmen.

Chevalier merkte in zijn nieuwe partij, de VLD, een grote mate van vrijheid om het liberale gedachtegoed zelf in te vullen. Hij kreeg ook de nodige beleidsverantwoordelijkheid: zo mocht hij een congres over sociale zekerheid mee voorbereiden en voorzitten en werd hij in 1995 voorzitter van de commissie Sociale Zaken. Chevalier vindt dat hij “een aantal dingen te zeggen heeft en had.” Hij vond daarbij een “luisterend oor bij de leiding van de partij.” “Het is altijd interessanter om gehoord te worden dan in de marge te staan schreeuwen.”

Kestelijn-Sierens is “heel tevreden” dat ze naar de VLD is overgestapt. “Voor mij was het een verademing om in de VLD opgenomen te worden. De VLD is een partij die open staat voor eigen ideeën. Je bent vrij bepaalde ideeën te verkondigen, terwijl dat bij de CVP zeker niet mocht.” Op economisch vlak staat ze naar eigen zeggen volledig op liberale lijn. Op ethisch vlak heeft ze soms een andere mening, maar dat is geen probleem.

Candries had een afspraak met de CVP: zij zouden zorgen dat hij verkozen zou worden in het Vlaams Parlement, en hij zou enkele voor hem belangrijke dossiers mogen aanpakken in dat Parlement. De afspraak werd nagekomen: “We hebben op het vlak van wetenschaps- en technologiebeleid een inhaalbeweging gedaan die zeer geslaagd is. Ik kijk daar met veel trots op terug.”

Nelis-Van Liedekerke moest zich niet inspannen om zich de liberale ideeën eigen te maken, ze had die al. Ook het tendensrecht op ethisch vlak kon ze erg appreciëren: “Er is een breeddenkendheid op heel veel niveaus. Ze wisten allemaal dat ik praktizerend katholiek ben, iedereen heeft dat gerespecteerd.” Nelis-Van Liedekerke vond ook dat ze in de VLD kon werken voor wat ze belangrijk vond: het verbeteren van het statuut van de zelfstandige en de KMO's.

Ulburghs was naar Agalev gestapt met een duidelijk mandaat van zijn achterban: iets te doen aan de problemen van de migranten en de mijnwerkers. Eens verkozen bij Agalev schoof hij dat als thema naar voor binnen Agalev. Agalev steunde vrijwel al zijn initiatieven. Zo ook zijn voorstel om een onderzoekscommissie op te starten in de Vlaamse Raad (waarnaar hij afgevaardigd was door zijn mandaat in de Senaat) naar de rol van de KS en Superclub in de financiering van de Kempense steenkoolmijnen. Hij zette zich verder in voor concrete sociale, politieke, ecologische doelstellingen. “Wanneer ik dat naar voor bracht werd dat meestal aanvaard.” Aangezien hij als Europees parlementslid steeds als onafhankelijke had gezeteld, was het voor Ulburghs moeilijker om mee te draaien in de fractie: “Agalev was een gestructureerde partij met een degelijke leiding en daar moest ik de richtlijnen opvolgen. Ik denk dat ik loyaal geweest ben. Maar ik wil wel toegeven dat ik ook aanzien werd als iemand die er een beetje boven stond.” Ulburghs heeft zich niet meer echt geëngageerd in het groene gedachtengoed: “Partijpolitiek is mijn leven niet, wel sociale inzet met een politieke vertaling.”

De Clippele had na zijn overstap naar de PRL geen problemen om de filosofie van de liberalen te volgen. Wat hem beviel was dat hij bij de PRL meer vrij werd gelaten. “In de UDRT moest je voor je een wetsvoorstel indiende toestemming vragen bij het hoofd van de partij. In de PRL moest dat niet.” Hij kon zijn wetgevend werk op vlak van onroerende goederen en fiscaliteit voortzetten. Een voordeel van zijn overstap was ook dat hij nu in een fractie kon zetelen, en zodoende meer steun kon verkrijgen voor zijn voorstellen en meer kon verwezenlijken.

De gevolgen van de overstap op het vlak van de beleidsbeïnvloeding waren niet voor iedereen zo positief. Johan De Mol kreeg het bijvoorbeeld veel moeilijker op beleidsvlak. Hij

had het moeilijk met “de manier waarop met democratie in de SP werd omgesprongen. Iedereen volgde het leiderschap. Als er inhoudelijke discussies waren, zat ik daar gewoonlijk alleen tegen de rest.” De Mol behoorde tot “Nieuw-Links” in de SP, maar dat verwerd tot “een groepje marginalen die nog wel enkele ideeën aanbrengen maar die geen zeggingskracht hadden binnen de partij.” Eens verkozen voor de SP in de Kamer kon hij in de commissies van zijn voorkeur zetelen: de commissie voor infrastructuur en de commissie voor volksgezondheid en leefmilieu. “Men liet mij begaan, maar wanneer mijn voorstellen door de fractie gestemd moesten worden, nam men een totaal ander standpunt in.”

Dierickx was naar de SP overgestapt omdat hij binnen Agalev zijn standpunten tegen de verdere federalisering van België niet naar buiten kon brengen en omdat hij dacht dat in de SP beter te kunnen. Als onbezoldigd medewerker van Freddy Willockx in het Europees Parlement kon hij aan de slag in de commissie buitenlandse zaken en de commissie Europese instellingen. Daarna had men hem in de SP “voor niets meer nodig, behalve voor het schrijven van artikelen.” Dierickx had wel het gevoel dat men in de SP meer sympathie had voor “mensen die met teksten aankomen” dan bij Agalev. Bovendien kreeg hij in de SP de kans om zijn mening uit te drukken.

Staes werd in zijn nieuwe partij, de CVP, binnengehaald met de bedoeling om op beleidsvlak enkele “bakens te verzetten.” Onder het voorzitterschap van Van Hecke werden plannen gemaakt om een groen congres te organiseren, dat onder het voorzitterschap van Marc Van Peel effectief plaatsvond. Staes maakte een plan op voor het beleid rond leefmilieu en ruimtelijke ordening en bood het aan de toenmalige voorzitter Stefaan De Clerck aan. Achteraf werd daar evenwel niets meer mee gedaan. Uiteindelijk bleek dat Staes na het verdwijnen van Van Hecke als voorzitter “inzake leefmilieu niets meer kon doen” binnen de CVP. Het zette hem aan zijn oud-voorzitter Van Hecke te volgen met zijn beweging de NCD (Nieuwe Christen Democratie) naar de VLD.

Geyselings werd na zijn overstap naar de VU niet herverkozen. Hij kreeg ook geen andere functie binnen de VU en kon dus op geen enkele manier het beleid beïnvloeden via de VU.

Voor Geens en Coveliers die allebei van de VU naar de VLD overstapten vanuit dezelfde “herverkavelingsmotieven” zijn de gevolgen op vlak van beleidsbeïnvloeding positief. Ze delen allebei dezelfde liberale ingesteldheid als de VLD en geloven dat er door een krachtenbundeling met de VLD meer gerealiseerd kon worden. Dat er een grote openheid bestaat binnen de VLD voor eigen meningen vermelden ze beide als positief. De grote

herverkaveling die ze op het oog hadden, de hele VU of toch het grootste deel ervan onder te brengen in de VLD is evenwel niet gelukt.

De kansen van Deprez en Cahay-André op een maximale beleidsinvloeding in de PRL-FDF-MCC werden geregeld in de statuten van de nieuwe federatie. Op die manier werd het tendensrecht voor ethische kwesties vastgelegd (artikel 20, paragraaf 3 van de MR-statuten) en verkreeg de MCC als groep inspraak in het beleid (zie artikel 3 “le projet politique commun” en artikel 4 “le droit d’initiative” van de MR-statuten).¹⁴⁰ De herverkaveling die Deprez wilde doorvoeren met en na zijn overstap, is evenwel (nog) niet verwezenlijkt. Deprez blijft proberen de rest van de cdH (vroeger PSC) te overtuigen van de nood van zijn voorgestelde herverkavelingsoperatie. Voorlopig is het evenmin gelukt door de krachtenbundeling het overwicht van de PS in Wallonië te breken. Het feit dat de PRL-FDF-MCC in coalitie ging met de PS in 1999 heeft daar bovendien geen positieve bijdrage aan geleverd, zo meent Deprez.

8.4. Besluit: wat bepaalt het succes van de overstap?

De eindbalans van de overstap is voor de meeste geïnterviewde parlementsleden positief. Dat blijkt uit de overwegend positieve gevolgen op het vlak van herverkiezing (behalve voor Geyselings, De Mol, Dierickx en later ook Staes) en beleidsbeïnvloeding (behalve voor De Mol en in mindere mate Staes en Dierickx). De parlementsleden met de ambitie om via hun overstap een herverkaveling van het politieke landschap door te voeren door hun hele partij in de nieuwe partij onder te brengen, zijn evenwel niet in hun opzet geslaagd. De overwegend positieve gevolgen van de overstap blijken ook wanneer we de geïnterviewde overstappers hun overstap laten evalueren. Zo is Kestelijn-Sierens “nog steeds gelukkig dat ze naar de VLD is overgestapt”, voelde Nelis-Van Liedekerke zich “nog nooit zo goed in haar vel in de politiek als nadat ze haar overstap had gezet”, heeft Coveliers “nooit een seconde spijt gehad” van zijn overstap, is Candries tevreden dat hij “heeft kunnen doen wat hij wou doen” en zijn Nols en de Clippele ook tevreden. Anderen zijn meer verdeeld positief: Geens is “over het algemeen tevreden, al moet je daar in nuances op antwoorden”, Staes geeft toe dat het project binnen de CVP wat mislukt is, maar heeft niettemin geen spijt van zijn overstap, Cahay-André is tevreden, maar heeft spijt over het feit dat ze vriendschapsbanden heeft verbroken

¹⁴⁰ Zie MR, *Les Statuts du Mouvement Réformateur*, 24-03-2002, <http://www.mr.be> (WWW).

door de overstap, Geyselings is tevreden, maar heeft spijt dat hij “niet meer heeft kunnen doen binnen de VU.” Ulburghs is over zijn lidmaatschap bij Agalev even tevreden als over zijn jaren bij de SP. Deprez betreurt niet zozeer het feit dat hij consequent is geweest in zijn denken en zich dus bij de PRL-FDF heeft gevoegd, maar wel het feit dat hij er niet in geslaagd is de hele PSC met zich mee te nemen.

Objectief gezien waren voor Geyselings, De Mol, Dierickx en later ook Staes de gevolgen van de overstap het minst positief. Wat bepaalt er nu of de gevolgen van de overstap positief of negatief zullen zijn? Wij hebben vooropgesteld dat een rationele beslissing tot overstap hoe dan ook, precies omdat ze op een rationele manier is genomen, positieve gevolgen zal hebben voor de verwezenlijking van de voorkeuren van het parlementslid. Zijn de gevolgen van een rationele beslissing toch niet positief, dan is dat te wijten aan een verkeerde inschatting van enkele indicatoren. In hoofdstuk 7 hebben we besloten dat de bestudeerde beslissingen tot overstap allemaal in zekere zin als “rationeel” bestempeld kunnen worden. Omdat de gevolgen echter niet voor elke geïnterviewde overstapper even positief zijn, vermoeden we dat die overstappers voor wie de gevolgen negatief waren bepaalde indicatoren verkeerd hebben ingeschat. Helemaal zeker over hoe het er in de nieuwe partij aan zal toe gaan is het parlementslid immers nooit. Het houden van gesprekken, onderhandelingen, het verkrijgen van garanties met betrekking tot de toekomstige positie zullen dus cruciaal zijn. Deze gesprekken en onderhandelingen moeten plaatshebben met de partijtop, hun invloed in de partij is immers zeer belangrijk. Er moet evenwel geen sprake zijn van expliciete onderhandelingen. De overstappers kunnen ook sterk staan in hun nieuwe partij doordat ze hun nieuwe partij iets kunnen aanbieden waar de partij op dat moment nood aan heeft: een nieuw kiezerspubliek, een vernieuwend profiel, een sterke stemmentrekker in een bepaalde kieskring... (Zie wat we in hoofdstuk 5 “een essentieel lid van de partij” genoemd hebben.) Daarmee samenhangend is ook de manier waarop het parlementslid bij de nieuwe partij is terechtgekomen relevant: het parlementslid dat niet zelf vraagt om lid te worden van de nieuwe partij, maar daarentegen het aanbod krijgt, heeft de partij hoogstwaarschijnlijk wat te bieden, zodat hij zekerder kan zijn van een goede positie in de nieuwe partij.

Het vermoeden dat het plaatshebben van onderhandelingen voor de overstap een factor is die het succes van de overstap bepaalt, wordt bevestigd. Kijken we immers terug naar tabel 2, dan zien we dat noch Geyselings, De Mol of Dierickx onderhandeld hebben met de top van de nieuwe partij over hun toekomstige positie. Staes deed dat wel, de gevolgen van zijn overstap waren dan ook positief zolang de persoon met wie hij onderhandeld had nog aan het hoofd van de nieuwe partij stond. In de tabel vinden we ook voorbeelden van overstappers die

voor hun overstap niet onderhandeld hebben, maar toch succesvol waren (Ulburghs, Deprez). Maar zij stonden dan weer sterk in hun nieuwe partij doordat ze enkele troeven ter hunner beschikking hadden waar de nieuwe partij op dat moment nood aan had.

Dat succes in termen van herverkiezing slechts in een beperkt aantal gevallen afhankelijk is van de goedkeuring van de overstap door de kiezer, doet ons besluiten dat de juiste of foute inschatting van de reactie van de kiezer geen indicator is voor het succes of falen van de overstap. De pogingen die dus ondernomen worden om het verlies aan reputatie zo laag mogelijk te houden (de kiezer informeren, vermijden over te stappen tijdens of net na het mandaat...) zullen de kans op herverkiezing niet gevoelig verhogen.

De aard van de gevolgen van de overstap kunnen we dus verklaren door de manier waarop de beslissing tot overstap is genomen: de aanwezigheid van onderhandelingen met de partijtop en het beschikken over troeven die de interesse van de nieuwe partij opwekken zullen bepalend zijn voor het succes van de overstap.

Deel 4: Besluit

We hebben doorheen deze eindverhandeling een antwoord gezocht op twee vragen. In de eerste plaats vroegen we ons af waarom een parlementslid op een bepaald moment beslist over te stappen naar een andere partij. In de tweede plaats waren we benieuwd naar de gevolgen van de overstap.

Als antwoord op de eerste vraag vinden we dat er drie types van overstappers zijn. Een eerste type verlaat de eerste partij omdat deze niet langer in staat is of bereid is het parlementslid aan een nieuw mandaat te helpen. Daarom stapt het parlementslid over naar een andere partij waarvan hij inschat dat lidmaatschap hem wel aan een herverkiezing kan helpen. Een tweede type overstapper verlaat de oorspronkelijke partij omdat deze niet langer in staat is tegemoet te komen aan zijn wens een eigen stempel te drukken op het beleid. Het parlementslid zal daarom overstappen naar een andere partij waarvan hij inschat dat de standpunten beter overeenstemmen met de eigen standpunten, of waarin hij verwacht een groter tendensrecht of meer beleidsverantwoordelijkheid te krijgen. Het is ook mogelijk dat een parlementslid vanuit een mengvorm van beide overwegingen de overstap zet. Een derde type overstapper wil met zijn overstap de krachtsverhoudingen in het politieke landschap veranderen. Vanuit een analyse dat de eigen partij electoraal en beleidsmatig te zwak staat om iets te betekenen, wil hij de eigen partij onderbrengen in een andere partij.

De eerste twee types van beslissingen tot overstap bevestigen ons conceptueel model. Daarin hadden we vooropgesteld dat het parlementslid zowel “office-oriented” als “policy-oriented” is. Dat het parlementslid overstapt vanuit een verlangen herverkozen te worden of het beleid te beïnvloeden, bevestigt dat het parlementslid deze twee oriëntaties heeft. De ambitie om hogerop te geraken (carrièrebevordering, ook een onderdeel van office) werd niet expliciet teruggevonden. We hebben deze beslissingen tot overstap rationeel genoemd omdat ze het resultaat waren van een positieve uitkomst van een kosten-baten-afweging van het lidmaatschap van verschillende partijen. Deze kosten-baten-afweging voert het parlementslid aan de hand van een aantal indicatoren die hem helpen om zijn kans op herverkiezing, carrièrebevordering en beleidsbeïnvloeding in een andere partij in te schatten. Om daaruit af te leiden dat elk parlementslid dat een dergelijke positieve uitkomst na afweging van lidmaatschap van verschillende partijen bekommt, zal overstappen naar een andere partij, lijkt ons evenwel een brug te ver. Het is ons immers opgevallen dat een groot deel van dit type overstappers een atypisch lid is van de oorspronkelijke partij. Dat precies deze

parlementsleden uit hun partij stappen valt dan misschien eerder te verklaren door het feit dat zij steeds wat aan de rand van of boven de partijpolitieke gebeurtenissen hebben gestaan. Dat precies deze parlementsleden in staat zijn een rationele afweging te maken van het nut van bij de partij te blijven, voert ons terug naar Hirschman: het loyale lid (dat lid dat een “special attachment” heeft tot de partij) is zo loyaal dat hij zich niet bewust is van wat er verkeerd gaat binnen de partij. Of om het met de woorden van Pierrette Cahay-André te illustreren: “J’étais PSC, je restais PSC, je voulais mourir dans le PSC. Je ne voyais que le PSC. À côté, pour moi, c’était mauvais.” We hebben ook met overstappers gesproken die loyale leden waren van de eerste partij. Deze loyale leden proberen eerst nog de koers van de partij vanbinnenuit te veranderen voor ze naar een andere partij overstappen (in Hirschmans termen passen ze eerst “voice” toe en dan pas “exit”). Wij hebben dit type overstappers aangeduid als “herverkavelaars” omdat het hen te doen is om een herschikking van het partijenlandschap.

Als antwoord op de tweede vraag van deze eindverhandeling vonden we dat de gevolgen van de onderzochte partijwissels voor de overstappers zelf grotendeels positief waren op vlak van herverkiezing en beleidsbeïnvloeding. Daaruit mogen we evenwel niet concluderen dat de negatieve gevolgen van de overstap een uitzondering zouden zijn. Door de manier waarop we de onderzoekseenheden hebben geselecteerd is er namelijk een bias naar de succesvolle, want herverkozen overstappers. Het succes van de overstap in termen van herverkiezing, carrièrebevordering en beleidsbeïnvloeding is vooral een gevolg van een goede positie in de nieuwe partij en minder van het oordeel van de kiezer over de overstap. De succesvolle overstappers zijn dan ook diegenen die voor hun beslissing tot overstap via expliciete of impliciete onderhandelingen met de toekomstige partij hun plaats in de nieuwe partij konden veilig stellen.

Onze onderzoeksresultaten zijn in eerste instantie relevant voor ons inzicht in de organisatie van de Belgische partijen. Zo bevestigt de bevinding dat de overstappers die vrijwel meteen succes boeken (herverkozen worden) in de nieuwe partij diegenen zijn die vooraf goede afspraken hadden gemaakt met de partijleiding van de nieuwe partij, het oligarchische beeld dat Robert Michels had van de structuur van de partijen. Toch valt er ook wat te zeggen voor de meer open, intern-democratische structuur van partijen. De aanwezigheid van een grote mate aan tendensrecht binnen de nieuwe partij bleek voor veel van de overgestapte parlementsleden een absoluut pluspunt en zorgde er ook voor dat de overstappers tevreden waren over de gevolgen op het vlak van beleidsbeïnvloeding. Ook ons op de theorie van Hirschman geënt vermoeden dat de mate van tendensrecht binnen de partij een invloed zal hebben op de mate waarin het partijlid geneigd zal zijn uit de partij te stappen,

werd af en toe bevestigd: verschillende parlementsleden stapten over naar een andere partij omdat ze hun mening niet meer konden of mochten uiten binnen de oorspronkelijke partij. Tenslotte kunnen we stellen dat het plaatsvinden van partijwissels in België wijst op een “ontideologisering” van de partijen en een “professionalisering” van het parlementair mandaat zoals dat in de modellen van partijorganisatie van Kirchheimer (catch-all partij), Panebianco (electoraal-professionele partij) en Katz en Mair (kartelpartij) naar voren komt. De resultaten van ons onderzoek lijken dit evenwel niet helemaal te bevestigen. Want indien de partijen inderdaad hun ideologie opzij zouden zetten, dan zouden er waarschijnlijk veel meer partijwissels plaatsvinden. Bij ons is evenwel het vermoeden gerezen dat wie overstapt net diegene is die niet volledig gesocialiseerd is in die ideologische organisaties die partijen nog steeds lijken te zijn. Bovendien stapten vele onderzochte parlementsleden uit de partij precies uit onvrede met de (ideologische) beleidsposities van de partij. Dat de overstap daarenboven vaak gezet werd uit de ambitie om het beleid te beïnvloeden en minder uit de ambitie om herverkozen te worden en niet vanuit de ambitie om de carrière te bevorderen (al kunnen deze onderzoeksresultaten ook het gevolg zijn van de wenselijkheid de overstap vanuit beleidsoverwegingen te beargumenteren), doet ons afstappen van de idee dat het modale parlements lid een “professional” is geworden die zonder problemen zijn partij ruilt om zijn “job” te kunnen verderzetten.

Wat kunnen onze onderzoeksresultaten in tweede instantie bijdragen tot het debat over de nood aan herverkaveling van het Belgische partijenlandschap? In welke mate heeft het “binnenhalen” van parlementsleden uit andere partijen een werkelijke herpositionering van de nieuwe partij betekend? De pogingen van de “herverkavelaars” om met de nieuwe partij een nieuwe krachtige partij te vormen zijn mislukt. Wat in de weg stond, was de gehechtheid aan de eigen organisatie van diegenen die achterbleven of de verkeerde inschatting dat de hele partij in de eigen partij ondergebracht kon worden. Dat neemt niet weg dat sommige verruimers niet het één en het ander hebben kunnen realiseren, niet enkele “bakens” hebben kunnen verzetten binnen de nieuwe partij. Vooral de verruiming van de PVV in 1992 met enkele figuren met een Vlaamser en socialer profiel lijkt geslaagd. De “groene” herpositionering van de CVP in 1994 is veel minder geslaagd. Dat de groene verruimer in kwestie dit wijt aan het vroegtijdig verdwijnen van de vernieuwingsgerichte voorzitter bevestigt alweer de stelling dat de Belgische partijen sterk oligarchisch zijn. Voor de kiezer zijn dergelijke verruimingsoperaties niet altijd even gewenst, zo blijkt uit onze analyse van de geschaalde voorkeurstemmen voor en na de overstap, die slechts zeer zelden stijgen.

Geen enkele van de bestudeerde overstappers stond zijn mandaat bij overstap af aan zijn partij. Een enkeling heeft wel bewust zijn overstap uitgesteld tot het einde van de legislatuur om de keuze van de kiezer te respecteren. De ingeschatte mening van de kiezer speelt ook slechts zelden mee in de beslissing tot overstap naar een andere partij. Dat de partij en dus niet de kiezer, in tegenstelling tot wat soms beweerd wordt, beslist over de al dan niet herverkiezing van de overstapper, heeft repercussies voor de deontologische discussie over het al dan niet verplicht afstaan van het mandaat bij overstap. Dat de overstapper in de nieuwe partij slechts zelden een groter persoonlijk electoraal succes boekt dan in de oorspronkelijke partij doet ons vermoeden dat de kiezer over het algemeen een partijgebonden voorkeurstem uitbrengt, en dat bij overstap tijdens het mandaat deze partijgebonden voorkeurstem miskend wordt.

We zijn er ons van bewust dat een onderzoek naar de motieven van overstap zich niet zo gemakkelijk laat voeren. Een moeilijke keuze, zoals de beslissing tot overstap naar een andere partij, is niet zomaar te herleiden tot enkele elementen. Niets garandeert ons bovendien dat de geïnterviewden ons de ware redenen van hun overstap hebben meegedeeld. Daarbij komt nog dat in de psychologie het bestaan erkend wordt van wat men “cognitieve dissonantie” noemt: eens een keuze gemaakt, gaat men die keuze sterk beginnen verdedigen. Voor onze overstappers betekent dit het lidmaatschap van de huidige partij te bewieroken en dat van de vorige partij als zeer slecht af te schilderen. Een precieze analyse van de beslissing tot overstap behoort evenwel tot het domein van de psychologie. Ons onderzoek vertrok vooral uit de ambities van het parlementslid, die zoals blijkt vooral bestaan uit het verlangen herverkozen te worden en het beleid te beïnvloeden.

Om een minder eenzijdig beeld te krijgen op de voor het succes van de overstap cruciaal gebleken onderhandelingen, was het bovendien beter geweest om ook de kant van de ontvangende partij te belichten. Antwoorden op vragen zoals: “Waarom wil de partij de overstapper in haar rangen opnemen?”, “Wat zijn haar plannen met het nieuwe lid?”, “Wat werd er beloofd, wat werd er geëist?” zouden ons beeld van de motieven en het verloop van de overstap duidelijker hebben gemaakt. Binnen het tijdsbestek van deze eindverhandeling was het evenwel niet mogelijk om op deze zaken via gesprekken met de partijtop van dat moment meer zicht te krijgen. Voorlopig is deze eindverhandeling een weergave van de perceptie van de individuele overstapper op de motieven en gevolgen van hun partijwissel. We geloven dat de meerwaarde van dit onderzoek ligt in het feit dat we de motieven van elke individuele partijwissel hebben gegroepeerd, de gevolgen van de partijwissels op vlak van

herverkiezing, carrièrebevordering en beleidsbeïnvloeding in kaart hebben gebracht en hebben aangetoond wat het succes of falen van de overstap in grote mate bepaalt.

Referentielijst

ABERCROMBIE, N., HILL, S. & TURNER, S.B., *The Penguin Dictionary of Sociology (3rd edition)*, London, Penguin Books, 1995, 511 p.

AGH, A., "The parlementarization of the East Central European Parties: Party Discipline in the Hungarian Parliament, 1990-1996" in BOWLER, S., FARREL, D. M. & R.S. KATZ, (eds.), *Party Discipline and Parliamentary Government*, Columbus, Ohio State University Press, 1999, p. 167-188.

ALSTEENS, O. & DELFOSSE, L., "En rentrant, Deprez passe un contrat avec Michel" in *Le Soir*, 07-06-1997, p. 3-4.

BIANCO, W.T., *Trust. Representatives and Constituents*, Michigan, The University of Michigan Press, 1994, 216 p.

BIDDLE, B.J., "Role Theory", in BORGATTA, E.F. & MONTGOMERY, R.J.V., (eds.), *Encyclopedia of Sociology (2nd edition)*, Vol. 4, New York, Macmillan, 2000, p. 2287-2912.

BOHMAN, J., "The Limits of Rational Choice Explanation" in COLEMAN, J.S. & FARARO, T.J. (Eds.) *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique*, Newbury Park-London-New Delhi, Sage Publications, 1992, p. 207-228.

BOWLER, S., FARREL, D. M. & R.S. KATZ, (eds.), *Party Discipline and Parliamentary Government*, Columbus, Ohio State University Press, 1999, 304 p.

BRUSSELE HOOFDSTEDELIJKE RAAD, *homepagina Brusselse Hoofdstedelijke Raad*, z.d., <http://www.parlbru.irisnet.be> (WWW).

CAIN, B., FERREJOHN, J. en M. FIORINA, *The Personal Vote. Constituency Service and Electoral Independence*, Cambridge, Harvard University Press, 1987, 268 p.

DE BACKER, P. & DOBBELAERE, B., "Weinig enthousiasme om overlopers mandaat te ontnemen. Echte overlopers worden afgestraft door de kiezer" in *De Standaard*, 03/11/2001.

DE WINTER, L., "Intra- and Extra-Parliamentary Role Attitudes and Behaviour of Belgian MPs" in MÜLLER, W.C. & T. SAALFELD (eds), *Members of parliament in Western Europe: roles and behaviour*, Frank Cass, Londen, Portland, 1997, pp. 133-136.

DEBRUYNE, L. [louis.debruyne@agalev.be], (04-03-2003, 9u34), *Politieke en morele code binnen Agalev*, Email aan DECROOS M. [marjan.decroos@student.kuleuven.ac.be].

DEBUYST, F., *La fonction parlementaire en Belgique: mécanismes d'accès et images*, CRISP, Brussel, 1967, 447 p.

DEPAUW, S., *Rebellen in het parlement. Fractiecohesie in de Kamer van volksvertegenwoordigers (1991-1995)*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2002, 262 p.

DEPREZ, G., *Création du MCC: dates importantes*, 25-03-2003, <http://www.gdeprez.be> (WWW).

DESCHOUWER, K., *Organiseren of bewegen? De organisatiestructuren van de Belgische partijen na 1960*, Brussel, VUB Press, 1993, 174 p.

DESPOSATO, S., *Parties for Rent? Ambition, Ideology, and Party Switching in Brazil's Chamber of Deputies*, 15-05-2002, <http://www.u.arizona.edu/~swd/pubwork.html> (WWW).

DEWACHTER, W., *Politieke sociologie. Boekdeel 2*, Leuven, Acco, 2001, 239 p.

DEWACHTER, W., *Politologie*, Leuven, Acco, 1999, 329 p.

DEWACHTER, W., *Verkiezingstechnieken en machtsverwerving*, Leuven, Acco, 2000, 204 p.

DEWEERDT, M., "Overzicht van het Belgische politieke gebeuren in 1985" in *Res Publica*, 23, (1986), 3, pp. 365-420.

DEWEERDT, M., "Overzicht van het Belgische politieke gebeuren in 1988" in *Res Publica*, 31, (1989), 3, pp. 236-301.

DEWINTER, L & DUMONT, P., "Belgium: Party System(s) on the Eve of Disintegration?" in BROUGHTON, D. & DONOVAN, M., *Changing Party Systems in Western Europe*, Londen, Pinter, 1999, p. 183-206.

DOWNES, A., *An economic theory of democracy*, New York, Harper, 1957, 310 p.

DUVERGER, M., *Les Partis Politiques*, Paris, Colin, 1951, 476 p.

EULAU, H., WAHLKE, J., *The politics of representation*, Sage publications, Beverly Hills & London, 1978, 312 p.

EUROPEES PARLEMENT, *homepagina Europees Parlement*, z.d., http://www.europarl.eu.int/home/default_nl.htm (WWW).

FIERS, S., *Partijvoorzitters in België of "Le parti, c'est moi"?*, Leuven, 1998, (diss.doc), 426 p.

FIERS, S., *Vijftig jaar volksvertegenwoordiging. De circulatie onder de Belgische parlementsleden 1946-1995*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2000, 257 p.

GROSE, C.R. & YOSHINAKA, A., *The Consequences of Party Switching in Congress: The Electoral Fortunes of Incumbent Legislators Who Switched Parties, 1947-2000*, (paper prepared for presentation at the 2001 Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, California, August 31, 2001), <http://pro.harvard.edu/papers/022/022013GroseChris.pdf> (PDF).

HECHTER, M., *Principles of group solidarity*, Berkeley, University of California Press, 1988, 219 p.

Herziening van de Grondwet. Herziening van het artikel 49 van de Grondwet. Verslag, *Parlementaire Stukken*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1992-1993, 724/5, 1400.

HIRSCHMAN, A.O., *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organisations, and States*, Cambridge, Harvard University Press, 1970, 162 p.

HOOGERWERF, A., *De geachte afgevaardigde: over de vertegenwoordigende rol van het parlementslid*, Meppel, Boom, 1968, 38 p.

JUDGE, D., *Representation. Theory and practice in Britain*, Routledge, London & New York, 1999, 230 p.

KAHNEMAN, D. & TVERSKY, A., "Choice, Values, and Frames" in ABELL, P. (ed.), *Rational Choice Theory*, Aldershot, Edward Elgar Publishing Limited, 1991, pp. 341-350.

KAMER VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS, *homepagina Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers*, z.d., <http://www.dekamer.be> (WWW).

KATZ, R.S. & MAIR, P., "Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party." in *Party Politics*, 1, (1995), 1, pp. 5-28.

KIRCHHEIMER, O., "The Transformation of the Western European Party Systems" in LAPALOMBARA, J. & WEINER, M., *Political Parties and Political Development*, Princeton, Princeton University Press, 1966, p. 177-200.

KIRK, V., "Keepin' it together in the Senate" in *National Journal*, 33, (2001), 23, p. 1736.

KOOLE, R., *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderende partijorganisatie in Nederland 1960-1990*, Utrecht, Het Spectrum, 1992, 462 p.

KREUZER, M. & PETTAI, P., *The calculus of party affiliation in post-communist democracies: party switching, fusions, fissions and the institutionalisation of party systems*, paper presented at the ASPA Annual Meeting 2002, Boston, 20-08/02-09 2002, <http://www.41.homepage.villanova.edu/markus.kreuzer/word%20Files/Kreuzer%20&%20Pet%20tai%20APSA%202002.doc> (WWW).

LAERMANS, R., *Communicatie zonder mensen. Een systeemtheoretische inleiding in de sociologie*, Amsterdam, Boom, 1999, 276 p.

LAVER, M., *Private Desires, Political Action. An invitation to the politics of Rational Choice*, Londen, Sage Publications, 1998, 163 p.

MERSHON, D. & HELLER, W.B., *Party Fluidity and Legislators' Vote Choices: The Italian Chamber of Deputies, 1996-2000*, (paper prepared for delivery at the 2001 Annual Meeting of the American Political Science Association, San Fransisco, 30 August-2 September 2001), augustus 2001, <http://pro.harvard.edu/papers/014/014012HellerWill.pdf> (PDF).

MICHELS, R., *Les partis politiques: essai sur les tendances oligarchiques des démocraties*, Parijs, Flammarion, 1914, 313 p.

MR, *Les Statuts du Mouvement Réformateur*, 24-03-2002, <http://www.mr.be> (WWW).

MÜLLER, W.C., "Political parties in parliamentary democracies: Making delegation and accountability work" in *European Journal of Political Research*, 37 (2000), p. 309-333.

NOKKEN, P.T. & POOLE K.T., *Congressional Party Defection in American History*, (paper prepared for delivery at the Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, August 29 to September 2, 2001), <http://pro.harvard.edu/papers/022/022008NokkenTimo.pdf> (PDF).

OTTE, A., “Overlopers moeten mandaat inleveren. Sp.a’ers willen deontologie afdwingen met code en grondwetswijziging” in *De Standaard*, 02/11/2001.

PANEBIANCO, A., *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, 317 p.

PARLEMENT DE LA COMMUNAUTÉ FRANÇAISE DE BELGIQUE, *homepagina Franse Gemeenschapsraad*, <http://www.pcf.be> (WWW).

PEABODY, R.L., HAMMOND, S.W., TORCOM, J., BROWN, L.P., THOMPSON, C., KOLODNY, R., “Interviewing Political Elites” in *Political Science & Politics*, 23, 1990, 3, pp. 451-455.

SAALFELD, T., *Parteisoldaten und Rebellen: eine Untersuchung zur Geschlossenheit der Fraktionen im Deutschen Bundestag (1949-1990)*, Opladen, Leske und Budrich, 1995, 406 p.

SANCHEZ DE DIOS, M., “Parliamentary Party Discipline in Spain” in BOWLER, S., FARREL, D. M. & R.S. KATZ, (eds.), *Party Discipline and Parliamentary Government*, Columbus, Ohio State University Press, 1999, p. 141-163

SARTORI, G., *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, Houndmills, MacMillan, 1994, 219 p.

SEGHERS, J.H.G., *Methoden voor de sociale wetenschappen*, Assen, Van Gorcum, 1987, 339 p.

SENAAT, *homepagina Belgische Senaat*, z.d. <http://www.senate.be> (WWW).

SHABAD, G., *Interparty mobility among political elites in post-communist East Central Europe*, (paper prepared for delivery at the 2001 Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, August 28-September 2), <http://pro.harvard.edu/papers/011/011017ShabadGold.pdf> (PDF).

SMITS, J. & THOMAS, I., “Het gebruik van de meervoudige voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 21 mei 1995” in *Res Publica*, (1998), 1, pp. 127-168.

SPALCKHAVER, J., *Mandatsverlust bei Fraktionswechsel und freies Abgeordnetenmandat*, Göttingen, diss. doc., 1977, 277 p.

STAES, P., *De zachtgekookte eitjes: een politieke vertelling over het groene fabriekje*, Scoop, Groot-Bijgaarden, 1996, 207 p.

STRØM, K., “Rules, Reasons and Routines: Legislative Roles in Parliamentary Democracies” in MÜLLER, W.C. & SAALFELD, T. (Eds.), *Members of Parliament in Western Europe: Roles & Behaviour*, London-Portland, Frank Cass, p. 155-174.

TSCHENTSCHER, A., *The Basic Law (Grundgesetz) The Constitution of the Federal Republic of Germany (May 23rd, 1949)*, http://www.oefre.unibe.ch/law/the_basic_law.pdf (PDF).

VLAAMS PARLEMENT, *homepagina Vlaams Parlement*, z.d., www.vlaamsparlement.be (WWW).

Wetsvoorstel om de politieke overloperij van parlementsleden te bestrijden (ingediend door de heren Taylor en Pinxten), *parlementaire stukken*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers 1992-1993, 944/1, 1621-1622.

ZEY, M., *Rational Choice Theory and Organizational Theory: a Critique*, Thousand Oaks-London-New Delhi, Sage Publications, 1998, 136 p.

X, “L’effet Nols’ difficilement mesurable dans la capitale” in *La Libre Belgique*, 05-04-1985

X, “Oud-voorzitter Gabriëls zet als enig VU-parlements lid stap naar nieuwe PVV” in *De Financieel Economische Tijd*, 25-08-1992.

X, *Charter van de Vlaams Blok-Mandataris*, Vlaams Blok, z.d., z.p.

X, *Engagement des candidats aux élections législatives 2003 (Chambre des représentants et Sénat)*, cdH, 2003, 3 p.

X, *Politiek Zakboekje. Politicograaf*, Zaventem, Kluwer, 1981-1999.

X, *Politiek Zakboekje. Politicowie*, Zaventem, Kluwer, 1981-1999.

X, *Reglement van de Belgische Senaat*, 1999, http://www.senate.be/www/webdriver?Mival=index_senate&M=1&LANG=nl (WWW).

X, *Reglement van de Kamer van volksvertegenwoordigers van België*, bijgewerkt tot 28 februari 2002, <http://www1.dekamer.be/reglement/reglementN.pdf> (PDF)

X, *Statuten, Tuchtreglement, Deontologische code. De statuten van de SP aangenomen door het congres van 9 en 10 december 1995*, z.p., SP, 1995, 94 p.

X, *Verkiezingsdatabank*, VUB, DWTC & Belgisch Ministerie Binnenlandse Zaken, s.d., <http://www.vub.ac.be/belgianelections/infonl.html> (WWW).

Interviews

CAHAY-ANDRÉ, P., *Interview over de motieven en gevolgen van haar partijwissel*, Brussel, 20-02-2003 [persoonlijke mededeling].

CANDRIES, H., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Mechelen, 03-03-2003 [persoonlijke mededeling].

CHEVALIER, P., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 13-03-2003 [persoonlijke mededeling].

COVELIERS, H., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 27-02-2003 [persoonlijke mededeling].

DE CLIPPELE, J-P., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 20-02-2003 [persoonlijke mededeling].

DE MOL, J., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Gent, 13-03-2003 [persoonlijke mededeling].

DEPREZ, G., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 26-02-2003 [persoonlijke mededeling].

DIERICKX, L., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Antwerpen, 22-02-2003 [persoonlijke mededeling].

GEENS, A., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Brussel, 20-03-2003 [persoonlijke mededeling].

GEYSELINGS, F., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Kessel, 17-03-2003 [persoonlijke mededeling].

KESTELIJN-SIERENS, M., *Interview over de motieven en gevolgen van haar partijwissel*, Brussel, 27-03-2003 [persoonlijke mededeling].

NELIS-VAN LIEDEKERKE, L., *Interview over de motieven en gevolgen van haar partijwissel*, Haaltert, 14-03-2003 [persoonlijke mededeling].

NOLS, R., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Dinant, 24-03-2003 [persoonlijke mededeling].

STAES, P., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Berchem, 03-03-2003 [persoonlijke mededeling].

ULBURGHS, J., *Interview over de motieven en gevolgen van zijn partijwissel*, Heusden-Zolder, 01-04-2003 [persoonlijke mededeling].